

Πολιτιστικά Δρώμενα

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
της ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ
και του ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΗΜΑΘΙΑΣ

Αριθμός έκδοσης 48
Ιούν.-Ιούλ.-Αύγ. 2008

ISSN 1106 5354

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

πρόεδρος
ΠΩΡΓΟΣ ΚΑΚΑΡΗΣ
αντιπρόεδρος
ΣΟΦΙΑ ΓΚΑΓΚΟΥΣΗ
μέλη
ΜΙΧ.ΤΡΑΝΙΔΗΣ
Ν. ΜΑΥΡΟΚΕΦΑΛΙΔΗΣ
ΕΜ. ΣΟΦΙΑΝΙΔΗΣ
ΑΙΚ. ΖΩΓΡΑΦΟΥ
ΕΛ. ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ
Π. ΤΣΑΠΑΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΘΑΝ. ΡΕΠΑΝΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

διευθυντής
ΚΑΜΠΟΥΡΗΣ ΠΑΝΝΗΣ
διεύθυνση οικονομικού
ΤΑΡΑΤΣΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
διεύθυνση παραγωγής
ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤΩΝΗΣ
ΣΤΑΝΤΖΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
διεύθυνση εκπαιδευτικού-τεκμηρίωσης
ΜΥΛΩΝΑ ΟΛΓΑ
διεύθυνση τεχνικού
ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ
γραμματεία
ΒΕΡΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
βιβλιοθηκονόμος
ΚΟΤΣΑΛΟΥ-ΠΑΠΑΡΗ ΒΟΥΛΑ
γενικών καθηκόντων
ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
Αριθμός έκδοσης 48
Ιούνιος-Ιούλιος-Αύγουστος 2008

Ιδιοκτήτης
ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
Εκδότης
ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
Διευθυντής Γιάννης Καμπούρης
Υπεύθυνη σύνταξης Χαρά Λάμπρη
Υπεύθυνος τυπογραφείου Νίκος Καραμανλίδης

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Αφιέρωμα «1ος Πανελλήνιος Λογοτεχνικός Διαγωνισμός»

1ος Πανελλήνιος Λογοτεχνικός Διαγωνισμός 2

Παρέμβαση του Συνδέσμου Φιλολόγων
Ευγενία Καβαλάρη 3

Βραβεία ποίησης και διηγήματος 4

Η Βέροια στα χρόνια των Οθωμανών
Δημήτρης Μάρτος 16

Ανασκαφή μεταβυζαντινού οικισμού
Νίκη Τσιλιπάκου - Μαρία Πολατίδου-Μπιζέτα 23

Ανιχνεύοντας το λόγο των γυναικών
Αριστοτέλης Παπαγεωργίου 31

Ψηφιδωτές και γυάλινες δημιουργίες
Κωνσταντίνα Αμπατζόγλου 35

Ματακάνης Συμεών. Αγιογράφος
Ηλίας Τσέχος 37

Θεατρικό καλοκαίρι 2008
Νίκος Μανούδης 38

Βιβλιοπαρουσιάσεις 40

1^{ος} Πανελλήνιος Λογοτεχνικός Διαγωνισμός της Πνευματικής και Ολυμπιακής Στέγης Δημητρίου Βικέλα του Δήμου Βέροιας

Συνδιοργάνωση: ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΝΟΜΟΥ ΗΜΑΘΙΑΣ
υπό την αιγίδα της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής UNESCO
και του ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Η Πνευματική και Ολυμπιακή Στέγη Δημητρίου Βικέλα διοργάνωσαν πανελλήνιο διαγωνισμό Ποίησης και Διηγήματος με ελεύθερο θέμα.

Η κρίση των έργων έγινε από πενταμελή επιτροπή, μέλη της οποίας υπήρξαν οι:

Γιώργος Σκαπαρδώνης, συγγραφέας, δημοσιογράφος, σεναριογράφος. Κρατικό βραβείο Διηγήματος 1993. Βραβείο του περιοδικού Διαβάζω 2004.

Θανάσης Γεωργιάδης, συγγραφέας, υπεύθυνος εκδόσεων.

Τζανής Γιάννης, διδάκτορας του ΑΠΘ, ποιητής, πεζογράφος, ερευνητής, συγγραφέας επιστημονικών βιβλίων.

Λάμπρη Χαρά, φιλόλογος, υπεύθυνη σύνταξης του περιοδικού «Πολιτιστικά Δρώμενα», αρθρογράφος.

Τσαλουχίδης Παντελής, φιλόλογος με μεταπτυχιακές σπουδές στη Νεοελληνική Λογοτεχνία.

Η τελετή απονομής των Βραβείων και Επαίνων πραγματοποιήθηκε την 1 Ιουνίου 2008 κατά τη διάρκεια του Διεθνούς Συνεδρίου «**Δημήτριος Βικέλας**». Η απονομή βραβείων συνοδεύτηκε και από χρηματικά έπαθλα.

Τα «Πολιτιστικά Δρώμενα» δημοσιεύουν τα τρία πρώτα βραβεία ποίησης και τα τρία πρώτα βραβεία διηγήματος υλοποιώντας όρο της προκήρυξης του Πανελλήνιου Λογοτεχνικού Διαγωνισμού. Παράλληλα όμως πιστεύουμε στην ανάδειξη παρόμοιων πρωτοβουλιών στο ευρύτερο κοινό της πόλης μας και ευχόμαστε ο Πανελλήνιος Λογοτεχνικός Διαγωνισμός να αποτελέσει θεσμό. Η πλατιά ανταπόκριση, **555 συμμετοχές**, από την Ελλάδα και το εξωτερικό δείχνει μια άλλη αναγκαιότητα έκφρασης των νέων σήμερα, εκ διαμέτρου αντίθετη από την εικόνα των μέσων μαζικής ενημέρωσης το οποία παρουσιάζουν τους νέους ανθρώπους να συνοστίζονται στα reality για λίγα λεπτά δημοσιότητας.

Από τη σύνταξη

Παρέμβαση του Συνδέσμου Φιλολόγων ν. Ημαθίας

Ευγενία Καβαλλάρη
προέδρος του Συνδέσμου Φιλολόγων ν. Ημαθίας

Ολοκληρώνεται σήμερα ο 1ος Πανελλήνιος Λογοτεχνικός Διαγωνισμός με την τελετή απονομής βραβείων και επαίνων. Τολμήσαμε αυτό το εγχείρημα θεωρώντας πως είναι ο καλύτερος τρόπος να τιμηθεί η λογοτεχνική προσφορά του Δημητρίου Βικέλα η οποία έθεσε τα θεμέλια, λειτούργησε ως πρόδρομος της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Μέσα σε μια περιρρέουσα ατμόσφαιρα δυσμενή για το νέο άνθρωπο που εκφράζεται από έλλειμμα παιδείας, κυριαρχία πολιτιστικών υποπροϊόντων και αμφισβήτηση του δικαιώματος στην εργασία επιθυμία μας ήταν να προσφέρουμε στους νέους από 16 έως 40 ετών το βήμα για να εκφράσουν και να ξεδιπλώσουν με τη λυτρωτική δύναμη του λογοτεχνικού λόγου τον πλούτο του ψυχισμού τους και τις ευαισθησίες τους. Εξάλλου σ' όλες τις εποχές τα αισθήματα του ανθρώπου κάμποσες φορές τη μέρα εκτινάσσονται από το ένα άκρο στο άλλο κι από τον πιο φλογερό ενθουσιασμό στην πιο οδυνηρή απογοήτευση. Και η ποίηση, η λογοτεχνία γενικότερα είναι ικανή να ανασύρει όλα αυτά στην επιφάνεια.

Γι' αυτό και ο ποιητής **Μαγιακόφσκι** σ' ένα ποίημα για την ποίηση του είχε γράψει:

*Να φέρεστε στην ποίηση σαν σε κοσμικές ντάμες,
Ερωτευτείτε τες, αγαπήστε τες
Γονατίζοντας μπροστά τους ικετευτικά
Μην ταραξείτε την ψυχή τους με δράματα κι απειλησίες
Μόνο ανάψτε τους φλόγες στα μάτια με το ευφυσόλογημά σας*

Επίσης έχουμε την πεποίθηση πως η τέχνη γενικότερα και η λογοτεχνία ειδικότερα συμβάλλει στην ολοκλήρωση του ανθρώπου καθώς εκλεπτύνει την σκέψη του και την αισθητική του και τον καθιστά ελεύθερο άνθρωπο που παρεμβαίνει διορθωτικά στην πορεία του κόσμου, που ανατρέφεται σύμφωνα με την ιδέα της ανθρωπότητας και τον καθολικό της προορισμό.

Έτσι λοιπόν με τον διαγωνισμό αυτό θέλαμε να προσφέρουμε τον σπινθήρα για να πυρακτωθούν και να εκφραστούν οι ανησυχίες και οι αισθητικές αναζητήσεις των νέων ανθρώπων.

Το αποτέλεσμα αυτής της πρόσκλησης-πρόκλησης ξεπέρασε κάθε προσδοκία καθώς βρήκε αποδέκτες εντός και εκτός συνόρων. Οι συμμετοχές που αριθμούν 555 προέρχονται σχεδόν απ' όλες τις γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας από την Κύπρο, την Αγγλία, Ιρλανδία, Γερμανία και Ισπανία. Αξιοσημείωτη δε είναι και η παρουσία μαθητών από όλα τα σχολεία της Ελλάδας. Η ανταπόκριση αυτή είναι ενθαρρυντική για τη καθιέρωση του λογοτεχνικού διαγωνισμού ως θεσμού στην πόλη μας.

Μερίδιο αυτής επιτυχίας ανήκει και στην κριτική επιτροπή τα μέλη της οποίας προέρχονται από τον χώρο της λογοτεχνίας, των εκδόσεων και της φιλολογικής επιστήμης.

Α' ΒΡΑΒΕΙΟ

Οι ήρωες

Οι ήρωες αφήνουν σιωπηλοί
 στα στενοσόκακα
 τα παχωμένα θήματά τους,
 μακριά από τον κόσμο τις παρέες
 και τ' αντιλάμπωμα μιας αναμμένης κάμερας.
 Ο δρόμος τους περνά ευθεία τη ζωή,
 χωρίς στροφές,
 ούτ' ένα νεύμα, ένα χαίρε,
 ενώ στο νότο τα πουλιά
 ραμφολοχούνε καληποτέρες,
 έχοντας χρόνια ν' απαντήσουνε διαβάτη
 απ' το θορρά.

Οι ήρωες φορούν προβιές μονάχα,
 λέπια σαροδέλας, πέτρινα παπούτσια
 και καπέλα από χαρτί εφημερίδας.
 Είναι, θαρρείς, θχαλμένοι -σαν κομμάτι- απ' το τοπίο
 και δεν τους ξεχωρίζεις στον ορίζοντα.
 Μιλούνε μεταξύ τους κάποια γλώσσα ξεχασμένη,
 ακρυπτογράφηση,
 σε πλάκες από χύμα κι ουρανό.
 Ακούμε, -μεις οι άηλοι- στα νυχτέρια μας τραχούδια,
 τους μυστικούς διάδους να περνούν
 και να χορεύουνε ένα σκοπό,
 που δεν είναι τραχούδι,
 μα οι ανάδες τους

Τώρα,
 στο φθινοπώρισμα της ζήσης μας,
 τους ψάχνουμε
 σε πάπυρους illustration, παλλόμενες εικόνες,
 στίχους χαζούς, σε ονειροπολήματα
 νεφελοκρέμαστα και τυμπανοκρουσμένα.
 Τα παχωμένα θήματά τους πέρασαν σιμά μας.
 Σχεδόν μας άγγιξε η ανάσα τους,
 κάτι ψιθύρισε
 και σαν το ψάρι φοβισμένη
 επέστρεψε στα στόματά τους.
 Για μια στιγμή!
 Μετά μας άφησαν και πήχανε αηλού.
 Δεν τους γνωρίσαμε ποτέ
 κι ας δέλαμε. Το δέλαμε;

Γιώργος Δελιόπουλος

Β' ΒΡΑΒΕΙΟ

Γυναίκα δεύτερη

Στέκει αμίλητη μπροστά στα χεχονότα,
 τα χεχονότα τρέχουν, μην ξεχνάς,
 όμοια κούκλα με λιωμένες μπιταρίες
 από την πολυκαυρία,
 (στην πλάτη κακοφόρμιζε πληγή,
 κρυμμένη επιμελώς
 κάτω απ' το στραβοκουμπωμένο τσίτι),
 να χάσει
 με το στόμα ανοιχτό,
 και μονάχα την τελευταία ώρα,
 την τελευταία τελευταία ώρα,
 μπήγει τα πιο γενναία κλάματά της,
 θουλιάζει μες στους ανεπίκαιρα σπαραχτικούς λυχνούς της
 και στ' αναφιλητά τα μάτια,
 ματώνοντας τις χάμπες με τα νύχια,
 σπαταλημένη ολόκληρη στα Δε μπορώ η ζωή της.
 Κι άμα θα στρέψει το κεφάλι και τα χέρια προς τα μένα
 και θα μου πει Βοήθεια σιγανά,
 μετά εγώ τι κάνω;

Πάνος Μητρόπουλος

Γ' ΒΡΑΒΕΙΟ

Αντικαταστάσεις

Πόσο ανώδυνα προβαίναμε μικροί
 σε αντικαταστάσεις
 χρονικές κι εχθρικές.
 Το «αχαπώ» χινόταν στη στιχημή «αχάπα με»
 και το ίδιο εύκολα «αχαπήσα» και «δ' αγαπήσω»

Τώρα οι χρόνοι μας όλο και πιο βαριά μετακινούνται.
 Τα βλέμματα των γύρω μας όλο και πιο οριστικά.
 Τις φράσεις που αρδρώνουμε υποψιάζουν
 όλο και περισσότερα
 ερωτηματικά.
 Οι ευκτικές μας καθημερινά
 συχνάζουν σ' αχρυννίες.
 Κάθε λεπτό που χάνουμε
 απόλυτα αναντικατάστατο.

Σπύρος Κιοσσές

Το Ταξίδι

Είχε πάει μεσημέρι πια. Ο ήλιος έκαίγε πάνω από τα κεφάλια τους, ο ιδρώτας έσταζε από τα ξαναμμένα πρόσωπα τους, τα ρούχα τις ζέσταιναν αφόρητα. Κι όμως, όλες τους είχαν κοιμηθεί. Θα 'ταν ο ήχος της ήρεμης θάλασσας που τις νανούρισε. Ή το ελαφρό, σταθερό, ακατάπαυστο τραμπάλισμα της βάρκας καθώς αυτή ανεβοκατέβαινε στα μικρά κυματάκια. Ή, ίσως, να 'ταν κι η κούραση...

Ήταν, αλήθεια, μια όμορφη μέρα. Ένας λαμπερός ήλιος είχε προβάλει από το πρωί, έριχνε τις αχτίδες του πάνω στο πέλαγο κι αυτές ζωγράφιζαν φωτεινά σχήματα πάνω στα κυματάκια. Οι γλάροι πετούσαν, ελεύθερα πουλιά, έσκιζαν τον αέρα, βουτούσαν στη θάλασσα ψάχνοντας για ψάρια κι έπειτα χάνονταν στον ορίζοντα. Έτσι, στον ορίζοντα, είχε χαθεί και η πατρίδα τους... χωρίς να προλάβουν να πουν αντίο...

Όταν πάτησαν το πόδι τους μέσα στη βάρκα, καμιά τους δεν έκλαιγε. Τέσσερις γυναίκες αμίλητες έψαχναν τρόπους να τοποθετήσουν στο μικρό πλεύσιμο όσο πιο πολλά πράγματα μπορούσαν. Όσο πιο πολλά ρούχα, κουβέρτες, τρόφιμα ήταν δυνατόν να αντέξει το μικρό βαρκάκι. Κι αυτό όλο έτριζε. Κι αυτές όλο έβαζαν. Κι αυτό διαμαρτυρόταν. Κι αυτές αναγκάζονταν να βγάζουν ό,τι έκριναν λιγότερο απαραίτητο, λιγότερο αγαπημένο. Επέλεγαν αναμνήσεις. Κάποιες θα έπαιρναν μαζί στο νέο τόπο, κάποιες άλλες θα άφηναν στο σπίτι, στην πατρίδα...Κι όλα αυτά σιωπηλά, αθόρυβα. Τα χείλη τους, επτασφράγιστες πόρτες, που έκλειναν πίσω τους όλον τον πόνο, την απελπισία, τον θρήνο του αποχωρισμού. Τα μάτια, μικρά, φωτεινά μπαουλάκια, που με κάθε άνοιγμα των βλεφαρίδων συνέλεγαν εικόνες και με κάθε κλείσιμο τις αιχμαλώτιζαν στ' αυλάκια του μυαλού για να γίνουν αργότερα μνήμες, παραμύθια, τραγούδια...

Κι όταν έφυγαν πάλι, καμιά τους δεν έκλαψε. Μπήκαν στη βάρκα, κάθισαν στη γωνιά τους, όπου βρήκε η καθεμία, ίσιωσαν τις φούστες τους, απίθωσαν τα κουρασμένα, πληγωμένα χέρια τους πάνω στα γόνατα κι έτσι, με ίσιο το κορμί κάνοντας πέτρα την καρδιά τους κοίταξαν την ακτή που απομακρυνόταν αργά, βασανιστικά. Σπίτια μικρά, φτωχικά κι όμως φτιαγμένα με τόση αγάπη, με τόση καρτερικότητα, νοικοκυρεμένα και φροντισμένα ως την τελευταία τους λεπτομέρεια για να στεγάσουν στους τέσσερις τοίχους τους χαρές, λύπες, φωνές, κλάματα, γέλια, έρωτες, απογοητεύσεις, γεννήσεις, βαφτίσια, γάμους, αρρώστιες, θανάτους, ζωές. Αυτό έκαναν τόσα χρόνια. Στα δωμάτιά τους είχαν ανατραφεί γενιές και γενιές, ενώ στις μικρές, ανθισμένες αυλές τους είχαν τρέξει δεκάδες παιδικά πόδια, είχαν αντηχήσει αμέτρητες ζωηρές φωνούλες, είχαν διαδοθεί κουτσομπολιά, φήμες, ειδήσεις. Οι σταγόνες από τα ασπρόρουχα που είχαν απλωθεί εκεί θα μπορούσαν να σχηματίσουν ποτάμια ολόκληρα... Τώρα, όμως, όλα αυτά είχαν τελειώσει. Για πάντα. Αποφασίστηκε από άλλους ότι, τελικά, δεν είχαν και τόση αξία. Έπρεπε, λοιπόν, να αφήσουν τα σπίτια τους, τα χωριά τους, τον τόπο τους, τη Μικρασία, να μπουν σε βάρκες και να περάσουν απέναντι, στα νησιά της Ελλάδας. Κι αυτή τη φορά όχι για να πουλήσουν ψάρια, όχι για να επισκεφτούν φίλους και γνωστούς, αλλά για να φτιάξουν νέα σπίτια, νέες αυλές, νέες ζωές. Κι όμως, καμιά τους δεν έκλαιγε...

Όσπου όλα πια εξαφανίστηκαν. Από τη μια στιγμή στην άλλη έπαψαν να βλέπουν την ακτή. Τα σπίτια, αυτές οι μικρές άσπρες κουκιδίτσες, χάθηκαν πίσω από τη μαύρη θάλασσα. Όσο κι αν προσπαθούσαν τα μάτια δεν έβλεπαν τα γνώριμα χρώματα, όσο κι αν πάσχιζαν τα αυτιά δεν άκουγαν τους γνώριμους ήχους, ενώ η αγαπημένη μυρωδιά της αιολικής γης είχε αντικατασταθεί από την έντονη, αποπνικτική αρμύρα της θάλασσας. Παντού κύματα, παντού σκοτάδι. Η ανθρώπινη ψυχή, όμως, δεν αντέχει το σκοτάδι. Κι όταν αυτό συνοδεύεται από τη μοναξιά, την ανασφάλεια και την απόγνωση του αποχωρισμού, τότε αυτή ξεσπάει. Έτσι ξέσπασε και η δική τους όταν έπαψαν να αντικρίζουν την πατρίδα. Τα μάτια ξαφνικά βούρκωσαν, τα στήθη βάρυναν, τα χέρια σηκώθηκαν στον ουρανό κι

ο θρήνος αντήχησε φοβερός. Θρήνος για όσα άφηναν πίσω, για όσα αποχωρίζονταν και για όσα επρόκειτο να συναντήσουν. Κι έπλαθε η ψυχή αυτήν την τραγική στιγμή παραμύθια, στόλιζε τις αναμνήσεις η φαντασία για να μεγαλώσει ο πόνος, να μη χωράει στα σπλάχνα και να βγει, επιτέλους, να τις απελευθερώσει. Και γινόταν το σπίτι παλάτι, η μικρή αυλή ολάνθιστος κήπος, η ξερή γη καταπράσινο λιβάδι, το ρυάκι μεγάλο, ζωηρό ποτάμι κι ο πεθαμένος σύζυγος ίδιος Διγενής Ακρίτας. Και καταριούνταν τους Τούρκους που τις έδιωξαν, τους Έλληνες που δεν τις υπερασπίστηκαν και τη Μοίρα που τις χτυπούσε αλύπητα. Και η βάρκα όλο αρμένιζε, ατάραχη στην ατελείωτη νύχτα...

Αυτά σκεφτόταν η γριά Μαρουσώ από την ώρα που είχε ξυπνήσει. Το απότομο τράνταγμα της βάρκας δεν την άφηνε να ησυχάσει, ενώ το δροσερό αεράκι που είχε πιάσει να φυσάει εδώ και κάμποση ώρα διαταράσσοντας την άπνοια του μεσημεριού είχε πάρει στο ταξίδι του όλη την κούραση της προηγούμενης νύχτας και κρατούσε τα ρυτιδιασμένα βλέφαρά της ανοιχτά, έτσι ώστε τα μικρά, λαμπερά ματάκια της να παρακολουθούν ερευνητικά τις αποκοιμισμένες συνταξιδιώτισσές της.

«Οι τρεις από εμάς δε θα 'πρεπε καν να βρισκόμαστε σε αυτήν τη βάρκα», σκεφτόταν καθώς κοιτούσε τις δύο μαυροφορεμένες γριές που, αφού βράχνιασαν από το βραδινό μοιρολόγι τους, αφού τα μάτια τους κοκκίνισαν από το σπαραχτικό κλάμα, είχαν γύρει το κεφάλι τους στην κουπαστή και είχαν αφεθεί σε έναν ανήσυχο, γεροντικό ύπνο καλώντας που και που τους πεθαμένους συγγενείς τους. Δεν είχε να τους προσφέρει τίποτα αυτό το ταξίδι. Στις απέναντι ακτές δεν είχαν κανένα, ούτε συγγενή, ούτε φίλο. Οι άντρες τους είχαν πεθάνει, τα αγόρια τους είχαν σκοτωθεί ή είχαν μπαρκάει στα καράβια, ενώ οι κόρες τους, παντρεμένες πια, είχαν ακολουθήσει τους δικούς τους άντρες και ίσως να μην τις ξανάβλεπαν ποτέ. Τα χρόνια που τους απέμεναν, λιγοστά. Δεν αρκούσαν για να ξεκινήσουν από την αρχή τη ζωή τους, να ξεχάσουν την πατρίδα, να λησμονήσουν το χθεσινό διωγμό τους και να σταματήσουν το θρήνο στην ψυχή τους. Η ζωή τους από 'δω και πέρα, ίδιος θάνατος.

«Η μικρή, όμως. Αυτή μάλιστα. Έχει ακόμη πολλά ψωμιά να φάει». Και ήταν αλήθεια. Η Σμαραγδή, αν μη τι άλλο, είχε όλη τη ζωή μπροστά της, μέσα της. Φαινόταν στα ξανθά μαλλιά της που χύνονταν στους καλοσχηματισμένους, δυνατούς ώμους της. Στα ροδαλά μαγουλά της, στις πυκνές βλεφαρίδες της, στα στητά στήθη της που ανεβοκατέβαιναν καθώς ανέπνεε ρυθμικά, συγχρονισμένη με την κίνηση της βάρκας. Ήταν αποτυπωμένη στο καθαρό φωτεινό προσωπάκι της, που έλαμπε πιότερο κι από τον ήλιο, αρυτίδωτο ακόμη από το νεαρό της ηλικίας της. Δεκάξι χρονών, με τα επιδέξια χεράκια της πετάλωνε τον ψύλλο. «Κι όμως, όσο ζωντανό είναι το πρόσωπό της, όσο σφιχτό το κορμί της, όσο λαμπερά τα ξανθά της μαλλιά, τόσο πεθαμένα είναι τα χέρια της. Γιατί σφίγγουν ανάμεσά τους με τόση στοργή, με τόση αγάπη τον ίδιο τον Χάρο».

Και πόσο δίκιο είχε η γριά! Τα χέρια της κοπέλας ήταν αλυσοδεμένα και μαζί τους είχε αλυσοδεθεί ολόκληρη η ψυχή της. Γιατί κρατούσε στην αγκαλιά της σφιχτά αυτή τη μικρή μάζα που δε μπορούσε πια ούτε να κλάψει, ούτε να γελάσει, ούτε να κουνηθεί, που κείτονταν ακίνητη, τυλιγμένη με την κουβέρτα και στα μικρά της μάτια, σ' αυτές τις γαλάζιες ακίνητες χαντρούλες, καθρεφτιζόταν ο απέραντος ουρανός και το παιχνίδισμα του ήλιου με τα λιγοστά άσπρα σύννεφα. Αυτό το πεθαμένο μωρό ήταν το μόνο που είχε πάρει μαζί της η Σμαραγδή στο ταξίδι, το μόνο που νοιαζόταν και δεν άφηνε στιγμή από τα χέρια της. Όλο το βράδυ το ντάντευε, το φιλούσε, το χάιδευε και το πρωί, πριν πέσει η ίδια να κοιμηθεί, το νανούρισε τρυφερά παρακαλώντας τον Ύπνο να του χαρίσει όνειρα γλυκά σε τόπους παραμυθένιους, όπου δεν υπάρχει δυστυχία, πόνος, μόνο αγάπη και χαρά. Σα να ήταν ζωντανό!

Το μωρό είχε πεθάνει ήδη από το προηγούμενο βράδυ, πριν ακόμη σαλπάρουν για το ταξίδι της φυγής από τον τόπο τους. Ενός μηνός, είχε γεννηθεί φιλάσθενο και ο γιατρός δεν του είχε δώσει παραπάνω από δύο μήνες ζωής. Κι όμως, η κοπέλα από την πρώτη στιγμή που το είδε το αγάπησε. Κι αποφάσισε ότι η αγάπη της αυτή θα μπορούσε να κρατήσει το λουλούδι της ζωντανό. «Δεν ξέρουν οι γιατροί», έλεγε στη μάνα της, πριν ακόμη αυτή πεθάνει, κι έτρεχε να το θηλάσει και να σχεδιάσει το μέλλον του. Και ονειρευόταν τον μπέμπη να μεγαλώνει, να γίνεται όμορφο αγόρι, περιζήτητος γαμπρός και να αναλαμβάνει

τα χωράφια του χαμένου πατέρα του που η ίδια, μόνη της, δεν μπορούσε να συντηρήσει. «Φανούριο» θα το ονόμαζε, όπως τον μπαμπά του, που τους είχε αφήσει εδώ και κάτι μήνες για να πάει στον πόλεμο κι από τότε δεν είχαν μάθει νέα του. Και η βάφτισή του θα ήταν τόσο πλούσια που θα ζήλευε όλο το χωριό, καθώς θα έβλεπαν το παιδί της, ντυμένο στα άσπρα, να τους κοιτάζει με τα θαλασσιά του μάτια που της είχαν κλέψει την καρδιά...

Κι όμως, οι γιατροί είχαν δίκιο. Το παιδί πέθανε, νωρίτερα από όσο είχαν προβλέψει, από τη γρίπη που θέριζε εκείνη την περίοδο τις γύρω περιοχές. Για μέρες δεν έτρωγε, δεν κοιμόταν, ώσπου, τελικά, εξαντλήθηκε και τη νύχτα το δυνατό κλάμα του άρχισε να ατονεί μέχρι που έσβησε εντελώς. Δεν έσβησαν, όμως, μαζί με το κλάμα του και τα όνειρα της μάνας του. Αντίθετα, από τη στιγμή που κατάλαβε ότι το παιδί της είναι πεθαμένο - γιατί το είχε καταλάβει, το είχε συνειδητοποιήσει καλύτερα απ' όλους - οι ελπίδες της έγιναν πείσμα. Ένα πείσμα τόσο φοβερό, τόσο αρρωστημένο, που δεν άφηνε κανέναν να το πάρει από την αγκαλιά της, αλλά του μιλούσε, το χαίδευε, ίδια τρελή. Λες και το πείσμα της αυτό θα το ανάσταине, θα το γύριζε πίσω να την ξυπνάει το βράδυ με το κλάμα του, να τη γλυκαίνει με το γέλιο του, να την κάνει να ονειρεύεται μέσα από τα φωτεινά ματάκια του...

«Το παιδί αυτό είναι ο Θάνατος!», σκέφτηκε η γριά και σηκώθηκε απότομα από τη θέση της. Η βάρκα ταρακουνήθηκε ελαφρά από την ξαφνική μετατόπισή της και τα χέρια της νεαρής κοπέλας χαλάρωσαν αφήνοντας το πεθαμένο κορμάκι να γλιστρήσει λίγο από την αγκαλιά της. Η μεσημεριανή αύρα έπαψε να φυσάει και η θάλασσα γαλήνεψε, η ρυτιδιασμένη από τον αέρα επιφάνειά της έγινε λεία και από τα κρυστάλλινα νερά της μπορούσες να διακρίνεις κάθε κίνηση στο γαλάζιο κόσμο της. Στον ορίζοντα φάνηκαν τα άσπρα σπιτάκια και τα βουνά της Λέσβου καλωσορίζοντας τη μικρή βαρκούλα στις ελληνικές θάλασσες, στη νέα πατρίδα. Τώρα ήταν η τελευταία ευκαιρία της γριάς και τα πάντα ήταν λες και της έδιναν κουράγιο, στην απόφασή της. Πλησίασε με βήμα σταθερό και σίγουρο, με αναπτερωμένο το ηθικό το κοιμισμένο κορίτσι κι έσκυψε μπροστά της. Κοίταξε το χαμογελαστό προσωπάκι της και τα κλειστά της βλέφαρα που, αφού συσπάστηκαν για λίγο, ηρέμησαν πάλι ξαναδίνοντας τη θεϊκή αρμονία στο λευκό πρόσωπο. Τώρα ήταν η κατάλληλη στιγμή...

Τα χέρια της γριάς δούλεψαν, με τέλεια ακρίβεια, με τόση ηρεμία και σβελτάδα ... Τόσα κορίτσια είχε ξεγεννήσει στη ζωή της, αυτό ήταν παιχνιδάκι... Έχωσε τα γέρικα, λεπτά της χέρια ανάμεσα στα νεανικά μπράτσα της Σμαραγδής, σήκωσε το νεκρό μωρό και το κράτησε στην αγκαλιά της. Τόσο ελαφρύ, τόσο ακίνητο... Δεν είχε δουλειά σ' αυτήν τη βάρκα, δεν έπρεπε να βρίσκεται στα χέρια αυτής της κοπέλας. Προχώρησε ήσυχα στην άκρη του καϊκιού και κράτησε το παιδί πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Η κουβερτούλα του έπεσε και, αφού επέπλευσε για λίγο στο νερό, χάθηκε στα βάθη... Το χεράκι του μωρού κρεμάστηκε από τις χούφτες της Μαρουσώς που όλο και χαλάρωναν και το δαχτυλάκι ακούμπησε στην ήρεμη επιφάνεια του νερού σχηματίζοντας μια μικρή λακουβίτσα...

«Πού τον πας, γιαγιά, τον Φανούρη; Τι θα το κάνεις το παιδί μου;»

Η γλυκιά, ανήσυχη φωνή της Σμαραγδής έκανε τη γριά να γυρίσει αλαφιασμένη. Είδε το κορίτσι που, λες από ένστικτο, είχε ανασηκωθεί και την κοίταζε με απορία. Τα μαλλιά της χύνονταν ανακατεμένα γύρω από το πρόσωπό της, τα μάτια της γυάλιζαν και τα χέρια της είχαν τυλιχτεί γύρω από τα γόνατά της, ίσως για να αναπληρώσουν το κενό από το μικρό κορμάκι... Και δεν έκανε καμία κίνηση για να εμποδίσει τη γριά...

«Στις γοργόνες, κόρη μου. Πριν από λίγο μου το ζήτησαν. Το είδαν όμορφο και το θέλουν κοντά τους. Θέλουν τα μάτια του να τα κάνουν βραχιόλια και τα μαλλιάκια του να υφάνουν φορέματα. Δε μπορούμε να αρνηθούμε...»

Και τα χέρια της γριάς χαλάρωσαν και το μωρό έπεσε στο νερό. Και έμεινε η Σμαραγδή να κοιτάζει την καινούρια της πατρίδα σφίγγοντας τα γόνατά της και σβήνοντας από την ψυχή της όλα τα όνειρα που είχε κάνει για το μικρό Φανούρη.

Ασπασία Παπαδημητράκη

Η παλιά εκκλησία του χωριού

Β' ΒΡΑΒΕΙΟ

Στην παλιά εκκλησία του χωριού τότε δε πατούσε κανείς. Έμοιαζε μ' άδειο τσόφλι έτσι παρατημένη στη μέση της πλατείας. Οι πόρτες ήταν κλειδωμένες μόνιμα και τις περισσότερες απ' τις εικόνες τις είχαν μεταφέρει στη καινούρια, στο βουνό. Δέσποζε από εκεί πάνω σ' όλη τη περιοχή. Όταν την εγκαινίαζε ο μητροπολίτης είπε μισοαστεία μισοσοβαρά ότι όποιος πια έκανε αμαρτία θα ήξερε ότι ο θεός τον έβλεπε από το καινούριο σπίτι του εκεί ψηλά. Την είχε χτίσει το ίδρυμα του Σαριδάκη που είχε αφήσει κληροδόστημα να φτιάξουν έναν Άγιο Αντώνιο απ' το όνομά του. Ερχόταν κόσμος από παντού στις μεγάλες γιορτές. Τα παρκαρισμένα αυτοκίνητα έκαναν ουρά στο δρόμο.

Παιδιά εμείς δε καταλαβαίναμε από παλιές και καινούριες εκκλησίες, μας ένοιαζε μόνο να βρίσκουμε τρόπους να κρυβόμαστε απ' τη γονεϊκή εξουσία. Παίζαμε μπάλα στις αλάνες, κυνηγιόμασταν με τα ποδήλατα για ώρες, κάναμε ορειβασίες στο βουνό. Σπάνια να μπορούμε σε σπίτι. Ζούσαμε όλοι μαζί, κοιμόμασταν μόνο χώρια αλλά και τότε ακόμη ο ένας πήγαινε στα όνειρα του άλλου και παρέα καταστρώναμε την επόμενη μέρα. Τη θυμάμαι πολύ λίγο αυτή την εποχή. Όσα ήρθαν μετά επικάλυψαν ότι υπήρχε στη μνήμη μου.

Μεγαλώνοντας οι ανησυχίες άλλαξαν. Θέλαμε ένα μέρος που να'ναι μόνο δικό μας. Θέλαμε να μπορούμε να 'μαστε κύριοι του εαυτού μας. Θέλαμε να 'μαστε μεγάλοι. Αρχίσαμε να γινόμαστε ζευγάρια. Στην αρχή κάθε μέρα τα ζευγάρια άλλαζαν. Μετά παγιώθηκαν. Κι όταν ακόμα τα ζευγάρια χώριζαν ξέραμε ποιος ανήκει σε ποιον. Η Πόπη με το Νίκο. Η Έλλη με το Μάρκο. Εγώ με τη Φωτεινή. Η Δώρα ήθελε το Νίκο. Ο Τάκης και ο Αντώνης και ο Νίκος, ήταν όλοι τους ερωτευμένοι με την Έλλη. Και εγώ.

Τι σόι ζευγάρια ήμασταν; Τίποτα. Μόνο για να δείξουμε ότι κάποιον θέλαμε και κάποιος ήθελε και μας. Και για να πονέσουμε μια πρώτη φορά με την απόρριψη. Μετά όμως η εφηβεία άρχισε να αγριεύει μέσα μας. Όπως βγαίνανε οι τρίχες στο πρόσωπό μας μακρύνανε τα χέρια μας και ήθελαν να κρατάνε πιο σφιχτά τα κορίτσια. Κι εκείνες άρχισαν να γελάνε δυνατότερα όταν μιλούσαν μόνες τους. Τις νύχτες ο ύπνος έγινε πιο δύσκολος. Μια δίψα μας τυραννούσε.

Χανόμασταν στο βουνό με τις ώρες. Ήταν κάτι γούβες και κάτι ψηλά πλατάνια που τα'χαμε κάνει στέκια μας. Καμιά φορά μέναμε εκεί μέχρι αργά τη νύχτα. Δοκιμάσαμε αλκοόλ. Τσιγάρο. Πηγαίναμε παραπέρα και χαϊδεύαμε τα κορίτσια. Το χειμώνα όμως το κρύο και η βροχή μας μούχλιασε. Νοέμβρη, Δεκέμβρη δε μπορούσαμε να πάμε πουθενά. Όταν το αίμα μας έκαίγε περισσότερο. Περπατούσαμε σα χαμίνια μέσα στο χωριό και μόνο κοιταζόμασταν. Ένα βράδυ για να καλυφθούμε απ' τη βροχή με το Νίκο πήγαμε στο υπόγειο της παλιάς εκκλησίας. Ήταν αργά και το χωριό είχε ερημώσει. Σπρώξαμε τη πόρτα και μπήκαμε μέσα. Εγώ πρώτη φορά βρισκόμουν εκεί.

Οι τοίχοι ήταν άδειοι και σε σημεία φαινόταν ένα άσπρο κενό σαν παράθυρο τσιμέντου. Δεν υπήρχαν στασίδια, ούτε μανουάλια, το τέμπλο το 'χαν πάρει από καιρό και εκεί που ήταν το ιερό έβλεπες τα σημάδια από τα όργανα που έλειπαν. Είχε μείνει μόνο στο τρούλο μια εικόνα τόσο παλιά που δεν καταλάβαινα καν ποιος ήταν.

Χωρίς να σκεφτόμαστε τις συνέπειες άρχισε ο καθένας μας να πηγαίνει κρυφά εκεί. Με τη Φωτεινή χανόμασταν εκεί για ώρες. Ο καπνός απ' το τσιγάρο γέμιζε το χώρο, σε μια γωνιά κολλούσε από χυμένη μπύρα. Όχι μόνο για τέτοιους σκοπούς, μαζευόμασταν εκεί και όταν θέλαμε να μιλήσουμε ή απλά να κρυφτούμε απ' τους γονείς μας. Αργά τη νύχτα καμιά φορά πηγαίναμε εκεί που ήταν πιο σπίτι απ' το σπίτι μας και περνούσαμε ως το πρωί με όποιον βρίσκαμε. Ύστερα, την ώρα που ξυπνούσαν οι άλλοι γυρνούσαμε στα κρεβάτια μας.

Παίζαμε παιχνίδια εκεί μέσα, κάναμε κραιπάλες, νιώθαμε πως είναι να' χεις ένα χώρο ολόδικό σου. Θα φέρναμε και ένα μικρό ραδιόφωνο αλλά φοβόμασταν μη μας ακούσουν. Καμιά φορά χορεύαμε μόνοι μας, χωρίς μουσική, φτιάχναμε το ρυθμό στο μυαλό μας και λικνιζόμασταν για ώρες. Όλη η αληθινή ζωή μας τελείωνε και άρχιζε εκεί. Η Φωτεινή με χάιδεψε πρώτη φορά ανάμεσα στα πόδια εκεί.

Διήγημα

Η Έλλη με το Μάρκο. Η Ιωάννα με τον Αντώνη. Ή με το Τάκη γιατί καθένας διεκδικούσε για λογαριασμό του αυτή τη πρωτιά. Μια νύχτα κρυφά ο Νίκος με τη Πόπη. Και γω με το Μάρκο να τους βλέπουμε απ' έξω. Ο Αντρέας είπε πως είχε καταφέρει τη Φωτεινή να του κάνει πράγματα όταν χωρίσαμε. Αλλά δεν τον πίστευε κανείς. Από χέρι σε χέρι κυκλοφόρησε μια φωτογραφία της Δώρας γυμνής. Όταν το 'μαθε έβαλε τα κλάματα και δε ξαναμίλησε σε κανένα μας. Η παρέα έσπασε. Μεγαλώσαμε.

Δε σταματήσαμε να μαζευόμαστε εκεί. Αλλά τις βρομοδουλειές μας τις κάναμε αλλού. Μια μέρα πήγαμε με το Μάρκο για ένα τσιγάρο. Κάτι δε μας έμοιαζε σωστό. Η πόρτα ήταν όπως συνήθως αλλά η ησυχία ήταν φτιαχτή. Πήγαμε απ' τη πίσω πλευρά. Δε φαινόταν κανείς. Τότε ένα σούρσιμο μας έκοψε και τους δύο. Κολλήσαμε στον τοίχο και προσπαθήσαμε να ακούσουμε. Δεν υπήρχε φωνή, δεν υπήρχε θόρυβος, υπήρχαν μόνο δυο ανάσες βιαστικές, αχόρταγες. Ο ήλιος που χτυπούσε στα άσπρα σπίτια τριγύρω μου πείραζε τα μάτια. Περίμενα τον Μάρκο να πει να φύγουμε αλλά κι αυτός είχε πετρώσει απ' το φόβο του. Μου 'χε πιάσει το χέρι κι απ' τον ιδρώτα σιγά σιγά η λαβή γλιστρούσε. Δεν καταλαβαίναμε γιατί αλλά αυτό που συνέβαινε εκεί δε μας άφηνε να φύγουμε. Νιώθω ακόμα τα δάχτυλά μου να ψαχουλεύουν πίσω απ' τη πλάτη μου μέσα στον ασβέστη και να ξεκολλάνε τα βρώμικα ξεραμένα κομμάτια. Η πόρπη μιας ζώνης ακούστηκε. Γρήγορα με το Μάρκο μπήκαμε σε ένα στενό και αρχίσαμε να γυρνάμε πέρα δώθε.

Ο Μαγιάτικος ήλιος είχε ναρκώσει το χωριό και έξω δεν υπήρχε κανείς. Δεν έχω ξαναφοβηθεί ποτέ μου όσο τότε. Χωρίς να ξέρω γιατί. Απλά ένιωθα ότι κάτι θα γίνει. Ο Μάρκος κάτι μου είπε αλλά από τη σαστιμάρα μου δε καταλάβαινα τίποτα. Γύρισα να τον ρωτήσω τι ήταν και τότε τον είδα. Ήταν ο πατέρας ενός απ' τους συμμαθητές μας που έστριψε απ' τη γωνία. Στο αζύριστο πρόσωπό του άστραφτε ο ιδρώτας. Προχώρησε και λίγο παρακάτω μπήκε στο σπίτι του. Ο λαιμός μου στέγνωσε.

Συνέχισα να πηγαίνω στην παλιά εκκλησία για λίγο καιρό ακόμα. Μετά δεν ένιωθα και γω καλά. Ο χώρος άρχισε να ανακτά τη σημασία του μέσα μου, ήταν σαν κάποιος να με παρακολουθούσε σε κάθε μου κίνηση. Ήρθανε και οι εξετάσεις για το πανεπιστήμιο, όλα αυτά. Ότι είχαμε να πούμε το λέγαμε στο σχολείο ή μετά σε κανένα σπίτι. Ένα χρόνο μετά, στην πρώτη επιστροφή μου για καλοκαίρι στο χωριό είδα ένα απ' τη μαρίδα του σχολείου να μπαίνει μέσα στα κρυφά. Μια ντροπή και για τον εαυτό μου με γέμισε.

Λίγα χρόνια αργότερα κάποιος ανακάλυψε μια σύριγγα κοντά στη παλιά εκκλησία. Μπήκαν μέσα και βρήκαν αποτσίγαρα, κουτιά από μπίρες, προφυλακτικά. Δημιουργήθηκε θέμα. Τα τοπικά κανάλια έφεραν δημοσιογράφους και ο κόσμος ξεσηκώθηκε ζητώντας χρήματα για την αποκατάσταση της εκκλησίας. Ο πολιτιστικός σύλλογος έστειλε επιστολή στο μητροπολίτη ζητώντας χρήματα από το κληροδότημα του Παπαδάκη. Ο Σαριδάκης ήταν συγχωριανός τους και είχε βαφτιστεί σε αυτή την εκκλησία. Μετά από μερικούς μήνες αντιδικίας τα κατάφεραν.

Ξαναπήγα στο χωριό το πρώτο Πάσχα μετά που την ξανάνοιξαν. Ο κόσμος είχε μαζευτεί στο προαύλιο και περίμενε το αναστάσιμο φως στριμωγμένος. Είδα και κάποια απ' τα παιδιά. Η Δώρα δουλεύει σε μια τράπεζα. Η Έλλη ετοιμάζεται για τις εξετάσεις των δασκάλων.

Χάιδεψα με τα δάχτυλά μου τους φρεσκοβαμμένους τοίχους. Η μυρωδιά από το πλαστικό μου έμεινε στο χέρι. Λίγο παρακάτω είδα μια μαρμάρινη επιγραφή: «Ο ιστορικός ναός των Δώδεκα Αποστόλων θεμελιώθη το 1711 εν μέσω εντόνων διώξεων για τους Χριστιανούς της περιοχής. Αποτελεί εξάισιο δείγμα της αρχιτεκτονικής της ανατολικής βασιλικής και λειτούργησε πρότυπο για σειρά άλλων ναών που εγκαινιάστηκαν στη συνέχεια στην επαρχία.»

Ιάκωβος Ανυφαντάκης

Η προσβολή

Γ' ΒΡΑΒΕΙΟ

Οι άκρες από το λευκό τραπεζομάντηλο σπαρταρούν. Κουνιούνται τα κοφτά κεντήματα στις γωνίες, οι βουτηγμένες σε λάδι κλωστή μύτες, ακουμπούν την γυμνή της γάμπα, σαν χάδι, σαν γαργάλημα, επίμονα, σαν περπάτημα μύγας, ενοχλητικό. Απλώνει το χέρι να ξυστεί, όπως πριν ένα λεπτό, μισό, μπορεί ούτε και τόσο, λιγότερο μπορεί. Ανυπόφορο το μελτέμι, σκιρτάει τραπεζομάντηλα, χτενίσματα ανακατεύει, χαρτοπετσέτες σηκώνει στον αέρα, να μία, προς τον ουρανό ανεμίζει, προς την θάλασσα, Λυβικό πέλαγος ή Μεσόγειος; Ποτέ δεν καταφέρνει να προσανατολιστεί σε τούτο το μέρος. Όσα χρόνια κι αν το επισκέπτεται, το Νότο, το Βορρά, δεν ξεκαθάρισε. Όχι πως έχει σημασία, αλλά επειδή παλεύουν οι υπόλοιποι να της βρουν, σημασία, προσανατολισμό, κουβέντα, εκεί Λούλη μου η παραλία που πηγαίναμε παλιά, εδώ τα χωράφια με τις ελιές, από την άλλη πλευρά το σχολείο, το καφενείο, το νεκροταφείο, η πλατεία πίσω μας. Επειδή οι άλλοι παλεύουν, αλλιώς, ούτε θα σκεφτόταν, ούτε θα λογάριζε, στο Αιγαίο θα πέσει η πετσέτα ή τραβάει κατά την Αφρική; Θαλασσινό νερό τη βρέχει, ιωδιούχο, αλατισμένο, στον πάτο βουλιάζει λεπτό το λεπτό και σιγά μην νοιάζεται.

Τα έχει όμως η συμπεθέρα προσεγμένα όλα, πάντα. Η αυλή πεντακάθαρη. Οι γλάστρες στην σειρά, ομοιόμορφες, νοικοκυρεμένες. Το τραπέζι στρωμένο επιμελώς, τακτοποιημένο στην εντέλεια. Πιατέλες ασημένιες, σκαλιστές. Σερβίτσιο πορσελάνινο, το καλό. Κόκκινες χαρτοπετσέτες, ασορτί με τα μαξιλάρια στα καθίσματα, με τις ζωγραφιές στα πιάτα, ασορτί με το μεγάλο, στρόγγυλο μπολ στη μέση, ξέχειλο από σάλτσα κόκκινη...

- Πάρε Λούλη μου σπανακόπιτα. Το φύλλο με τα χεράκια μου, ξέρεις.

...ασορτί με τις λαβές από τα μαχαιροπίρουνα...

- Να δοκιμάσεις και τα καλιτσούνια μας, με ανάλατη μυζήθρα.

...ασορτί με τα ποτήρια του νερού, του κρασιού, με το κρασί ασορτί...

- Χοχλιούς μπουρμπουριστούς να βάλεις, δε σου έχουμε ξαναφτιάξει.

- Θα μου επιτρέψετε να μη φάω. Θα δοκιμάσω πίτες, σαλάτα, κολοκυθάκια τηγανιτά. Όχι χοχλιούς, μου πέφτουν κάπως βαριοί.

- Τσιγαρισμένους σε λάδι φρέσκο τους έχω, με σάλτσα σε κρασί σβησμένη, δικό μας, ντόπιο. Τέτοιους δεν έχεις φάει ποτέ.

- Δεν θέλω ευχαριστώ, θα πάρω καλύτερα από το παστίτσιο που προτιμώ

- Καλέ ποιο παστίτσιο, εδώ να δεις νοστιμιά. Κάνε χώρο στο πιάτο να σερβίρω

- Ξέρετε θα με πειράξουν στο στομάχι, μη βάζετε.

...ασορτί με ένα μικρό γλαστράκι στο κέντρο του τραπέζιου, βασιλικός χονδρός, άγριος, ασορτί, κοίτα πλάκα, χωρίς να το έχει υπολογίσει, ακόμα και με τις τσέπες του λινού ταγέρ που φορά, το γιαντά του πουκαμίσου, τα μανίκια στους καρπούς. Προτάσει βιαστικά, να προλάβει, το πιάτο να προστατέψει από την επιδρομή, το δεξί χέρι βάζει μπροστά, το αριστερό...

- Δεν θέλω, σας ευχαριστώ πολύ

- Θα φας και θα μου πεις. Έτσι φτιαγμένους δεν τους έχεις ξαναδοκιμάσει

...ασορτί με την πέτρα στο χρυσό δαχτυλίδι, λαμπυρίζει στο τέταρτο δάχτυλο, τσουγκρίζει με ένα μικρό κοκκινιστό σαλιγκάρι, όπως πάει να βρει θέση στο πιάτο, κυλά στο τραπεζομάντηλο, σέρνεται, ανεμίζει σε ίδιο ρυθμό με το περίτεχνο κέντημα, γλιστρά κάτω από το τραπέζι, στο γρασίδι, στο φρεσκοκουρεμένο γκαζόν. Για στιγμές μένει εκεί, ακίνητο, με ένα καβούκι λαδωμένο, σάλτσα να στάζει, τσιγαρισμένη με χλωρό κρεμμύδι. Για στιγμές αρχίζει να κινείται, τώρα δα μόλις, προς τον μεγάλο κήπο, με βήματα μικρά, γλυώδη, συρτά. Για στιγμές συνεχίζει πορεία, διαγράφει δρόμο, προορισμό από την πράσινη χλόη στο χώμα το καφέ, από την κατσαρόλα στο μάτι, από το νερό στον αποροφητήρα, στον τοίχο, στα πλακάκια με τις κίτρινες γραμμές, στο παράθυρο της κουζίνας, στο τζάμι. Για στιγμές ακολουθούν και άλλα, δεκάδες, σε γραμμή πηγαίνουν, άλλα προς τη μεριά του ψυγείου, άλλα προς τα ντουλάπια, την πιατοθήκη, άλλα προς το πάτωμα, στο σκούρο μάρμαρο Τήνου, άλλα προς το ταβάνι, στην ωχρή μπογιά.

Διήγημα

- Αντιγόνη, τρέξε. Κοίτα.

- Τι είναι αυτά;

- Σαλιγκάρια. Τα είχε βάλει στο νερό να τα φτιάξει. Πριν φύγουμε για νοσοκομείο. Καλοφαγού ως την τελευταία ώρα. Δεν σκεπάσαμε την κατσαρόλα και έφυγαν.

- Σαν εκείνη.

- Δεν είχα το νου μου σ' αυτά, ήρθε το φορείο, τι να προσέξω; Εκείνη να καλύψω ή τον τέτσηρη με το καπάκι; Ωχ Θεέ μου, παντού έχουν πάει. Στην ξώπορτα, στο χαλί, ακόμα και στο διάδρομο προς το μπάνιο. Βοήθα Αντιγόνη σε παρακαλώ, κράτα με και βοήθα.

- Θα τα μαζέψουμε, θα τα πετάξουμε, μην ανυσηχείς. Σε πέντα λεπτά θα στα έχω εξαφανίσει. Εγώ θα το κάνω. Κάθισε να ηρεμήσεις, να πιεις νερό. Εγώ θα καθαρίσω, ησύχασε.

- Και το έλεγε πάντοτε η καημένη. Γάμος δίχως κλάμα και κηδεία δίχως γέλιο υπάρχουν; Δεν το έλεγε; Θυμάσαι; Θα μας κοιτάει από πάνω και θα κουνάει το κεφάλι. Είδατε θα λέει; Και να κλάψετε σας έκανα και να γελάσετε. Παντού έχουν πάει τα τρισκατάρата, παντού.

Σωριάζεται στη βελούδινη πολυθρόνα. Πενήντα κιλά σε βάρος τόνου. Βαραίνει το κορμί στο θάνατο. Όχι μόνο αυτού που πεθαίνει. Και του άλλου που αντικρίζει, το θάνατο. Βαραίνει η κόρη σαν αντικρίζει την ζωή δίχως πλάτες, μητρικές. Τι κι αν δικά της παιδιά έχει, μεγάλα, μικρά, παιδί ακόμα, ως τη στιγμή που η μάνα φεύγει. Τότε μάνα για πρώτη φορά. Είναι ώρα τώρα που αντικρίζει με άλλο μάτι, κάθε τι. Είναι ώρα τώρα. Εφτά και δέκα. Την μαρτυρά το ρολόι του τοίχου. Αλάνθαστο. Έως χθες. Λεπτό δεν έχανε, από μικρή το θυμάται. Μελωδικά ενημέρωνε στις και τέταρτο, στις και μισή, στις παρα τέταρτο, ακριβώς. Λεπτό δεν έχανε, έως χθες. Ειδοποίησε η σειρήνα του ασθενοφόρου, ειδοποίησε ο προβολέας, αναβόσβησε κυκλικά, ειδοποίησε ο νοσοκόμος ότι έφτασαν. Ποιος θα έρθει μαζί μέσα; Ποιος θα συνοδεύσει;

Στάθηκε στα πόδια της γερά, γέρικά, γερασμένα, ορθά, καμαρωτά. Να μετρήσει το σπίτι από άκρη σε άκρη. Να σύρει το βλέμμα από γωνία σε γωνία. Να χαιρετήσει το χώρο, τη ζωή του, τη ζωή της, τη ζωή, να χαιρετήσει κάθε τετραγωνικό, σπιθαμή προς σπιθαμή. Ξεκρέμασε το ρολόι του τοίχου, αγκαλιά το πήρε, ακούμπησε στο αυτί της το ρυθμικό του χτύπο, ανάποδα το γύρισε, ξύλο μασίφ, ακριβό, κούκος παλιός, αντίκα ανεκτίμητη. Είναι που δεν έχανε στιγμή στο μέτρημα. Έως χθες. Σταμάτησε τους δείχτες, ώρα εφτά και δέκα, ούρλιαξε στη Φιλολάου η Σειρήνα. Κατέφθασε το ασθενοφόρο, ξέρανε πια, σε ποια γωνία στρίβουν σε ποια πολυκατοικία σταματούν, σε ποιον όροφο, σε ποιο διαμέρισμα, τόσες και τόσες φορές. Αυτοί ξέρανε. Μα ήξερε και εκείνη. Δεν ήταν τώρα σαν τις άλλες φορές. Διάισθηση και γνώση, για εκείνην ίδια, μάλλον. Γνώριζε και σταμάτησε το ρολόι, την τελευταία ώρα να δείχνει, που αντίκριζε το σπίτι με μάτια ζωντανά, ζεστά. Όχι παγωμένα, όπως αύριο που θα τη φέρουν, θα την τοποθετήσουν κεντρικά, ανάσκελα, το ταβάνι να κοιτά δίχως κοίταγμα, να την προσκυνήσουν φίλοι, συγγενείς, κόσμος της γειτονιάς που τη λάτρευε, μανιάτισσες μοιρολογίστρες, φίλες από τις άκρες της Ελλάδας, γνωστοί. Εφτά και δέκα, όση ώρα και αν το κοιτά, επιμένει. Σκάλωσε ο μεγάλος δείκτης λίγο μετά το εννέα, ακριβής αν θέλει να είναι, αλλά εφτά και δέκα το λες. Και πριν και τώρα και μετά. Το ρολόι που δεν έχανε κλάσμα, έως χθες. Από το χαλασμένο ρολόι, δεν της έλεγε, καλύτερο το σταματημένο; Προτιμότερο. Αυτό τουλάχιστον δείχνει δύο φορές την ημέρα την ώρα. Κι αυτό τουλάχιστον θα δείχνει όλη μέρα, κάθε μέρα, πια, την ώρα, εκείνη. Για αυτό να το έκανε;

Στην πολυθρόνα πώς να βολευτεί; Παλιά άλλο. Παλιά βολευόταν, πάντα βολευόταν, παιδί, έφηβη, ενήλικη, γυναίκα, κορίτσι. Τώρα στένεψε, μίκρυνε, σκλήρυνε το καφετί της βελούδο, αγκυλώνουν τα κεντήματα στο μπράτσο, πονά το ξύλο σαν ακουμπά στο κεφάλι, αφιλόξενη τώρα. Είναι και αυτό το σάλι, κουβάρι ακατάστατο, μαλλί χονδρό, σταθερά αφημένο πλάι στην σακούλα με τις βελόνες, τα ραφτικά, πλάι στα βιβλία, στα γυαλιά, πλάι της πάντα. Πώς να χωρέσει; Με μία πολυθρόνα που στένεψε και με ένα σάλι που φάρδυνε, ατελείωτο έγινε, τεράστιο, όσο το σαλόνι, η τραπεζαρία, το χωλ, όσο το σπίτι ολόκληρο μαζί με τα μπαλκόνια. Ένα σάλι μάλλινο χονδρό, χρώμα πράσινο, σκούρο.

Στη νοσοκόμα θα το χαρίσει, να τη μνημονεύει. Το χείρη ζητήσει εξάλλου, διακριτικά, έμμεσα. Με αυτό το σάλι θα τη θυμάται μια ζωή την κυρία Κική αν φύγει. Ας το πάρει να τη θυμάται, να μη θυμάται εκείνη τουλάχιστον. Γίνεται να μη θυμάται; Τέλος πάντων, τα

πάντα να μη θυμάται. Δένονται οι άνθρωποι με αντικείμενα, συχνά πιο πολύ και από όσο με ανθρώπους. Δένονται με πράγματα πλαστικά, ξύλινα, μάλλινα, με υλικά, με χρώματα, ανοιχτά, σκούρα. Σκούρο το σάλι, κυπαρισσί, αριστοκρατικό και φινό, μαλλί μοχέρ, να την ζεσταίνει, να μην την αγκυλώνει, να τη βολεύει όλη μέρα, να μη λερώνει. Είναι λερωμένο όμως, να το πλύνει πρέπει, πριν το δώσει. Τρίχες λευκές παντού, λεκιασμένο στην άκρη, υγρά από το στόμα, τροφές πεσμένες.

Της άρεσε το φαγητό, να το τρώει, να το μαγειρεύει, να το συζητά. Ως την τελευταία της ώρα. Και τα γλυκά. Από το ρυζόγαλο θα έγινε ο λεκές, προχθές. Σίγουρα προχθές. Είχε την Αγγελικούλα αγκαλιά, την τάζει. Μία η μεγάλη Κική, μία η μικρή. Με ξεχωριστά κουταλάκια, ένα ελαφρύ, παιδικό, πλαστικό, ένα μεγάλο, βαρύ, ασημένιο. Μία η μικρή, μία η μεγάλη. Ευκαιρία εύρισκε, να τάζει τα εγγόνια, να τρώει και εκείνη κλεφτά. Τέτοιο ρυζόγαλο δε θα ξαναφάει η Αγγελικούλα. Δε θα ξαναφάει κανείς. Μοσχομούριζε το σπίτι, το δικό τους, το δίπλα, το τετράγωνο, το Παγκράτι ολόκληρο. Ξεχείλιζε η κατσαρόλα ως πάνω, μην έρθει κανείς, το ζηλέψει, δε φτάσει. Γέμιζε τα πιάτα στη σειρά. Πιάτα όχι μπολ. Να κάνει κρούστα όσο είναι ακόμα ζεστό. Σχεδίαζε δεντράκια κανέλλας προσεχτικά, με μεράκι. Να χαίρεται το μάτι, το δικό της, των παιδιών. Αν δεν τους αρέσει να το δουν, δε θα τους αρέσει να το φάνε. Επέμενε. Μέχρι τελευταία στιγμή. Η ίδια να προσέξει τα εγγόνια, τα παιδιά. Δεν πρόσεξε και βρώμισε το σάλι, γάλα ξεραμένο, να το πλύνει πρέπει πρώτα και να το παραδώσει ύστερα στη νοσοκόμα, με την καρδιά της όλη. Θα σηκώσει επανόσταση η αδερφή της σαν το μάθει. Ας έδινε κάτι άλλο στη νοσοκόμα, όχι αυτό. Την ακούει να φωνάζει, να κλαίει. Εκείνη δε θα σωζόταν με αυτό το σάλι, εγώ το ήθελα. Τη βλέπει να χτυπιέται, να τσακώνονται. Αυτό το σάλι ήταν η ίδια η μαμά. Ας της αγοράζαμε κάποιο άλλο. Όχι αυτό. Ναι αυτό. Επειδή ήταν η μαμά. Έπρεπε να λιγοστέψουν τα πράγματα που ήταν η μαμά μέσα στο σπίτι. Περίεργος ο θάνατος, το πένθος περίεργο, αλλόκοτο, διαφορετικό. Άλλος το διασχίζει αγκαλιάζοντας κάθε τι που αγκαλιάστηκε, άλλος το τρέχει πετώντας αυτό το κάθε τι, όπου βρει. Σε σκουπίδια, σε ιδρύματα, σε μία νοσοκόμα να' χει να μνημονεύει.

Αφού δε βολεύεται, αφού καθιστή στην πολυθρόνα βολή δε βρίσκει, να σηκωθεί. Να κάνει κάτι. Δύναμη θέλει. Ούτε για να σηκωθεί. Μα θα σηκωθεί. Σηκώνεται. Περπατά. Στο στενό διάδρομο, στην άνετη κρεβατοκάμαρα. Πλησιάζει το ξύλινο κρεβάτι, χαιδεύει το σκάλισμα της κεφαλής, τα λουλούδια, την κάθε λεπτομέρεια. Οι παντόφλες τακτοποιημένες στα πόδια, χαμηλά, στη δεξιά πλευρά, του μπαμπά. Από όταν πέθανε δική της. Αγγίζει την τουαλέτα, απαλά, απαλό γαλάζιο ξύλο, σκαλιστό κι αυτό, στον καθρέφτη γύρω. Εκεί χτενιζόταν, εκεί έβαζε κρέμα, μάσκες, λάδια, αυγά, κυκλικά γύρω απ' τα μάτια, το στόμα, το μέτωπο, φιλάρεσκη, κοκέτα, πάντα αγγούρι στην σαλάτα για να ξεκλέβει φλούδες για το πρόσωπο. Εκεί κοίταζε την μέρα, κατάματα, κάθε πρωί, αξημέρωτα, εκεί έφεγγε πριν τον ήλιο, εκεί λογάριαζε δουλειές, σκοτούρες, έννοιες, εκεί οργάνωνε τραπέζια, γιορτές, Ζουρ Φιξ κάθε βράδυ Τρίτης, εκεί σκεφτόταν τα μενού, τους μπουφές, εκεί τις χαρές, εκεί τις λύπες, εκεί το παρελθόν αναπολούσε, εκεί το μέλλον ατένιζε, το δικό της, των παιδιών. Στον σκαλιστό καθρέφτη.

Εκεί η υπόσχεση, στον εαυτό της, στην άκρη του, στη μικρή εικόνα με τον Άγιο Τιμόθεο, δεξιά. Εγώ αν δεν μεγαλώσω και τα τέσσερα, αν δεν δω εγγόνια και από τα τέσσερα, τα μάτια δεν τα κλείνω. Ας είναι ότι θέλει η εγχείρηση γιατρέ. Στο λέω, για να μην έχεις και εσύ την αγωνία. Εγώ αν δεν τους δω όλους αυτούς δεν πεθαίνω, μάτια δε σφαλίζω. Θάρρος, πίστη, βεβαιότητα ή άγνοια; Όλα μαζί; Όταν κατάματα κοιτάς κάθε πρωί αυτό που θες, και αξημέρωτα να είναι δε λαθεύεις. Έξω δεν πέφτεις. Ποτέ. Μεγάλωσε και τους τέσσερις, εγγόνια είδε και από τους τέσσερις. Δεν το πίστευε ο γιατρός, οι νοσοκόμες, οι αδερφές του Ερυθρού Σταυρού. Το σπίτι επισκεύτηκαν δισταχτικά, παραμονές Χριστουγέννων, απόγευμα. Απλωμένη παντού μυρωδιά, πιτάρια με σπανάκι. Χτύπησαν δισταχτικά το κουδούνι, δύο φορές, με το ένα χέρι, στο άλλο κουτί ζαχαροπλαστικού, δίπλες, κουραμπιέδες, μελομακάρονα για τα ορφανά. Τους άνοιξε με μανίκια ανασκουμπωμένα, με σκούφο στα μαλλιά, με ποδιά, με γυαλιά μεγάλα, δεν τηγάνιζε αλλιώς, μην πεταχτεί τίποτα στο ρούχο, στο μάτι. Ζείτε; Κυρία Κική ζείτε; Να μου χαθείς, να μου χαθείς, χροιάρα μέρα ήρθες για να με ρωτήσεις αν ζω. Ζω και βασιλεύω. Βρε εγώ δεν σας είπα, αν δεν αναστήσω και τους τέσσερις δεν πεθαίνω; Αν δεν ελέγξω τι παιδιά θα φέρουν στον κόσμο, δεν φεύγω; Εγώ δεν

σας το είπα; Εκείνη το είπε. Εκείνοι δεν πίστεψαν. Εκείνη πίστευε. Ό,τι πίστευε εκείνη είχε σημασία, τελικά. Ό,τι εκείνη, ο καθρέφτης, ο Άγιος Τιμόθεος, στοιβαγμένος πρόχειρα, στην άκρη δεξιά.

Η βούρτσα των μαλλιών πεντακάθαρη. Το είχε σε κακό γεμάτη τρίχες να μένει. Την καθάριζε από κάθε χτένισμα. Την ακουμπούσε δίπλα στο άρωμα, στο παλιό γυνάλινο μπουκαλάκι, μπορντώ φούσκα, μπορντώ φούντα. Δίπλα στο χρυσό βραχιόλι. Ένα μονάχα. Όλα τα άλλα της σε χέρια άγνωστα, ποιος τα γνωρίζει; Από την Κατοχή δωσμένα, όσο όσο. Τέσσερα όταν έχεις να μεγαλώσεις, δε μετράς κοσμήματα σε χρυσό, σε ρύζι μετράς, σε ψωμί, σε γάλα, στα τέσσερα διαιρείς και μετράς. Για εσένα τίποτα. Στα πέντε αν διαιρεθούν, μειωμένο το πηλίκο, το αποτέλεσμα μειωμένο. Μορφωμένη όσο λίγες στα χρόνια της, γαλλικό σχολείο Νάξου, ιππασίες, γερμανικά. Στα τέσσερα η διαίρεση, αν γίνει στα πέντε κάτι λιγότερο θα βγει για τα παιδιά. Σκουλαρίκια, κολιέ, δαχτυλίδια, το πορσελάνινο σερβίτσιο με τη χρυσή γραμμή, το παλιό γερμανικό πιάνο, διαιρεμένα όλα στα τέσσερα πιάσαν κάτι, τόπο τουλάχιστον. Τώρα δεν πιάνουν. Δεν είναι και μπόλικά, άδεια η τουαλέτα, οι θήκες, τα κουτιά στις ντουλάπες. Δεν έμειναν πολλά, να τα μοιράσουν με σειρά στις εγγονές, στην Αγγελικούλα τη μεγάλη, τη μικρή, στη Νάντια που έχει και τα μάτια της. Σε εγγονές μόνο, σε εγγονούς όχι. Σε χέρι με αίμα της να καταλήξουν, καρπό που της μοιάζει να στολίσουν, όχι σε νύφες, σε χέρι δικό της να φορεθούν, να αγαπηθούν, πριν κλείσει καν τα μάτια μοιρασμένα τα είχε, διαλεγμένα για την κάθε μια.

Στο συρτάρι του κομοδίνου. Έτσι δεν είχε πει; Στο πρώτο. Τη δασκάλευε μέρες, βδομάδες, μήνες. Έτοιμα θα τα έχω, σιδερωμένα, κολαριστά. Μην ταλαιπωρηθείς, μην πελαγώσεις. Στο πρώτο συρτάρι του κομοδίνου. Στο δεξί. Να τα θυμάμαι κι εγώ κάθε πρωί, μην τα ξεχνώ, όπως σηκώνομαι απ' τον έναν ύπνο να θυμάμαι τον άλλον που έρχεται. Στο πρώτο τα έχει όντως. Δεν τόλμησε να το ανοίξει τόσον καιρό, μα ήρθε ο καιρός του. Τραβά το πόμολο, σάβανα σε τάξη, σε σειρά. Πληρωμένα από εκείνην, κανέναν μην επιβαρύνει, ούτε σε αυτό. Μέσα σε διάφανη σακούλα, μη λερωθούν από σκόνες, από τον καιρό, τόσοις μήνες αγορασμένα, εγκαίρως, μπες βγες στα νοσοκομεία, πώς να ξέρεις το σωστό καιρό; Σηκώνει τη σακούλα, πόσο βαριά μπορούν να γίνουν δύο νεκρά ρουχαλάκια; Τόσο που να μην μπορείς να τα σηκώσεις με ένα χέρι μόνο.

- Αντιγόνη. Έλα σε παρακαλώ. Έλα να βοηθήσεις Αντιγόνη μου.

Δύο ζευγάρια χέρια ευκολότερα τα καταφέρνουν. Ειδικά αν δεν είναι κόρης το ένα. Πως έφτασε εδώ τούτο το ρημαδιασμένο το σαλιγκάρι; Μεσ το πορτατίφ, γλυστρά, κοίτα να το δεις, στη λάμπα πάνω, δεν καίγεται; Κι άλλο στο κέντημα, κι άλλο στην Καινή Διαθήκη, στα βιβλία, από πίσω κι άλλο. Κι άλλα. Παντού τρύπωσαν τα άτιμα. Μία νύχτα μόνα τους και έφτασαν σε όλα τα δωμάτια, σε όλα τα πλακάκια, στους τοίχους όλους, στα ταβάνια, ετοιμόρροπα σέρνονται. Καλά παίρνει την σκούπα η Αντιγόνη, αλλιώς δε θα τα καταφέρει. Αυτό το κρακ όταν πέφτουν. Αβάσταχτο. Δεν αντέχεται. Δεν μπορεί να το αντέξει. Ας τσακιστούν όλα να τελειώνουμε. Ας γκρεμιστούν να τα σκουπίσει. Ας πάνε στα τσακίδια, μην τα ακούει, μην τα βλέπει, μην τα νιώθει κοντά της ζωντανά. Αυτά που δεν τα κλαίει κανείς, ζωντανά ακόμα. Δε ζει να τα φάει, να τα φχαριστηθεί. Πως και πως τα περίμενε, της τα κουβάλησε ο Μιχάλης από τα Χανιά. Λογάριαζε σήμερα να 'χουν γίνει, να τα τρώει, να τα ρουφάει λαίμαργα ένα ένα, με θόρυβο. Ζουν αυτά τα καταραμένα και ζωντανά δεν τρώγονται από νεκρή. Δε ζει να τα φάει, να τα χαρεί, με λάδι μανιάντικο τσιγαρισμένα, με άνιθο, με σάλτσα κόκκινη, ντομάτα φρέσκια, στον τρίφτη, όχι έτοιμη.

- Όχι κονσέρβα, δική μας η σάλτσα Λούλη μου, με ντομάτες από τον κήπο. Όχι πελτές. Φάε σου λέω, τέτοιους χοχλιούς δε δοκίμασες ποτέ.

- Ξέρω τι νοικοκυρά είστε συμπεθέρα μου, μα καταλάβετε με, θα μου πέσει βαρύ τέτοιο φαγητό.

- Μα δεν μπορείς να με προσβάλεις.

- Με όλο το θάρρος καλή μου και χωρίς καμία παρεξήγηση, θα μου επιτρέψετε να σας πω ότι μπορώ.

Δεν αχνίζει η σουπιέρα μπροστά της, δε μυρίζει πια. Απομακρύνεται διστακτικά, χωρίς καμάρι, αθόρυβα ακουμπά στο κέντρο του τραπέζιού. Είναι που ήταν το πιο δύσκολο, το πιο μπελαλίδικο φαγητό σε τούτο το γεύμα. Κεντρικά αφημένο να δεσπόζει. Πλάι σε σπανακόπιτα, σε πίτα με κιμά, σε παστίτσιο, σε καλιτσούνια με μυζήθρα ανάλατη,

πασπαλισμένα ξανθό σουσάμι. Πλάι σε γαβάθα με πράσινη σαλάτα, μαρούλι, κρεμμυδάκι, άνηθο, σε χωριάτικη πλάι, με φέτα, με κάπαρη. Βολτάρει το πιρούνι στο πιάτο, ανοιχτό. Τρίζει. Μία πατάτα σπρώχνει, λίγο ρύζι, ένα κομμάτι γραβιέρα πικάντικη. Μία ροδέλα αγγούρι ανεβάζει στο στόμα. Ποτέ χωριάτικη χωρίς αγγούρι, να κάνουμε και καμιά μάσκα προσώπου με τις φλούδες. Λυσσομανάει το μελτέμι, ακούραστο, μανιασμένο. Ξετυλίζονται οι τρίχες από τον κότσο, ξεπετιούνται, στα χείλη ακουμπούν, λαδώνονται. Δεν μπορεί να τις διώξει. Με το δεξί τρώει, με το αριστερό ξύνει με δύναμη το πόδι, όπως πριν ένα λεπτό, μισό, μπορεί ούτε και τόσο, λιγότερο μπορεί. Οι άκρες από το λευκό τραπεζομάντηλο σπαρταρούν. Κουνιούνται τα κοφτά κεντήματα στις γωνίες, οι βουτηγμένες σε λάδι κλωστή μύτες, ακουμπούν τη γυμνή της γάμπα, σα χάδι, σα γαργάλημα, επίμονα, σαν περπάτημα μύγας, ενοχλητικό.

Κωνσταντίνα Τασσοπούλου

Βραβευθέντες και κριτική επιτροπή στο φουαγιέ του Χώρου Τεχνών Βέροιας, μετά την τελετή απονομής των βραβείων.

Η Βέροια στα χρόνια των Οθωμανών

ΜΙΑ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Δημήτρης Μάρτος
Αρχιτέκτων

Στο περιοδικό *Πολιτιστικά Δρώμενα* του Δήμου Βέροιας, στο τεύχος Μαρτίου-Απριλίου-Μαΐου 2008, υπάρχει μια παρέμβαση του καθηγητή της Ιστορίας και Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης κ. Αναστασόπουλου, με τίτλο «*Η Βέροια στα χρόνια των Οθωμανών μια δυναμική κοινωνία*», η οποία θεωρώ ότι δεν πρέπει να μείνει χωρίς αντίλογο. Βέβαια, η παρέμβαση του καθηγητή, ανεξάρτητα αν συμφωνεί ή διαφωνεί κανείς, είναι αξιέπαινη γιατί προκαλεί μια συζήτηση και παρ' όλο που δεν είναι μέλος του πανεπιστημίου της Βέροιας -έχουμε και τέτοιο- δεν φαίνεται να είναι αποκομμένος από τα δρώμενα αυτής της πόλης. Όμως, το συμπέρασμα του κ. καθηγητή περί «*δυναμικής κοινωνίας στα χρόνια των Οθωμανών*», που προκύπτει μάλιστα από έρευνα στα Αρχεία του δικαστηρίου του Καδή της Βέροιας, δηλαδή στους Ιεροδικαστικούς Κώδικες, που έχουν δημοσιευθεί από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών το 1954, υπό την επιμέλεια του Ιωάννη Βασδραβέλλη με τίτλο *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας, Β' Αρχείον Βέροιας Ναούσης, 1598-1886*, και από άλλες πηγές και έρευνές του, μου φαίνεται περίεργο και ατεκμηρίωτο. Λίγο πολύ, οι όροι που χρησιμοποιεί, όπως «*δυναμική*», «*κοινωνία*», «*στα Χρόνια των Οθωμανών*» ακόμη «*συνεργασία*» και «*συννύπαξη*» μεταξύ των Χριστιανών και Μουσουλμάνων, δίνουν την αίσθηση ότι εξωραΐζουν τα χρόνια της Οθωμανικής υποδούλωσης.

Ενδεχόμενα, η καχυποψία μου για προσπάθεια εξωραϊσμού, να κινητοποιείται από την περιρρέουσα ιστοριογραφική ατμόσφαιρα, η οποία χαρακτηρίζεται από τον οίστρο μερικών διανοουμένων να ξαναγραφεί η ιστορία, με σκοπό διορθωθούν οι ψυχολογίες και να αμβλυνθούν συναισθήματα και μνήμες που εμποδίζουν την προσέγγιση των δύο λαών. Χωρίς να υπονοώ ότι το κείμενο για τη Βέροια κατατάσσεται σε μια σχολή ιστορίας, που πριν λίγο καιρό εκποιούσε την ιστορική αλήθεια, βαφτίζοντας τη σφαγή στη Σμύρνη, το 1922, «*συνωστισμό*», μου φαίνεται όμως ότι, προσεγγίζοντας, με όρους υπερβολικά ακαδημαϊκούς, το βασικό στοιχείο που χαρακτήριζε τις σχέσεις των δύο κοινοτήτων στα χρόνια της οθωμανικής υποδούλωσης, όπως τη «*θεσμική ανωτερότητα των Μουσουλμάνων έναντι των Χριστιανών*» και σε συνδυασμό με μια τεχνική τονισμού των δευτερευόντων ιστορικών στοιχείων εις βάρος των πρωτευόντων, κινδυνεύει να συσκοτίσει την ουσία των διακοινοτικών σχέσεων, που ήταν σχέσεις ρατσιστικές και άκρως καταπιεστικές.

Κατ' αρχήν να προσδιορίσω, επιγραμματικά, μερικά χαρακτηριστικά του οθωμανικού κοινωνικού σχηματισμού. Από τα Αρχεία της Μακεδονίας διαφαίνεται ότι ο όρος «*κοινωνία*», με την έννοια του ενιαίου και οργανικού κοινωνικού ιστού, δεν αναπτύχθηκε επί Οθωμανών, τουλάχιστον στη Βέροια. Όλες οι διευθετήσεις και οι θεσμοί διαμορφώνουν έναν κοινωνικό δυϊσμό ανάμεσα σ' ένα έθνος -εξουσία (Οθωμανοί) και σ' ένα έθνος- υποτελών (ραγιάδες Χριστιανοί, Εβραίοι κ.λπ). Όλοι οι θεσμοί αφορούσαν ακριβώς τη διασφάλιση της εξουσια-

στικής σχέσης ανάμεσα στις δύο κοινωνικές δομές. Παραπέρα, αυτή η σχέση διασφάλιζε τη μεταφορά πλεονάσματος από τα υποτελή έθνη στο έθνος- εξουσία. Ο κοινωνικός δυϊσμός είναι βασικό στοιχείο που διαφοροποιεί τη συγκρότηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας από άλλους τύπους αυτοκρατορικής συγκρότησης στην Ευρώπη ή την Ασία, όπου το ανώτερο πολιτικοστρατιωτικό στρώμα αρθρώνεται συνήθως οργανικά με τις κοινωνίες των υποτελών.

Διαπιστώνουμε επίσης από τα Αρχεία αλλά και από άλλες μελέτες ότι η οθωμανική αυτοκρατορία συγκροτείται ως ισλαμικό κράτος αφιερωμένο στη διάδοση και την υπεράσπιση του Ισλάμ. Όλοι οι θεσμοί της αυτοκρατορίας είναι ταυτόχρονα και θρησκευτικοί θεσμοί. Ο στρατός του κράτους είναι και στρατός του Ισλάμ κ.λπ. Σ' ένα τέτοιο ιδεολογικό οικοδόμημα η θέση των Χριστιανών Ελλήνων και των άλλων εθνοτήτων είναι εξ' ορισμού έξω από την κοινωνία των Οθωμανών. Επόμενα, μια βασική πτυχή του Οθωμανικού κοινωνικού σχηματισμού ήταν ότι δεν επέκτεινε την ιδεολογία του στο σύνολο των ομάδων της αυτοκρατορίας, αλλά παρέμεινε αυτή ο συνεκτικός κρίκος μιας περιορισμένης αριθμητικά τάξης ατόμων, των Τούρκων. Αυτή βέβαια η ρατσιστική διάρθρωση είχε και μια θετική εξέλιξη, να διατηρούνται, δηλαδή, τα βασικά χαρακτηριστικά των εθνικών ομάδων και οι χωρικές τους εκφάνσεις. Στη Βέροια π.χ., ήταν ξεχωριστοί οι χώροι Τούρκων Μουσουλμάνων, Χριστιανών Ελλήνων (γραικών, βλάχων) και Εβραίων, αλλά και διακριτές οι κοινωνικές δομές, ιεραρχίες και παραδόσεις της κάθε ομάδας. Η παρουσία των Τούρκων ήταν όμως ηγεμονική και κυριαρχική. Αυτοί κανόνιζαν τους όρους δράσης των υποτελών εθνικών ομάδων, επόμενα εξασφάλιζαν την ανανέωση της σχέσης κυρίαρχων –υποτελών.

Η απόσπαση του πλεονάσματος γινόταν με ληστρικό τρόπο, στηριζόταν στο φόβο, τη βεβαιότητα, την κλοπή και όχι βέβαια στην αίσθηση της συμμετοχής σ' ένα κράτος από το οποίο προέκυπταν κάποια κοινωνικά οφέλη. Σ' ένα από τα πολλά αυτοκρατορικά φερμάνια που δημοσιεύονται στα Αρχεία της Μακεδονίας διαβάζουμε για την επιθετικότητα των Τούρκων αξιωματούχων στους ραγιάδες, στα 1781. *«Μου ελήφθη υπ' όψει αλλ' ότι οι απροστάτευτοι και αδύνατοι ραγιάδες υφίστανται παντοίας τυρανίας και αδικίας και προπηλακισμούς εις βαθμόν απελπιστικόν... από τους βαλλίδες, μοντεσελίμας, βοεβόδας και αξιωματούχους, οτινους προσθέτουν εις τους κεκαλονισμένους φόρους πολλαπλάσια τούτων ποσά και άλλοτε μεν ενοχοποιούντες αδίκως φυλακίζουν τους δυστυχείς τούτους, πωλούν τας περιουσίας των και θέτουν εν αυτών χείρα ένεκα δήθεν προστίμου...»* (αυτοκ. Φερμάνι 228, σ.218). Οι Βεροιώτες ραγιάδες για να αποφύγουν την επιθετικότητα των Τούρκων αξιωματούχων έφευγαν σε άλλες περιοχές, ανατρέποντας έτσι το σύστημα των εσόδων, αναγκάζοντας τον Σουλτάνο να λάβει κάποια μέτρα προστασίας τους. Στα Αρχεία διαπιστώνουμε συχνά ότι εκδίδονταν αυτοκρατορικά φερμάνια που στόχευαν στην επιστροφή των ραγιάδων στον τόπο τους, όπως πχ. αυτό με ημερομηνία 17 Απριλίου 1782: *«Επειδή δε η καταστροφή των ραγιάδων τούτων είναι εκ των σπουδαιοτάτων υποθέσεων του κράτους, διότι γίνεται πρόξενος μειώσεως των δημοσίων εσόδων, είναι επάναγκες όπως ούτοι επανεγκατεσταθούν εις τας πατρίδας των»* (αρ. διαταγής 232, σ. 223). Συνήθως δε η επιστροφή γινόταν βίαια μιας και πολλοί ραγιάδες απέφευγαν να επιστρέψουν, γιατί σπάνια τους επιστρέφονταν τα κλοπιμαία και γιατί δεν τιμωρούνταν οι αξιωματούχοι: *«προς τούτο δέον όπως οι ραγιάδες... μετακινηθούν... προσέξητε δε όπως ουδείς εξ' αυτών αποκρυβή...»* (αρ. διατ. 232, σ. 223). Οι αυθαιρεσίες του Σουλτάνου και των αξιωματούχων του, οι λεηλασίες και οι δωροδοκίες, σαν μορφές απόσπασης του πλεονάσματος, δεν έδιναν τη δυνατότητα εκλογίκευσης της οικονομίας, ούτε την πολιτική και οικονομική πρόοδο.

Οι Βεροιώτες ραγιάδες ζούσαν σε καθεστώς φόβου, γιατί η ζωή τους δεν είχε μεγάλη αξία και γιατί αυτό που την καθόριζε ήταν οι διαταγές των Τούρκων αξιωματούχων, όπως ήταν και οι ιεροδικαστικές αποφάσεις των καδήδων που δεν ήταν δίκαιες, αφού οι Χριστιανοί δεν θεωρούνταν ισοβαρείς και αξιοπίστοι μάρτυρες στα δικαστήρια, σε σχέση με τους Μουσουλμάνους, γιατί δεν ορκίζονταν στον ιερό νόμο του Ισλάμ. Δεν υπήρξε δηλαδή ισονομία ανάμεσα στους Μουσουλμάνους και Χριστιανούς. Είναι γνωστό από τα ληξιαρχικά βιβλία ότι όταν πέθαινε ένας Τούρκος έγραφαν *«απέθανε»*, ενώ όταν πέθαινε Χριστιανός έγραφαν *«ψόφησε το άπιστο γουρουνό»*.

Οι ραγιάδες μπορούσαν να βελτιώσουν τη ζωή της οικογένειάς τους με τρεις τρόπους. α) Να περάσουν στην κοινωνία της εξουσίας μέσω εξισλαμισμού. Πράγματι τέτοιους έχουμε αρκετούς στη Βέροια όπως δείχνουν τα Αρχεία. β) Να διαφύγουν σε περιοχές αδύναμου ελέγχου από την τοπική και κεντρική εξουσία. Συνήθως φεύγουν στα βουνά όπου δημιουργούν αυτόνομες, αυτοκαταναλωτικές κοινότητες που αναδεικνύουν και μορφές ληστείας και επανάστασης. γ) Να ξενιτευτούν σε περιοχές όπου υπήρχε αδύναμος έλεγχος από τις διάφορες αυτοκρατορίες και δυνατότητα βελτίωσης των οικονομικών τους, όπως πχ. στις παραδουνάβιες ηγεμονίες.

Διαφαίνεται από τα Αρχεία ότι η Χριστιανική κοινότητα της Βέροιας παρουσιάζει μια παρακμή του οικονομικού της δυναμισμού μέχρι τα 1780 περίπου και μόνο κατά το τέλος του 18ου αι. αρχίζει μια ανάκαμψη από τη στιγμή που α) η Βέροια περνάει σε χαμηλό βαθμό ελέγχου από τα κέντρα της αυτοκρατορίας λόγω αυτονομίησης του Αλή πασά των Ιωαννίνων, και επόμενα καθίσταται όριο ανάμεσα στην σουλτανική εξουσία με κέντρο την Κωνσταντινούπολη και την περιφερική με κέντρο τα Γιάννενα, β) περνάει στα χέρια ραγιάδων τομείς όπως, η βιοτεχνία υφαντών, η ναυτιλία και το εμπόριο, που είναι οι παγκόσμιες ατμομηχανές της οικονομικής προόδου, γ) αναπτύσσονται μορφές οικονομικής αλληλοτροφοδότησης των τοπικών βιοτεχνιών με παραδουνάβιες ηγεμονίες και δ) εξαναγκάζεται η οθωμ. Αυτοκρατορία να παραχωρήσει μερικά θρησκευτικά και οικονομικά δικαιώματα στους ραγιάδες και λόγω των πιέσεων που ασκούνταν από τις Μ. Δυνάμεις και λόγω της ελληνικής Επανάστασης και λόγω των αυτονομίσεων των περιφερειακών πασάδων. Σε καμία περίπτωση βέβαια, ο όποιος οικονομικός δυναμισμός της ελληνικής κοινότητας της Βέροιας, κατά το 19ο αιώνα, δεν οφείλεται σε μορφές συνεργασίας με την άρχουσα κοινότητα των Τούρκων.

Η έλλειψη συνεργασιών, βέβαια, δεν οφειλόταν σε κάποια έμφυτη αντιπάθεια μεταξύ των κοινοτήτων, αλλά όπως είπαμε, στους ρατσιστικούς και καταπιεστικούς θεσμούς και νόμους της αυτοκρατορίας. Οφειλόταν, βέβαια, και στην πεποίθηση των Ελλήνων ότι οι Τούρκοι ήταν ένα διερχόμενο κατακτητικό-έθνος, το οποίο «εστρατοπέδευσε» παράνομα στη χώρα τους, δηλαδή στη βυζαντινή επικράτεια. Στα Αρχεία της Μακεδονίας διακρίνουμε ότι αυτή η πεποίθηση κινητοποιεί συχνά τους Έλληνες, οι οποίοι ποτέ δεν δέχθηκαν το νομικό καθεστώς των Οθωμανών, δηλαδή το να απονέμεται δικαιοσύνη, και γι' αυτούς, με βάση τον ισλαμικό νόμο. Η περίπτωση του Χρήστου Μαρτζέλου, ο οποίος στα 1627 διακύρηξε σε δικαστήριο της Βέροιας στο οποίο δικάζονταν Χριστιανοί «*Διατί δικάζεται κατά τον Ιερό Νόμο (εν. ισλαμικό). Ημείς (εν Χριστιανοί) δεν δεχόμαστε όσα κάμνετε εσείς*» (Ιεροδικ. απόφ. 16, σελ 12-13) και τιμωρήθηκε δια απαγχονισμού ως «*ταραχοποιός*» και «*δημεγέρτης*», δείχνει το επίπεδο των διακοινοτικών σχέσεων στη βεροιώτικη κοινωνία.

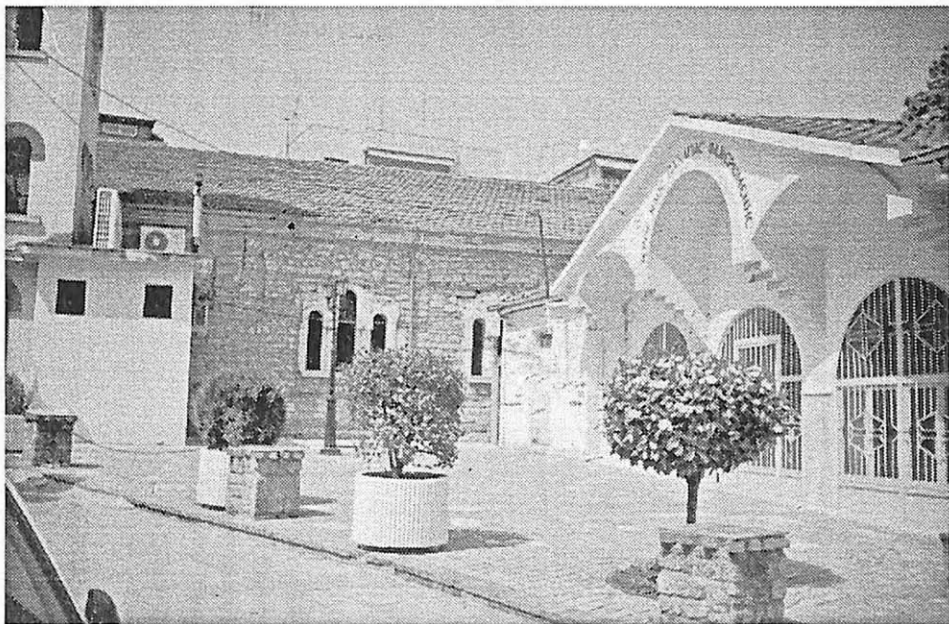
Το κείμενο του κ. καθηγητή αφήνει να διαφανεί ότι η οθωμανική εξουσία ήταν ανεκτική, αφού επέτρεπε στους Έλληνες να «*κτίζουν τους οίκους λατρείας των*». Από τα Αρχεία της Μακεδονίας μαθαίνουμε όμως, ότι απαγορευόταν ρητά η ανέγερση νέων εκκλησιών. Μόνο η επισκευή επιτρεπόταν χωρίς αύξηση του μήκους, του πλάτους και του ύψους του ναού και μετά από έγκριση του Σουλτάνου και με αυστηρό έλεγχο από την τοπική μουσουλμανική διοίκηση. Στα Αρχεία διαφαίνεται ότι παρ' όλη την απαγόρευση οι Χριστιανοί επιχειρούσαν παράνομες επεκτάσεις και κτίσιμο ναών ιδιαίτερα εκτός πόλεως, για τις οποίες και διώκονταν. Η ανέγερση νέου ναού, αν ποτέ έγινε, έγινε παράνομα και με εξαγορά Τούρκων αξιωματούχων. Διαταγή προς τους αρμόδιους, της 21ης Μαΐου του 1727 μας δίνει μια πλήρη εικόνα του καθεστώτος που ίσχυε για ανέγερση ναών στα χρόνια των Οθωμανών: «*...η ανέγερσις νέων εκκλησιών εν ταις οθωμανικαίς χώραις τυχάνει απαγορευμένη. Πλήν όμως η επισκευή των κατά την άλωσιν αφεθεισών εις χείρας των ραγιάδων και καταστραφεισών εκ της παρόδου του χρόνου επιτρέπη υπό τον όρο να μην εισάγωνται έξωθεν ξυλεία και λίθοι και να μην επεκτείνονται ή ανυψούνται περισσότερον του προηγουμένου και τούτου μετά αυτοψίαν και εξέτασιν της επισκευασθησομένης οικοδομής υπό των βαλλήδων και ιεροδικών, την καταμέτρησιν των διαστάσεων αυτών και τη λεπτομερή περιγραφήν των δεδομένων επισκευής μερών αυτών, ως και την έκδοσιν αυτοκρατορικού φερμανίου κατόπιν αιτήσεως των ενδιαφερομένων, των γενομένων επι-*

σκευών εξεταζομένων και μετά την αποπεράτωση των δια τον σχετικών έλεγχον κατά τα ειωθότα».

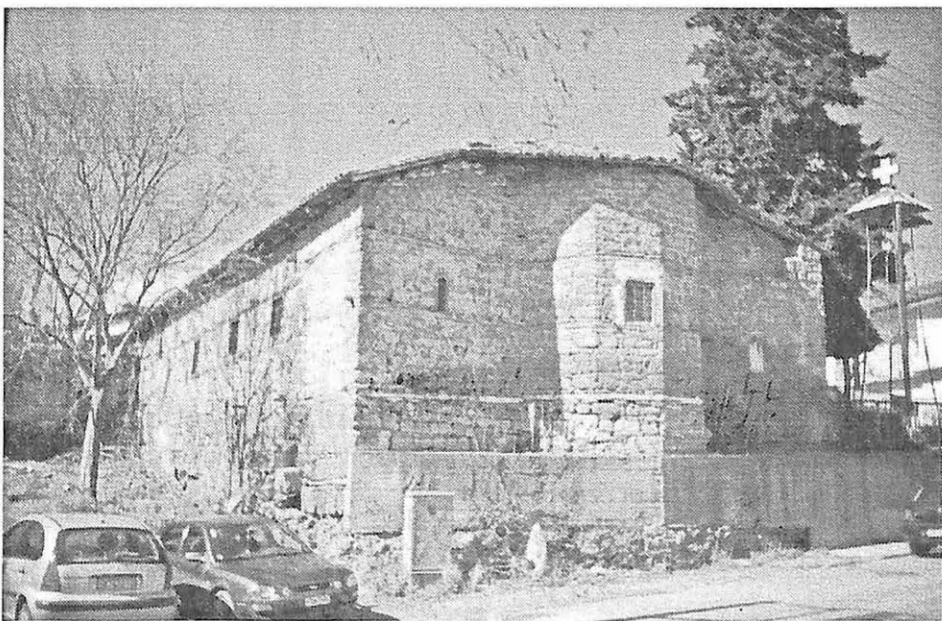
Από τα Αρχεία μαθαίνουμε για περιπτώσεις επισκευών και ανεγέρσεων που κατεδαφίστηκαν και τιμωρήθηκαν οι υπεύθυνοι, όπως πχ. την παράνομη επέκταση από τον Μητροπολίτη Βέροιας το 1668, στη νοτιοανατολική πλευρά του Μητροπολιτικού ναού των Αγίων Αποστόλων, που μετά τον εντοπισμό κατεδαφίστηκε και τιμωρήθηκαν οι υπεύθυνοι (φωτ. 1), καθώς επίσης και την κατεδάφιση μιας εκκλησίας στη Δοβρά και την τιμωρία του υπεύθυνου Χατζή Κωνσταντίνου Γκεμιτζήογλου. Το εκδοθέν αυτοκρατορικό φερμάνι απαγόρευε ακόμη και «προσθήκη ενός λίθου εις την υφιστάμενη κατάσταση... υπάρχουσών εκκλησιών των υποτελών ραγιάδων». Πού είναι λοιπόν ο «εξωραϊσμός της Βέροιας με ιδιόκτητα και δημόσια οικήματα»; Οι ανάγκες της χριστιανικής κοινότητας τουλάχιστον σε δημόσια κτήρια εμποδίζονταν αυστηρά, αυτό λένε τα Αρχεία.

Πολλές φορές μελετητές της βυζαντινής και οθωμανικής Βέροιας δεν παίρνουν υπ' όψη αυτές τις αυστηρές απαγορεύσεις που ίσχυαν στα χρόνια των Οθωμανών και καταλήγουν σε λαθεμένα συμπεράσματα, σχετικά με το χρονολογία ανέγερσης των ναών. Ταυτίζουν συνήθως τις επισκευές ή και ανακατασκευές που έγιναν κατά το 16ο, 17ο και 18ο αιώνα, με το χρόνο ίδρυσης, οποίος κατά κανόνα είναι προ της οθωμανικής κατάκτησης, δηλαδή από τον 11ο έως τα μέσα του 15ου αιώνα (φωτ. 2).

Και βέβαια οι εκκλησίες δεν αποτελούσαν τότε μόνο χώρους θρησκευτικής λατρείας, αλλά και πολιτικής και εθνικής λειτουργίας, δηλαδή ήταν κτήρια αντιπροσώπευσης της εθνικής ταυτότητας των Χριστιανών ραγιάδων. Σ' αυτά διεξάγονταν κρυφά συζητήσεις και παίρνονταν αποφάσεις για

Φωτ. 1. Ο Μητροπολιτικός Ναός των Αγίων Αποστόλων (Μητρόπολη). Διακρίνεται η Ν.Α. πλευρά που προσπάθησαν να επεκτείνουν «παράνομα» οι Χριστιανοί λίγο πριν το 1668, αλλά εντοπίστηκε από τους Τούρκους αξιωματικούς, κατεδαφίστηκε και τιμωρήθηκαν οι υπεύθυνοι.

Φωτ. 2. Ο Άγιος Δημήτριος επί της οδού Αγίου Δημητρίου. Πολλές φορές οι σοβαρές επισκευές που έγιναν το 16ο αι, συσκοτίζουν το γεγονός ότι πρόκειται για βυζαντινό ναό του 12ου - 13ου αι.

θέματα που αφορούσαν τη γειτονιά, αλλά ταυτόχρονα ήταν και σχολεία, πολιτιστικά κέντρα κλπ. Γι' αυτό επεδίωκαν να τα μεγαλώσουν, μιας και οι λειτουργικές και ιδεολογικές ανάγκες συνεχώς αύξαναν. Και επειδή οι πολεοδομικές απαγορεύσεις ήταν αυστηρές, μηχανεύονταν διάφορους τρόπους για να ξεγελάσουν τον ισλαμικό νόμο και τους αξιωματούχους του. Έτσι, ή προχωρούσαν σε δωροδοκίες Τούρκων αξιωματούχων, ή τα ανακατασκεύαζαν κρυφά και αφού πρώτα κάλυπταν τον χώρο με υψηλούς μανδρότοιχους ή και σπίτια ακόμη (φωτ. 3). Η προαναφερθείσα διαταγή της 21ης Μαΐου του 1727 διαπιστώνει ότι «*οι ραγιάδες εις τας πόλεις και τα χωρία, ως και οι μοναχοί των μονών εις τας πεδιάδας και τα όρη, βασιζόμενοι εις τους αγιάν και τους αξιωματούχους του βιλαετίου και με την προστασίαν και υποστήριξιν αυτών εισάγωντες έξωθεν λίθους και ξυλείας επισκευάζουν τας εκκλησίας των επεκτείνοντας και ανυψούντες αυτάς εναντίον του ιερού νόμου και έστιν ότε ανεγείρουν και νέας εκκλησίας*». Αν βέβαια οι δωροδοκίες συνιστούν κριτήριο δυναμικής κοινωνίας και αποδείξεις συνεργασιών μεταξύ Τούρκων και Ελλήνων, τότε νομίζω το ζήτημα είναι ηθικής τάξης.

Οι άνθρωποι των δύο κοινοτήτων δημιουργούσαν πράγματι συνεργασίες και υπερβάσεις, όπως φιλίες, έρωτες και αλληλεγγύη αλλά αυτές κινούνταν στο περιθώριο των θεοπισμένων σχέσεων και δεν είναι αυτές που προσέδιδαν κάποια δυναμικότητα ή αίσθηση κοινωνικότητας. Τα «*τεκμήρια διακοινοτικής συνεργασίας*» που επικαλείται ο κ. Αναστασόπουλος πέρα από αδύναμα είναι περισσότερο εξαιρέσεις του κανόνα της ρατσιστικής καθημερινότητας.

Η ουσία των διακοινοτικών σχέσεων στη Βέροια αποκαλύπτεται στην περίπτωση της Γραμματικής, μιας Ελληνίδας «*αμαρτωλής*» και «*απίστην*», όπως αποκαλούνταν τότε όλες οι Χριστιανές. Ένας Τούρκος μπέης για να την κερδίσει ερωτικά σκότωσε τον άνδρα της και τα

Φωτ. 3. Δεξιά της φωτογραφίας διακρίνεται το Ιερό του Αγίου Βλασίου στην οδό Περδίκας, ναού που κτίστηκε τον 13ο αι. Οι Χριστιανοί Έλληνες έκτιζαν ψηλούς μανδρότοιχους ή και σπίτια για να καλύψουν τις παράνομες επεκτάσεις τους κατά την Οθωμανική υποδούλωση.

δύο παιδιά της και μετά, δια της βίας την παντρεύτηκε. Απέκτησε εν συνεχεία η Γραμματική ένα αγόρι με το μπάη, το οποίο ήθελε να διαπαιδαγωγήσει με χριστιανικούς κώδικες και συμβολισμούς γιατί εντωμεταξύ είχε μάθει ότι ο μουσουλμάνος άνδρας της είχε δολοφονήσει την προηγούμενη οικογένειά της. Στη συνέχεια διαζεύχτηκε τον μπάη, αλλά ο ισλαμικός

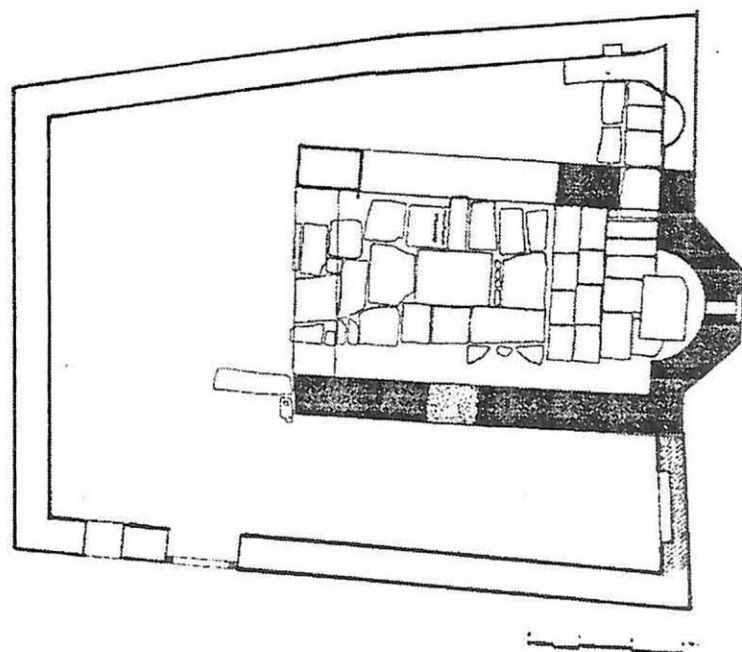
νόμος θεωρούσε το παιδί Μουσουλμάνο και κατά συνέπεια δεν επέτρεψε στη Γραμματική να το μεγαλώσει με βάση την «*βρωμερά των απίστων θρησκεία*», όπως αποκαλούνταν η χριστιανική θρησκεία από τα δικαστήρια, και το απέσπασε απ' αυτήν μετά το χωρισμό της. Το μητρικό ένστικτο οδήγησε τη Γραμματική να αποσπάσει κρυφά το παιδί από τον μπάη, μια μέρα που αυτός έλειπε. Αμέσως αυτός κατήγγειλε την «*απαγωγή*» στο Δικαστήριο. Αυτό, στην απόφασή του πρότεινε στη Γραμματική, έχοντας υπ' όψη και τον ιερό νόμο που αναγνώριζε στη μητέρα το δικαίωμα να φροντίζει το παιδί της για 7 χρόνια, «*ν' ασπασθή την ισλαμικήν θρησκείαν, εάν θέλη ν' αποκτήση το δικαίωμα της ανατροφής του τέκνου της, το οποίο κατά το σεριάι θεωρείται μουσουλμάνος*». Η Γραμματική υπέκυψε, λόγω του μητρικού ενστίκτου και

έγινε μουσουλμάνο με το όνομα Σεριφά. (απόφ. 3, σ.2-3)

Όλη η έγνοια των υποτελών Βεροιαίων, τα χρόνια των Οθωμανών, είναι να συντηρηθούν σαν εθνική ομάδα. Είχαν να αντιμετωπίσουν τους καθημερινούς εκβιασμούς και τις προσβολές της θρησκευτικής και βέβαια μέσω αυτής της εθνικής τους ταυτότητας, τους αναγκαστικούς εξισλαμισμούς και τα παιδομαζώματα. Τα Αρχεία μας δίνουν πολλά παραδείγματα ότι για αδικήματα για τα οποία οι Χριστιανοί απαγχονίζονταν οι Τούρκοι απλώς επιπλήττονταν ή εξορίζονταν ή στη χειρότερη περίπτωση πήγαιναν στις γαλέρες. Η έμφαση που δίνει ο κ. καθηγητής στις ενδοκοινοτικές διαμάχες είναι μάλλον πολιτικοϊδεολογική προσέγγιση της ιστορίας παρά επιστημονική. Η αντίθεση των Βεροιαίων με την οικογένεια Χαριτόπουλου (Χατζηκατβία) είναι ακριβώς έκφραση της διαμάχης μεταξύ των δύο κοινοτήτων και όχι ενδοκοινοτικής. Μια Χριστιανική οικογένεια, η οποία απολάμβανε ειδικών προνομίων και προστασίας από τον Σουλτάνο, γιατί συνεισέφερε στην κατάληψη της Βέροιας από τους Τούρκους, είναι λογικό να προκαλεί το κοινωνικό και εθνικό αίσθημα των Χριστιανών Βεροιαίων, εφ' όσον αυτοί προσπαθούσαν να διασώσουν με θυσίες την εθνική τους διαφοροποίηση και αξιοπρέπεια.

Υπήρχαν συνεχώς γεγονότα που δεν άφηναν να αναπτυχθούν σχέσεις συνεργασίας ανάμεσα στις δύο εθνικές ομάδες. Τους Χριστιανούς τους γέμιζε με μίσος απέναντι στους Τούρκους το γνωστό παιδομάζωμα. Είναι γνωστή η περίπτωση των 40 Ναουσαίων ανδρών και γυναικών που απαγχονίστηκαν γιατί δεν δέχθηκαν να δώσουν τα παιδιά τους για τον στρατό των Γεντισάρων (διατ. 139-140, σ. 112-114). Κάθε απαγχονισμός ραγιά δημιουργούσε φόβο, πόνο και αντιπάθειες στο σύνολο της ελληνικής κοινότητας. Αν υπήρχαν κάποιες περίοδοι ενδεχόμενα και χρόνια ηρεμίας, κατά τη διάρκεια των οποίων αναπτύσσονταν προσεγγίσεις φιλικές, ερωτικές και επαγγελματικές ατόμων από τις δύο κοινότητες, ερχόταν οι ρατσιστικές αποφάσεις της εξουσίας και τις γκρέμιζαν.

Κάποια άμβλυνση των ρατσιστικών και των καταπιεστικών σχέσεων έγινε στα τελευταία χρόνια της παρακμής και της αποδόμησης της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Πράγματι, υπό τη σκιά μιας κοινωνικής επανάστασης (Νεότουρκοι) και μιας εθνικής (Μακεδονικός αγώνας) ο Σουλτάνος εξέδωσε κάποια φερμάνια ενός κτηριακού εξωραϊσμού της χριστιανικής κοινότητας στα πλαίσια μιας προσπάθειας παράτασης της εξουσίας του, όπως πχ. για τον Ναό του Αγίου Αντωνίου (1898) και το Σχολείο (φωτ. 4) (σημ. Δημαρχείο, 1906), το οποίο θα αποτελέσει έκτοτε και το μεγαλύτερο δημόσιο κτήριο της πόλης. Δεν πρέπει να ξεχνάμε όμως ότι μέχρι τότε, από το 1081 μ.Χ., το μεγαλύτερο δημόσιο κτήριο ήταν η Παλαιά Μητρόπολη (φωτ.5) που οι Τούρκοι είχαν μετατρέψει σε τζαμί όταν κατέκτησαν την πόλη.

ΚΑΤΟΨΗ ΑΓΙΟΥ ΒΛΑΣΙΟΥ

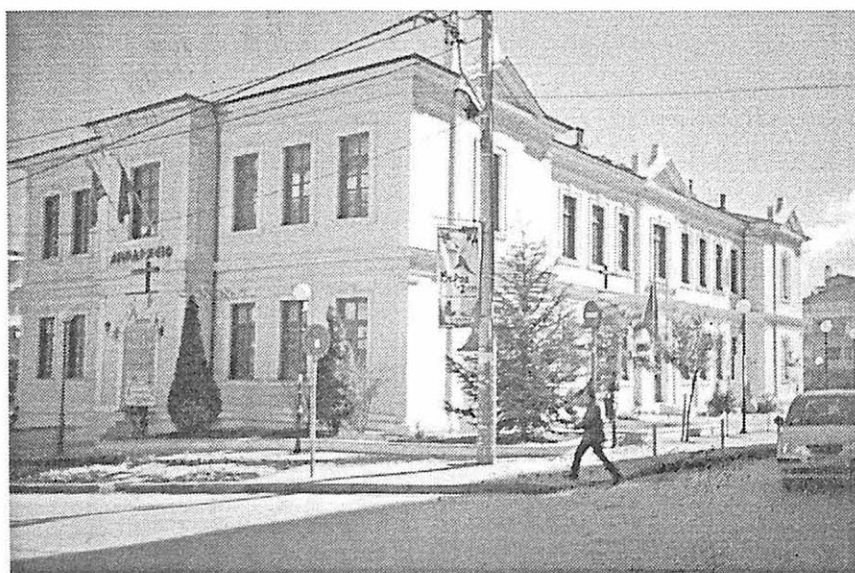
Με μαύρο ο αρχικός πυρήνας του ναού (13ος αι.)

Με λευκό οι διαδοχικές επεκτάσεις κατά το 16ο αι.

Πηγή: Θ. Παπαζώτος, 1994, *Η Βέροια και οι Ναοί της (11ος - 18ος αι.)*.

Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα.

Θα κλείσω με μια πολιτική αξιολόγηση αυτής της αντιλογίας. Πράγματι, στόχενσή μας πρέπει να είναι η ελληνοτουρκική φιλία. Νομίζω, όμως, ότι δεν υπηρετεί την υπόθεση της φιλίας η υποβάθμιση των κεντρικών γεγονότων και ο τονισμός των δευτερευόντων. Αν και οι δύο λαοί, οι Τούρκοι, ως κληρονόμοι της άρχουσας οθωμανικής τάξης και οι Έλληνες, ως κληρονόμοι της τάξης των υποτελών ραγιαδών, αναγνώσουμε χωρίς ιδεολογικές αγκυλώσεις τα Αρχαία της Μακεδονίας, τα οποία, υπενθυμίζω, είναι γραμμένα από Τούρκους, τότε νομίζω ότι θα προσεγγίζουμε στη φιλία. Αν όμως επιχειρούμε αναγνώσεις τύπου «(οι Χριστιανοί μπορούσαν να) χτίζουν τους οίκους λατρείας τους» οδηγούμαστε σε στρογγυλοποιήσεις ή σε παραμορφώσεις της ιστορίας. Έτσι όμως, εκτός του ότι στήνουμε λυκοφιλίες, προσβάλουμε και τη μνήμη αυτών που απαγχονίστηκαν στην προσπάθειά τους «να προσθέσουν έναν λίθο» στον οίκο της λατρείας τους.

Φωτ. 4. Το πρώτο Γυμνάσιο της Βέροιας, σημερινό Δημαρχείο, που κτίστηκε το 1906 με «νόμικη» άδεια από το σουλτάνο. Ήταν η πρώτη και τελευταία παρταχώρηση από τη μεριά των κατακτητών για τον αστικό εκσυγχρονισμό της χριστιανικής κοινότητας.

Φωτ. 5. Η παλαιά Μητρόπολη στην οδό Κεντρικής που κτίστηκε τον 11ο αι.. Ήταν το μεγαλύτερο δημόσιο κτήριο της πόλης μέχρι το τέλος του 19ου αι., που δημιούργησε η ελληνική χριστιανική κοινότητα και εκφυλίστηκε σε τζαμί αμέσως μετά την κατάληψη της πόλης από τους Οθωμανούς.

Σωστική ανασκαφή μεταβυζαντινού οικισμού στη θέση «Μαυρομουριά» Ασωμάτων Ημαθίας στον άξονα της Εγνατίας Οδού¹.

Νίκη Τσιλιπάκου

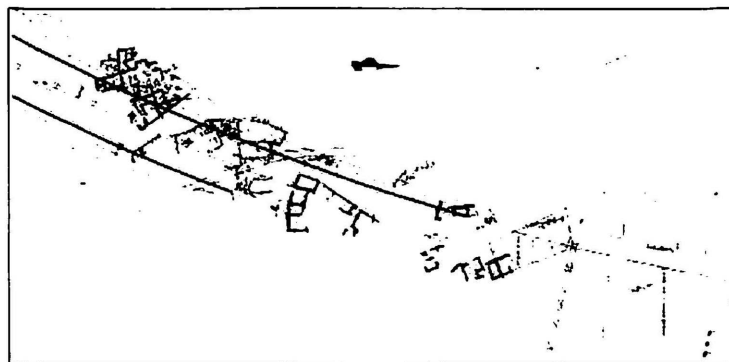
Μαρία Πολατίδου - Μπιζέτα

11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Βέροια

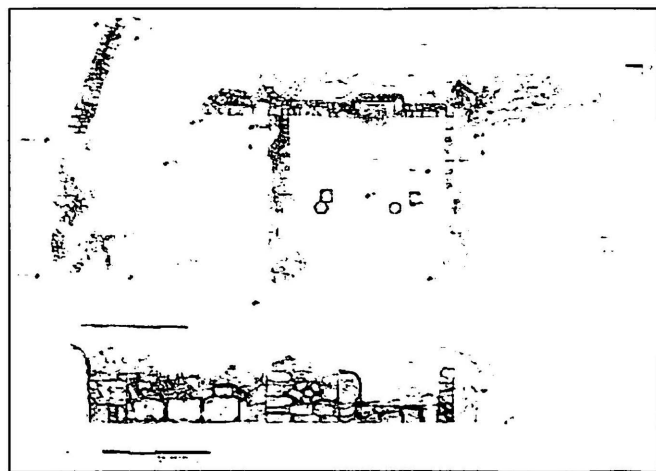
Πεντακόσια μέτρα νοτιοανατολικά του σύγχρονου οικισμού των Ασωμάτων, στη θέση «Μαυρομουριά», κατά τη διάνοιξη δοκιμαστικών τομών στη χάραξη της Εγνατίας Οδού, εντοπίστηκαν λείψανα τοιχοποιιών με συνοχή που μας οδήγησαν σε διενέργεια σωστικής ανασκαφικής έρευνας, εφόσον μάλιστα στην έκταση αυτή επρόκειτο να πραγματοποιηθεί όρυγμα για λόγους εξυγίανσης του εδάφους, αν και ο δρόμος θα είναι σε επίχωμα². Η ανωτέρω έκταση έχει διαταραχθεί από εκτεταμένες επεμβάσεις της σύγχρονης περιόδου, γεγονός που επηρέασε την πορεία αλλά και τα αποτελέσματα της ανασκαφικής έρευνας.

Κατά τη διάρκεια των ετών 2000-2002, σε έκταση περίπου 14.400 τ. μ., αποκαλύφθηκαν δεκατέσσερα κτήρια (Σχ. 1), σε αποσπασματική κατάσταση διατήρησης, οικισμού πρώιμης μεταβυζαντινής περιόδου (15ου αιώνα) με συνεχή κατοίκηση έως τα τέλη 18ου με αρχές 19ου αιώνα, όπως συνάγεται κυρίως από την πλούσια κεραμική και τα λιγοστά ευανάγνωστα νομίσματα.

Τα περισσότερα κτήρια (οκτώ) που ερευνήθηκαν είναι δίχωρα (Α, Γ, Δ, Ε, ΣΤ, Η, Μ, Ν, Σχ. 3, 2, 7), εκτός από τέσσερα (Β, Θ, Κ, Λ, Σχ. 3, 4) που είναι τουλάχιστον τρίχωρα. Σε δυο κτήρια (Ζ, Ι, Σχ. 7, 4) παρατηρείται προσθήκη ανατολικά σε με-

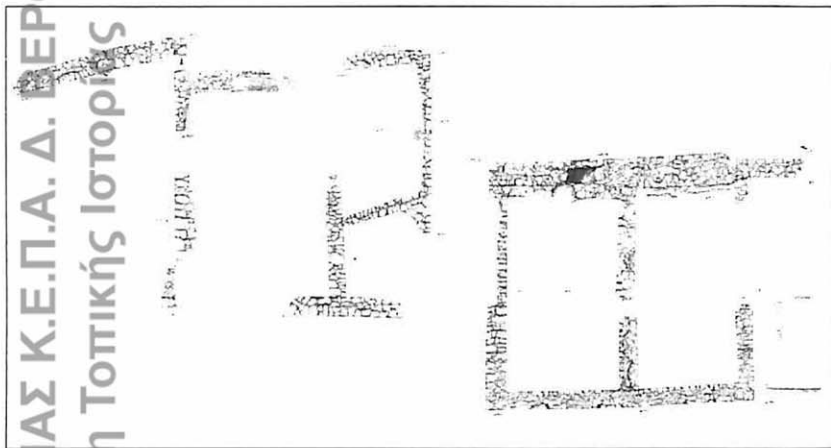
Σχ. 1 Τοπογραφικό του ανασκαφικού χώρου με τα οικοδομικά λείψανα στον άξονα της Εγνατίας Οδού

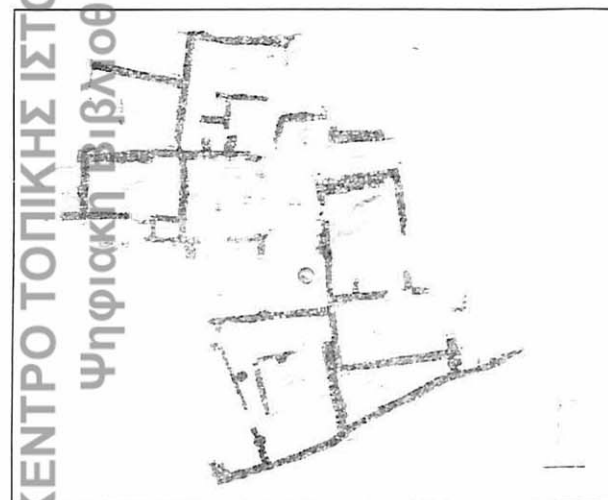
Σχ. 2 Κάτοψη και τομή Α-Α κτηρίου Δ

1 * Σημείωμα της Σύναξης: Με αφορμή την έκθεση στο Βυζαντινό Μουσείο της πόλης μας (β' όροφο) ευρημάτων [ψαλίδι κουράς (Μ855) και δρεπάνι (Μ856), βλ. σχετικά Βυζαντινό Μουσείο Βεροίας, Βέροια 2007 (επιστημ. Επιμ. Αντ. Πέτκος, Φλ. Καραγιάννη, σ. 55)] από την ανασκαφή που διενήργησε η 11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στη θέση «Μαυρομουριά» Ασωμάτων, στα πλαίσια της κατασκευής του οδικού άξονα της Εγνατίας, αναδημοσιεύουμε με ορισμένες προσθήκες σε σχέδια και φωτογραφίες τη δημοσιευμένη σχετική ανακοίνωση των αρχαιολόγων Νίκης Τσιλιπάκου και Μαρίας Πολατίδου στα *Πρακτικά της Ετήσιας Αρχαιολογικής Συνάντησης. Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 16, 2002, σ. 585-599. Τα αποτελέσματα των ερευνών παρουσιάστηκαν επίσης στην *Αρχαιολογική Συνάντηση Εργασίας. Αρχαιολογικές Έρευνες και Μεγάλα Δημόσια Έργα*, Επταπύργιο Θεσσαλονίκης, 18-20 Σεπτεμβρίου 2003, Περιλήψεις, σ. 228-230, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 300-302, 427-430. Λεύκωμα πινακίδων, σ. 67 (παρουσίαση πινακίδας αρ. 42 με το ίδιο θέμα και σχετική παρέμβαση σχετικά με τον προβληματισμό επί των έργων).

2 Τα σχέδια της ανασκαφής εκπονήθηκαν αρχικά από τη σχεδιάστρια της 11ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων κα Μ. Στεργιοπούλου - Σασκαλίδου και στη συνέχεια από τη σχεδιάστρια του έργου Α. Λιανίδου - Βέκιου, τις οποίες κι ευχαριστούμε θερμά.

Σχ. 3 Κατοψεις των κτηρίων Α-Β

Σχ. 4 Κάτοψη κτηριακών συγκροτημάτων στο νοτιοδυτικό τμήμα

ταγενέστερη φάση προς διεύρυνση του κατοικήσιμου χώρου, ενώ σε μια περίπτωση σημειώνεται εκμετάλλευση του ελεύθερου χώρου μεταξύ δύο κτηρίων με τη δόμηση ενός δίχωρου σε επαφή με τα προηγούμενα (Ε, Ζ, ΣΤ, Σχ. 7).

Στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικισμού δυο βασικά κτηριακά συγκροτήματα (Θ, Ι, Σχ. 4), στα οποία δεν μπορούμε να αναγνωρίσουμε σαφείς ιδιοκτησίες, με επάλληλες κατασκευαστικές φάσεις, προς διεύρυνση του κατοικήσιμου και αποθη-

κευτικού - εργαστηριακού χώρου, περιβάλλουν τις τρεις πλευρές μιας αυλής σε σχήμα Γ. Το κάθετο σκέλος της αυλής διαιρείται σε επόμενη φάση κατά πλάτος και ορίζεται στα ανατολικά από επιμήκη αναλημματικό τοίχο-περίβολο, στον οποίο προσκολλώνται οι βοηθητικοί χώροι VI και VII.

Μικρά ή μεγαλύτερα ανοίγματα στο βορειοανατολικό ή νοτιοανατολικό τμήμα των οικιών, που ορίζονται στα δυτικά από τοιχοποιία, η οποία συνδέεται με τις εξωτερικές γωνίες των κτηρίων, ερμηνεύονται με κάποια επιφύλαξη ως υπαίθριοι ή ημιυπαίθριοι χώροι, από τους οποίους θα επιτυγχανόταν η πρόσβαση στην οικία. (κτίρια Α, Β, Γ, Δ, Ε, Μ, Σχ. 3, 2, 7).

Λόγω της κακής και αποσπασματικής διατήρησης των περισσότερων τοιχοποιιών σε ελάχιστες περιπτώσεις πιστοποιείται η συγκεκριμένη θέση των ανοιγμάτων επικοινωνίας μεταξύ των δωματίων της οικίας, όπως για παράδειγμα στα κτήρια Α και Ι (Σχ. 3, 4). Ορισμένες φορές η επικοινωνία αυτή πραγματοποιείται έμμεσα από έναν κοινό εξωτερικό διάδρομο, όπως στο κτήριο Θ (Σχ. 4), ή από έναν υπαίθριο χώρο, όπως στα κτίρια Ζ, Η (Σχ. 7).

Σε μία περίπτωση ίσως πιστοποιείται η ύπαρξη στενού δρόμου (σοκάκι) μεταξύ των κτηρίων Α και Β (δωμάτιο 2 και δωμάτιο 1 αντίστοιχα), όπου υπάρχει άνοιγμα πλάτους 2,10-2,50μ. (Σχ. 3)³.

Η τοιχοποιία όλων των κτηρίων αποτελείται από ακανόνιστους κυρίως πωρόλιθους (τοπικής προέλευσης), λίγους κοινούς λίθους (σιδερόπετρες) και οφιόλιθους (τοπικής προέλευσης). Ως συνδετικό υλικό χρησιμοποιείται η λάσπη αναμεμιγμένη με θραύσματα κεραμίδων. Σε ορισμένους τοίχους παρεμβάλλονται σε τυχαίες θέσεις, σε οριζόντιους και κατακόρυφους αρμούς, κεραμίδες. Σε μία μόνο περίπτωση, στο βόρειο τοίχο του δωματίου 2 του κτηρίου Α, βρέθηκαν ίχνη ξυλοδεσιάς σε οριζόντια διάταξη.

Οι εξωτερικοί τοίχοι των κτηρίων δεν διαφοροποιούνται αισθη-

Εικ.1 Θεμελίωση νότιου τοίχου δωματίου 1 στο κτήριο Δ

3 Οι οικίες αυτές με τα προσκτίσματα και τους λιθοκτιστούς περιβόλους τους θα σχημάτιζαν οικιστικά τετράγωνα με ακανόνιστους δρόμους, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του Πλαταμώνα, όπου αντίστοιχος δρόμος πλάτους 1,80-2,50μ. πλασιώνεται από μανδρότοιχους των παρακείμενων ιδιοκτησιών. Βλ. Κ. Λοβέρδου - Τσιγαρίδα, «Ανασκαφικές εργασίες στο Κάστρο του Πλαταμώνα», 1995, 1997, ΑΕΜΘ 11, 1997, 252-253 (στο εξής: Λοβέρδου - Τσιγαρίδα, «Κάστρο Πλαταμώνα»). Στις ανεξάρτητες οικοδομές, ανάμεσα στα κτίσματα, θα αφηνόταν κενός χώρος, πλάτους 0,50-0,80μ., που διευκόλυνε την απομάκρυνση των νερών της βροχής και προστάτευε τα θεμέλια. Βλ. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, «Ο βυζαντινός οικισμός της Ρεντίνας», ΑΕΜΘ 10Β, 1996, 614 (στο εξής: Μουτσόπουλος, «Ρεντίνα»).

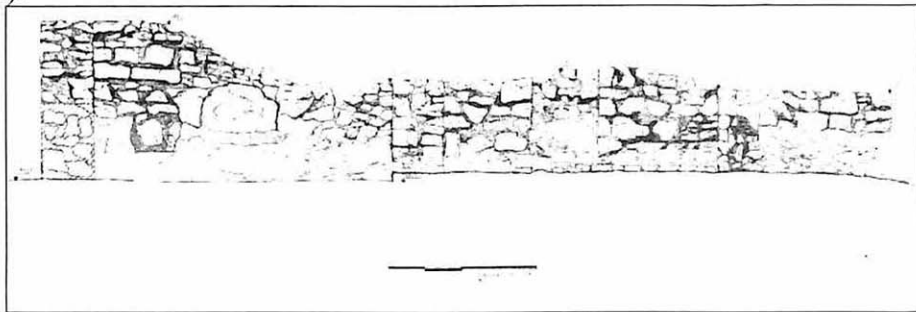
τά από τους εσωτερικούς διαχωριστικούς ως προς το πλάτος. Οι πρώτοι κυμαίνονται από 0,60-0,80μ., ενώ οι δεύτεροι από 0,60-0,70μ. Στις περιπτώσεις των δυτικών τοίχων, όπου συνήθως κατασκευάζονται εστίες και κόγχες, παρατηρείται ενίσχυσή τους με διπλή τοιχοποιία. Το πλάτος της θεμελίωσης είναι, όπως φαίνεται, όμοιο με το πλάτος της ανωδομής. Η θεμελίωση και η έδραση των τοίχων παρακολουθούν την κλίση του εδάφους και είναι επιπόλαιες. Οι δυτικοί τοίχοι των περισσότερων κτηρίων και χώρων (Α, Β, Γ, Δ, Ε, ΣΤ, Ζ, Λ, Μ, Ν, χώροι ΙΧ, Ι, υπαίθριος χώρος ΙΙΙ) εφάπτονται και θεμελιώνονται στο βράχο ή άλλοτε τον χρησιμοποιούν ως δομικό στοιχείο τους. Στις τοιχοποιίες αυτές παρουσιάζεται και η μεγαλύτερη αυξομείωση πλάτους στον ίδιο τοίχο (0,50-0,90μ.) που προσδιορίζεται από την παρουσία και τη χρήση του βράχου. Στο δωμάτιο 1 του κτηρίου Δ, για παράδειγμα, ο βράχος λαξεύεται για να δεχθεί εγκιβωτισμένο σ' αυτόν τμήμα του νότιου τοίχου του. (Εικ. 1) Ο δυτικός και νότιος τοίχος του δωματίου 2 του κτηρίου Θ αποτελούνται από λαξευμένο βράχο ως ένα ύψος, πάνω στον οποίο εδράζεται η υπόλοιπη τοιχοποιία (Σχ. 4).

Στους δυτικούς στενούς τοίχους δωματίων εννέα κτηρίων (Α, Β, Γ, Δ, Θ, Ι, Κ, Λ, Μ, χώρος Ι) ανοίγονται κόγχες - εστίες. Οι κόγχες αυτές είναι λιθόκτιστες ημικυκλικές (κτήρια Α, Γ, Κ, Μ, Σχ. 3, Εικ. 2) και ορθογώνιες (κτήρια Β, Γ, Δ, Θ, Ι, Λ, χώρος Ι, Σχ. 3, 2, 4), ενώ σε μια περίπτωση έχουμε μια ημικυκλική λαξευμένη στον βράχο (δωμάτιο 2 κτηρίου Δ, Σχ. 5). Στις περισσότερες κόγχες οι βάσεις διαμορφώνονται από στρώσεις πατημένου πηλού, με εξαίρεση δύο λιθόκτιστες, από τις οποίες η μια καλύπτεται και με πηλό (κτήρια Γ, Β, Σχ. 3). Στις βάσεις των ορθογώνιων κογχών των κτηρίων Δ (δωμάτιο 1, Σχ. 2) και Θ (βοηθητικός χώρος, Σχ. 4) και της ημικυκλικής του κτηρίου Κ (δωμάτιο 1), που ήταν επιστρωμένες με πηλό, βρέθηκαν υπολείμματα άνθρακα. Οι κόγχες - εστίες χρησιμοποιούνταν για τη θέρμανση και το μαγείρεμα. Υποθέτουμε ότι σε όσες δεν έφεραν στρώσεις πηλού τοποθετούνταν κινητά σκεύη μαγειρέματος, φορητές εστίες, τα «φωκία» των Βυζαντινών, που βρίσκονταν σε χρήση έως τους νεότερους χρόνους, γνωστά ως φουφούδες⁴.

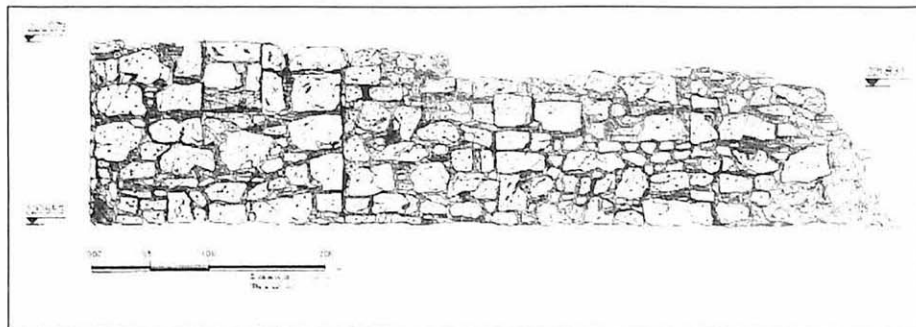
Στο δυτικό τοίχο του δωματίου 2 του κτηρίου Α (Σχ. 3, 5) ενισχύεται η τοιχοποιία [1,45μ. συνολικό (0,55μ. εσωτερικός/0,90μ. εξωτερικός)], προκειμένου να διαμορφωθεί σε δεύτερη φάση η ημικυκλική κόγχη και η εντοιχισμένη εστία, στο ανώτερο τμήμα της οποίας διακρίνεται οπή, απ' όπου έβρισκε διέξοδο ο καπνός, μέσω της τοιχοποιίας (καπνοδόχος). Στο δυτικό τοίχο του χώρου Ι (Σχ. 4, 6) δημιουργούνται εκατέρωθεν της ορθογώ-

Εικ.2 Ημικυκλική κόγχη στο δυτικό τοίχο του δωματίου 1 στο κτήριο Γ

Σχ. 5 Τομή Α-Α κτηρίου Α

Σχ. 6 Ανατολική όψη δυτικού τοίχου του χώρου Ι

⁴ Βλ. Χ. Μπακιρτζής, Βυζαντινά τσουκαλολάγνα, Αθήνα 1989, 33, 34.

νιας κόγχης - εστίας, που κλείστηκε σε δεύτερη φάση, δύο άλλες μικρότερες, ψηλότερα στον τοίχο, (0,80μ.- 0,90μ. από το δάπεδο) για εναπόθεση αντικειμένων.

Το δάπεδο των κτηρίων, όπου εντοπίστηκε, είναι κατά κανόνα πήλινο (στρώσεις πατημένου πηλού). Τα πήλινα δάπεδα που διατηρούνται μπροστά από τις κόγχες φέρουν συνήθως ίχνη καύσης επιφανειακά.

Στο δάπεδο δύο χώρων εντοπίστηκαν λαξεύματα κυκλικής και ορθογώνιας διατομής. Πέντε βρέθηκαν στο δωμάτιο 1 του κτηρίου Δ (Σχ. 2), διαμέτρου ή πλάτους περίπου 0,50μ. και βάθους 0,17μ. - 0,24μ. Ίσως εξυπηρετούσαν το μαγείρεμα ή άλλες βοηθητικές εργασίες, εφόσον εντοπίστηκαν σε χώρο με εστία. Η αποθηκευτική χρήση, ή η υποδοχή σκευών σε αυτά είναι λειτουργίες που ίσως δεν θα έπρεπε να αποκλειστούν. Στον υπαίθριο χώρο Ι (Σχ. 4) βρέθηκε μεγαλύτερο κυκλικό λάξευμα που στενεύει αισθητά στον πυθμένα, βάθους 0,59μ., με εγκάρσιο άνοιγμα υποδοχής στο στόμιο που φέρει κλίση προς τον πυθμένα για εισροή. Πιθανότατα η χρήση του να ήταν αποθηκευτική.

Η στέγαση των χώρων γινόταν με κεραμίδες, σύμφωνα με τα τμήματα που ανευρέθηκαν, ακέραια (0,36X0,23μ.) και μη. Για την καλύτερη στήριξη της στέγης και ορισμένων στεγάστρων και προστεγασμάτων σε υπαίθριους και ημιυπαίθριους χώρους χρησιμοποιούνταν ξύλινοι δοκοί, συνήθως τετράγωνης ή ορθογώνιας διατομής, που πακτώνονταν σε αντίστοιχες υποδοχές (Εικ. 3) λαξευμένες στο κέντρο λίθινων βάσεων (ορθογωνισμένων πωρόλιθων)⁵.

Οι θύρες και τα περιθρώματα θα ήταν ξύλινα. Υπολείμματα ξύλου και καρφιών ανευρέθησαν in situ στο κατώφλι του ανοίγματος, στο μεσότοιχο των δωματίων 1, 2 του κτηρίου Α.

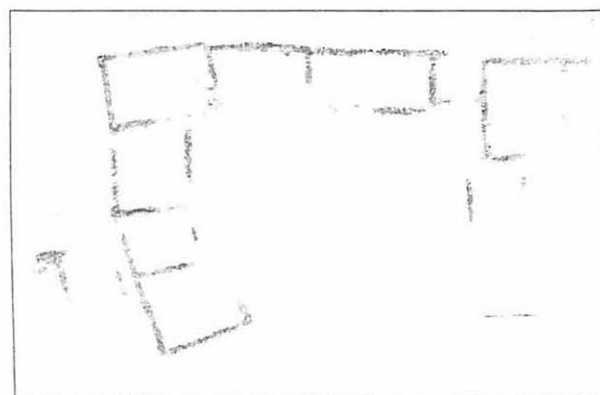
Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν υπήρχε όροφος στις περισσότερες οικίες. Η επιπόλαιη θεμελίωση, το πλάτος των περισσότερων τοίχων και η μη ανεύρεση κλίμακας δεν συνηγορούν σε ανάλογη υπόθεση. Στην περίπτωση ύπαρξης ορόφου, αυτός θα ήταν κατασκευασμένος με ελαφρύτερα υλικά (τσατμάς)⁶.

Στους χώρους που βρίσκονταν σε υψηλότερο επίπεδο, λόγω της κλίσης του εδάφους, η πρόσβαση θα μπορούσε να γινόταν, αν όχι μέσω ξύλινης ή λίθινης κλίμακας, μέσω μιας ανεξάρτητης εισόδου, που οδηγούσε στο συγκεκριμένο χώρο της οικίας απευθείας από το δρόμο⁷.

Ως προς τα συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης του οικισμού ελάχιστα εναπομείναντα λείψανα μας δίνουν αποσπασματική εικόνα. Τμήματα κτιστών αγωγών από ορθογωνισμένους πωρόλιθους με αύλακα ορθογώνιας διατομής καλυμμένων με σχιστόπλακες εντοπίστηκαν σε δυο σημεία (δωμάτιο 1 κτηρίου Α και

Εικ. 3 Υποδοχή για την πάκτωση ξύλινου δοκού τετράγωνης διατομής στον υπαίθριο χώρο II

Σχ. 7 Κάτοψη κτηρίων Ε, ΣΤ, Ζ, Η, αγωγού και κινστέρνας

1,65μ. νότια της νοτιοανατολικής γωνίας του δωματίου 3 του κτηρίου Η, Σχ. 3, 5, 7) οι οποίοι, όπως φαίνεται καταργούνται σε επόμενη φάση.

5 Βλ. χώρο Ι (διαστάσεις λίθου: 0,60X0,54X0,22, λαξεύματος: 0,25X0,25X0,03μ.), υπαίθριο χώρο Ι (ανατολικός τοίχος, διαστάσεις λίθου: 0,55X0,38X0,34μ., βόρειος τοίχος, διαστάσεις λίθου: 0,65X0,59X0,32μ., και 1,50μ. νοτιότερα, διαστάσεις λίθου: 0,50X0,55X0,35μ.), υπαίθριο χώρο ΙΙ (διαστάσεις α' λίθου: 0,70X0,50X0,37, λαξεύματος: 0,22X0,26X0,05μ., διαστάσεις β' λίθου: 0,56X0,58X0,25μ., λαξεύματος: 0,20X0,20X0,02μ.)

6 Βλ. Λοβέρδου - Τσιγαρίδα, «Κάστρο Πλαταμών», 253 και Μουτσόπουλος, «Ρεντίνα», 620.

7 βλ. Staribar, Γιουγκοσλαβία [Κοσμη Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια 1300-1500 και η Διατήρησή της, επιμ. Sl. Čurčić και Ευαγγ. Χατζητρούφωνος (1997) 90 (M. Kovačević), στο εξής: Κοσμη Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια].

Σε απόσταση 2,20μ. ανατολικά από τον αγωγό που εντοπίστηκε νοτιοδυτικά του κτηρίου Η, ανασκάφηκε τμήμα υπαίθριας κινστέρνας (Σχ. 7), από την οποία διατηρείται σε όλο του το μήκος μόνον ο βόρειος τοίχος (2,05μ.). Η εσωτερική παρεία των τοίχων είναι επιχρισμένη με υδραυλικό κονίαμα. Ο πυθμένας της αποτελείται από στρώση πηλού, πάνω στην οποία τοποθετούνται πώρινες πλάκες, οι οποίες δε σώζονται σ' όλη την έκταση και επιχρίονται με στρώση υδραυλικού κονιάματος.

Κτιστός αγωγός τετράγωνης διατομής, προσανατολισμού ΒΔ - ΝΑ, διέρχεται στο ύψος της θεμελίωσης το σωζόμενο τμήμα του νότιου τοίχου του χώρου VII, που πιθανότατα ήταν υπαίθριος (Σχ. 4). Τη βάση του αποτελεί σιδερόπετρα με κλίση 0,10 μ. προς τα νοτιοανατολικά για την παροχέτευση των υδάτων. Στο βορειοδυτικό πέρας του διασώζεται τμήμα καλυπτήριας πλάκας (Εικ. 4).

Τα κινητά ευρήματα στους χώρους που ανασκάφηκαν δεν μας επιτρέπουν λόγω των αλληπάλληλων φάσεων κατοίκησης και της σύγχρονης διατάραξης να εξαγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα για εξειδικευμένη χρήση σε αυτούς. Είμαστε σε θέση ωστόσο να επισημάνουμε ότι οι χαμηλότεροι και ισόγειοι χώροι, όπου βρέθηκαν κόγχες – εστίες, υπολείμματα καύσης, τσουκάλια, εργαλεία (Εικ. 5), αντικείμενα καθημερινής χρήσης (Εικ. 6) και σκεύη εξυπηρετούσαν τη λειτουργία της προετοιμασίας και παρασκευής του φαγητού, της εστίασης, της αποθήκευσης τροφίμων, εργαλείων, της διαμονής και ενασχόλησης με καθημερινές οικιακές εργασίες, του σταυλισμού των ζώων στους υπαίθριους και ημιυπαίθριους χώρους. Στις περισσότερες οικίες, όπου διαπιστώθηκε η ύπαρξη ενός ή δύο μόνο δωματίων, οι χώροι αυτοί συγκέντρωναν αναγκαστικά όλες τις παραπάνω λειτουργίες.

Το συγκρότημα των κτηρίων Ε, Ζ, ΣΤ, Η (Σχ. 7) διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα και λόγω προσανατολισμού, αλλά και λόγω έλλειψης άμεσης επικοινωνίας μεταξύ των περισσότερων επιμέρους χώρων, καθώς και της απουσίας εστιών. Η πρόσβαση επιτυγχάνεται κυρίως μέσω ενός κοινού υπαίθριου χώρου. Ίσως πρόκειται για ένα κτήριο με δημόσιο χαρακτήρα, το ρόλο του οποίου δεν είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε.

Συμπερασματικά, ύστερα από μια πρώτη μελέτη των ανασκαφικών δεδομένων και του χώρου καταλήγουμε στα εξής:

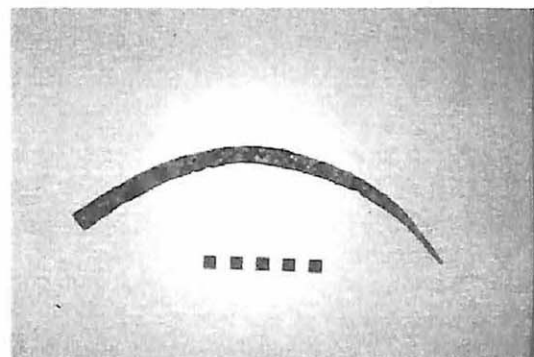
Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες στην ανωτέρω θέση υπήρχε παλαιότερος οικισμός περιόδου τουρκοκρατίας με την ονομασία «Ροδιά», ο οποίος καταστράφηκε ολοσχερώς από τους Τούρκους στα 1822⁸. Η ονοματοθεσία αυτή, που οφείλεται πιθανότατα στην παρουσία του ομώνυμου δέντρου, θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή διότι εντάσσεται απόλυτα στο κλίμα και τις συνήθειες της εποχής⁹. Ωστόσο, σύμφωνα με τα πορίσματα αδημο-

⁸ Δ. Καρολίδης, «Τι κρύβει η γη των Ασωμάτων», Λάμδα Ι (Οκτώβριος 1999), 24-28.

⁹ Το όνομα ενός οικισμού στα πρώτα χρόνια της τουρκοκρατίας εμφανίζεται συνήθως πολύ αργότερα από την ίδρυσή του. Η ονοματοθεσία γίνεται από τους κατοίκους ή τους γείτονές τους. Αρχαίος φορέας το όνομα οφείλεται στην ύπαρξη ενός σημαντικού στοιχείου που χαρακτηρίζει τον οικισμό, για παράδειγμα ένα δέντρο, όπως στην περίπτωση μας η ροδιά [βλ. Ν. Μουτσόπουλος, «Η γένεση των ορεινών οικισμών και η αναγέννησή τους στα χρόνια της τουρκοκρατίας», Βαλκανική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, 7-10 Νοεμβρίου 1997 (1999), 25 (στο εξής: Μουτσόπουλος, «Η γένεση»)].

Εικ.4 Κτιστός αγωγός παροχέτευσης υδάτων στο νότιο τοίχο του χώρου VII

Εικ.5 Σιδερένιο δρεπάνι (αρ.ευρ. Μ856)

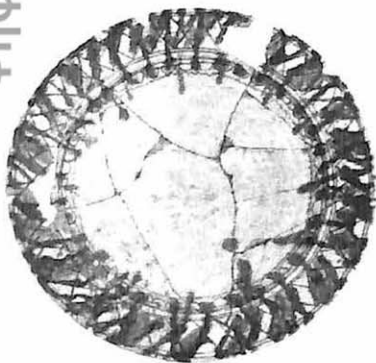
Εικ.6 Σιδερένιο μαχαίριδιο

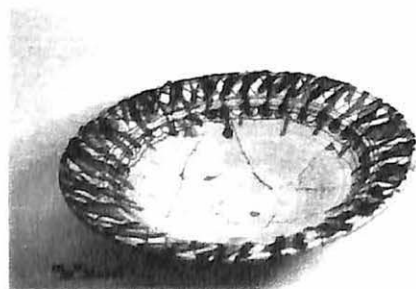
Εικ. 7 Κούπα από το δωμάτιο 1 του κτηρίου Α (15ος-16ος αι.)

Εικ. 8 Οστρακα με κοινό διάκοσμο από τα κτήρια Β (δωμάτιο 3), Μ και Α αντίστοιχα (15ος-17ος αι.)

Εικ. 9α Μεγάλο πινάκιο από τον αποθέτη 1 (16ος αι.)

Εικ. 9β Το πινάκιο μετά τη συντήρηση

σίευτης διδακτορικής διατριβής που τελευταία περιήλθε στα χέρια μας¹⁰, ο οικισμός Ασώματα μαρτυρείται σε έγγραφα του Ιστορικού Αρχείου Βέροιας τουλάχιστον από τις αρχές του 16ου αι. (1506) και χαρακτηρίζεται ως βακούφι, ενώ δεν αναφέρεται πουθενά οικισμός με το όνομα Ροδιά. Οι δύο οικισμοί βρίσκονται πολύ κοντά ο ένας στον άλλο και πιθανότατα ταυτίζονται. Εάν συμβαίνει αυτό, τότε ή η προφορική παράδοση καθίσταται ανακριβής ή ο αρχικός οικισμός έφερε το όνομα Ροδιά και σε κάποια μεταγενέστερη χρονική στιγμή από την ίδρυσή του μετονομάστηκε σε Ασώματα.

Στη θέση «Μαυρομουριά» Ασωμάτων κατέφυγαν πιθανότατα πληθυσμοί από τη γειτονική πεδιάδα, γύρω στα τέλη 14ου με αρχές 15ου αι., σε μια περίοδο αναταραχών, λίγο πριν την παγίωση της οθωμανικής κυριαρχίας¹¹. Στην επιλογή της συγκεκριμένης θέσης οδήγησαν εκτός από τους λόγους ασφάλειας, η ύπαρξη της πεδιάδας στους πρόποδες και των βοσκοτόπων στις βουνοπλαγιές, η γειτνίαση με τον ποταμό Αλιάκμονα και τις βασικές οδικές αρτηρίες της περιοχής, που διασταυρώνονται στο κοντινό αστικό κέντρο της Βέροιας, η ύπαρξη νερού (υπόγειες πηγές).

Οι οικίες παρουσιάζουν όμοιο προσανατολισμό, ανατολικό - βορειοανατολικό και ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους οι περισσότερες είναι κτισμένες σε κλιμακωτά επίπεδα, ώστε να προστατεύεται το δικαίωμα της θέας, το οποίο λαμβάνει ξεχωριστή σημασία από τη βυζαντινή περίοδο κ. ε.¹².

Από τα κινητά ευρήματα της ανασκαφής οδηγούμαστε σε συμπεράσματα για τις ασχολίες των κατοίκων, οι οποίες υπαγορεύονταν και από τη θέση του οικισμού. Ορισμένες από αυτές είναι η κτηνοτροφία, το κυνήγι, η αλιεία, η περισυλλογή οστρέων, ενώ από τις καθημερινές οικιακές εργασίες δεν έλειπαν η ξυλουργική, η υφαντική σε ξύλινους αργαλειούς, το γνέσιμο του μαλλιού, το ράψιμο.

Η επικοινωνία με το γειτονικό αστικό κέντρο της Βέροιας θα πρέπει να θεωρείται βέβαιη, αν κρίνουμε και από το πλήθος κεραμικών σκευών καθημερινής χρήσης που ανευρέθηκαν και που προέρχονται από εργαστήρια της πόλης, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τη σύσταση του πηλού και το διάκοσμο (Εικ. 7, 8)¹³. Από προφορικές μαρτυρίες πιθανολογείται η ύπαρξη κεραμικού εργαστηρίου στον οικισμό. Τμήμα αγγείου με τριποδίσκο, ο πλούτος των διακοσμητικών μοτίβων (Εικ. 9α-β, 10α-β) που μπορούν να κατατάξουν τα αγγεία σε ομάδες με κοινά χαρακτηριστικά, η κοινή σύσταση του πηλού, η εμμονή σε ορισμένα μοτίβα, όπως τα πτηνά και τα φύλλα - κλαδιά, θα συνηγορούσαν προς την κατεύθυνση της διερεύνησης μιας τέτοιας πιθανότητας.

Από μια πρώτη μελέτη της κοσμικής αρχιτεκτονικής στον ελλαδικό χώρο και τα Βαλκάνια κατά τους 15ο-16ο έως και το 19ο

10 E. Gara, Kara Ferye 1500-1650. Menschen, Lokalgesellschaft und Verwaltung in einer Osmanischen Provinz (2000), 25, πίν. 5.

11 Μουτσόπουλος, «Η γένεση», 22.

12 Γ. Λάββας, Η αρχιτεκτονική της βορειοελλαδικής παράδοσης, Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Μακεδονία, Α', Αθήνα 1990, τ. 7, 17- 19.

13 Βλ. ενδεικτικά για τα μεταβυζαντινά εργαστήρια κεραμικής στη Βέροια και τη Θεσσαλονίκη τον κατάλογο της έκθεσης «Βυζαντινά εφυαλωμένα κεραμικά. Η τέχνη των εγχρατάκτων», Αθήνα 1999 (επιστημ. επιμέλεια Δ. Παπανικόλα-Μπαζιριτζή), 249-257.

αιώνες δεν μπορέσαμε να εντοπίσουμε ακριβή παράλληλα με τον οικισμό των Ασωμάτων. Το γεγονός αυτό οφείλεται και στην έλλειψη ή μη διατήρηση παραδειγμάτων από την πρώιμη τουρκοκρατία, λόγω των μεταγενέστερων μετασκευών, αλλά και της απουσίας ανασκαφών και δημοσιεύσεων αντίστοιχων οικισμών και οικιών, ιδιαίτερα στον ελλαδικό χώρο. Για το λόγο αυτό ανατρέξαμε στην αμέσως προηγούμενη περίοδο των υστεροβυζαντινών χρόνων, οι οικισμοί της οποίας έχουν προτιμηθεί ως αντικείμενο μελέτης λιγότερο ή περισσότερο συστηματικής¹⁴. Η προσέγγιση θα ήταν ανολοκλήρωτη χωρίς την ανίχνευση σχέσεων με τις νεότερες κατοικίες του 18ου - 20ού αιώνα οικισμών με παραδοσιακές δομές.

Ως προς τη χωροθέτηση των κτηρίων παρατηρείται και στην περίπτωση μας η χαλαρή διάταξη των οικιών και η απουσία σχεδίου για τους δρόμους που σημειώνεται σε αρκετούς ορεινούς οικισμούς της υστεροβυζαντινής και πρώιμης μεταβυζαντινής περιόδου τόσο στον ελλαδικό χώρο, όσο και στα Βαλκάνια (βλ. π. χ. Shumen Βουλγαρίας, Γεράκι Μάνης)¹⁵. Τα κτήρια φαίνεται ότι σχημάτιζαν και εδώ υποτυπώδη οικοδομικά τετράγωνα που σε κάποιες περιπτώσεις μοιράζονταν τις κοινές αυλές (βλ. Kotor, Γιουγκοσλαβία)¹⁶. Οι εστίες και τα τζάκια είναι χαρακτηριστικό μορφολογικό γνώρισμα των σπιτιών της Βαλκανικής αρχιτεκτονικής που ποικίλλει ως προς τον τρόπο κατασκευής και τη χωροθέτηση¹⁷. Οι προσθήκες κατοικήσιμου χώρου σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο λόγω διεύρυνσης της οικογένειας είναι χαρακτηριστικό της ίδιας αρχιτεκτονικής¹⁸.

Ως προς την απλή μορφολογία των ισόγειων οικιών σε διαδοχικά επίπεδα λόγω της κλίσης του εδάφους, με δάπεδο από πατημένο χώμα, τη διαμόρφωση κογχών - εστιών ορθογώνιας ή ημικυκλικής κάτοψης, τη συγκέντρωση σε έναν χώρο πολλών λειτουργιών, την επικοινωνία δωματίων με διαφορετική χρήση μέσω κοινής αυλής εντυπωσιάζει η ομοιότητα με τις οικίες 13ου - 14ου αι. από τη βυζαντινή Πέργαμο¹⁹. Ως προς τον αριθμό και τη διάταξη των δωματίων, αλλά και ως προς ορισμένες κατασκευαστικές λεπτομέρειες στο εσωτερικό (ορθογώνιες κόγχες - ντουλάπια στους τοίχους) παρατηρούνται ομοιότητες με ορισμένες οικίες στο Γεράκι της Μάνης (15ος αι.)²⁰.

Ομοιότητες παρουσιάζει ο οικισμός των Ασωμάτων με ορεινούς οικισμούς της Αλβανίας και της Β. Ηπείρου πρώιμης τουρκοκρατίας, όπως τον οικισμό Kamenice στο Δέλβινο (1431-32 έως αρχές 17ου αιώνα)²¹ και τον οικισμό Δάρδα (Στογιάν, 15ου - 16ου αιώνα). Κοινά στοιχεία με τον πρώτο αποτελούν τα κριτήρια επιλογής της θέσης, ο όμοιος

Εικ.10α Κούπα με γραπτό διάκοσμο (πιθανώς 16ος αι.)

Εικ. 10β Η κούπα μετά τη συντήρηση

14 Μουτσόπουλος, «Ρεντίνα», 629-632. Για το θέμα της έλλειψης πηγών και αρχαιολογικών λειψάνων για τα χωριά βλ. Ch. Bouras, JÖB, 31 (1981), 651-652.

15 Sl. Ćurđić, «Αρχιτεκτονική στην Εποχή της Ανασφάλειας, Εισαγωγή στην Κοσμική Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια, 1300-1500», Κοσμική Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια, 29, σχ. 2B, 30, σχ. 3.

16 Κοσμική Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια, 92, (Sv. Vučenović).

17 Βλ. Βαλκανική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, 7-10 Νοεμβρίου 1997 (1999), 77-90, 109-122.

18 Βλ. Αλβανία και Βουλγαρία (Κοσμική Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια, 246-247, 258-261).

19 Kl. Rheidt, Byzantinische Wohnhäuser des 11. bis 14. Jahrhunderts in Pergamon, DOP 44 (1990), 195-204.

20 Βλ. οικία αρ. 14 στη γειτονιά Γ, μοναδικό παράδειγμα με δύο χώρους στη σειρά που επικοινωνούν μεταξύ τους, και οικία αρ. 11 (νότια κορυφή), μοναδικό παράδειγμα, όπου πολλοί χώροι σε επαφή (Άννα Μαρία Σιμάτου - Ροζαλία Χριστοδουλοπούλου, «Παρατηρήσεις στο μεσαιωνικό οικισμό του Γερακίου», ΔΧΑΕ, περ. Δ', τ. ΙΕ', 1989-1990, 67-88 και ειδικότερα 81, 84, εικ. 26 και 86, εικ. 29).

21 Βλ. Κοσμική Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια, 246, (Πύρρος Θώμος).

προσανατολισμός των οικιών, η παρακολούθηση της κλίσης του εδάφους, η προσθήκη χώρων σε υφιστάμενους, λόγω αύξησης της οικογένειας, ενώ με το δεύτερο η ανάπτυξη του ισογείου των οικιών σε δύο στάθμες, η ύπαρξη μικρών κογχών στους τοίχους (ντουλαπάκια, «πουλίτσες», «βαρθαλαμίδια»). Στους οικισμούς αυτούς δε διαγράφεται με σαφήνεια οποιασδήποτε μορφής κέντρο. Η εκκλησία χτίζεται συνήθως έξω από το χωριό, ίσως γιατί συνοδεύεται και από το νεκροταφείο, όπως και στην περίπτωση μας²².

Οικίες περιόδου τουρκοκρατίας με απλό μονόχωρο πυρήνα, παραλληλόγραμμου σχήματος και δίχωρες, που φέρουν εστία στη μια στενή πλευρά και δάπεδο από πατημένο χώμα, αποκαλύφθηκαν κατά τις τελευταίες ανασκαφικές έρευνες στο Κάστρο του Πλαταμώνα. Οι επιτόλαιες τοιχοποιίες που θεμελιώνονται στο βράχο ή ενσωματώνουν τον ίδιο στην πορεία τους εμφανίζονται και σ' αυτήν την περίπτωση²³.

Ορισμένες ομοιότητες παρουσιάζει ο οικισμός μας με τους ορεινούς παραδοσιακούς οικισμούς της Κρήτης ως προς τον τρόπο θεμελίωσης, τα οικοδομικά υλικά, το τεχνικό συνταίριασμα της πέτρας, το χωμάτινο δάπεδο επιστρωμένο με αργιλική γη, την ύπαρξη της καμινάδας στο μαγειρείο που σχηματίζεται μέσα στον τοίχο, τα τυφλά ανοίγματα (κόγχες) στους τοίχους, τις «παραθύρες» για την εναπόθεση αντικειμένων²⁴.

Γενικότερα θα λέγαμε ότι ο οικισμός των Ασωμάτων εντάσσεται στην ομάδα των μικρών ορεινών - ημιορεινών οικισμών, χωρίων, της Βαλκανικής χερσονήσου της πρώιμης τουρκοκρατίας με κοινά χαρακτηριστικά, κυρίως ως προς τη γενικότερη χωροθέτηση, την οργάνωση των επιμέρους χώρων, αλλά και ως προς ορισμένες κατασκευαστικές λεπτομέρειες στο εσωτερικό τους που ανάγονται άμεσα στην προγενέστερη υστεροβυζαντινή περίοδο και έμμεσα στην αρχαιότερη εδραιωμένη παράδοση.

22 Μουτσόπουλος, «Ρεντίνα», 629-632.

23 Λοβέρδου - Τσιγαρίδα, «Κάστρο Πλαταμώνα», 252-253.

24 Γ. Αικατερινίδης, «Το χωρικό σπίτι της Κρήτης», Βαλκανική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη, 7-10 Νοεμβρίου 1997 (1999), 243, 249.

Ανιχνεύοντας το λόγο των γυναικών: από τη Σαπφώ και την Άρρα Κομνηνή στην Κική Δημουλά¹

Αριστοτέλης Αθ. Παπαγεωργίου
Φιλόλογος

Η θέση των γυναικών δε δείχνει μόνο σε ποια κατάσταση βρίσκεται η μισή ανθρωπότητα. Στερεί εκείνο το τμήμα της που είναι το «άλας της γης» από τους φυσικούς του συμμάχους στον αγώνα, για να οικοδομήσει έναν καλύτερο κόσμο. Η απέραντη εφεδρεία ικανοτήτων, ανταπάρνησης και ενεργητικότητας του γυναικείου πληθυσμού μένει ανεκμετάλλευτη και πηγαίνει χαμένη, γενιά τη γενιά. Στο μέτρο που οι γυναίκες γίνονται αντικείμενο ειδικής εκμετάλλευσης, που παραμερίζονται, που υποτάσσονται, ενισχύουν όλες τις τάσεις προς την ακινησία και τραβούν την κοινωνία προς τα πίσω. Η οικογένεια, η μητρότητα, το σχολείο, χρησιμοποιούνται ως εργαλεία διαιώνισης αυτής της κατάστασης.

Μαρία Ηλιού, Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική

Εισαγωγικές επισημάνσεις

Η ανάπτυξη παρεμβατικών προγραμμάτων και η εφαρμογή καινοτόμων δράσεων για την ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών και την προώθηση της ισότητας των φύλων προάγει αποφασιστικά και διευρύνει τη σχολική πράξη στις προοπτικές της. Λειτουργεί διαδραστικά ως μηχανισμός γνωστικής εμβάθυνσης και ενεργητικής αυτοσυνειδησίας. Προωθείται η αποκλίνουσα σκέψη, η οποία, καθώς είναι αλματώδης και ενορατική, ενισχύει την αναλογικότητα στην αντίληψη και τις συνθετικές δεξιότητες.

Ειδικότερα στην εκπαίδευση των ενηλίκων η διδακτική πράξη βασίζεται στη βιωματική μάθηση, που υφίσταται και ως απόρροια εκμαθημένης εμπειρίας. Τα Σ.Δ.Ε διαφοροποιούνται δραματικά στις μαθησιακές προϋποθέσεις και τα μεταγνωστικά προσδοκώμενα από τα συμβατικά σχολεία. Η φιλοσοφία τους προδιαγράφει ένα ευέλικτο πρόγραμμα. Η γνωσιοερευνητική διδασκαλία, η αυτορρυθμιζόμενη μάθηση και ο «καταιγισμός ιδεών» (brainstorming) ενεργοποιούνται ως οι πλέον πρόσφορες διδακτικές διαδικασίες. Η δυναμική αυτών των προγραμμάτων διδακτικής παρέμβασης εγγράφεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ενηλίκων και καθιστά δημιουργική την εμπλοκή τους στη μαθησιακή λειτουργία.

Στο παρόν σχέδιο δράσης επιχειρήθηκε να σκιαγραφηθεί η θέση της γυναίκας διαχρονικά μέσα από λογοτεχνικές καταγραφές και ιστορικές μαρτυρίες. Η απόπειρα προσέγγισης εστιάστηκε κατεξοχήν στη γυναικεία οπτική. Κλήθηκαν οι ίδιες οι γυναίκες - υπαρκτά πρόσωπα της ιστορίας, μυθικές ηρωίδες ή και πρωταγωνίστριες της λογοτεχνικής δημιουργίας και της λαϊκής φαντασίας - να μιλήσουν για τον εαυτό τους αλλά και τις άλλες γυναίκες, να αποκαλύψουν τις υπαρξιακές τους αγωνίες, να απογυμνωθούν συναισθηματικά, να καταθέσουν την αλήθεια τους. Αναζητήθηκε η προβολή της πραγματικότητας στη μυθοπλασία. Η διερεύνηση επικεντρώθηκε στις συναισθηματικές

1. Η εργασία αυτή υλοποιήθηκε με τη σύμπραξη των εκπαιδευόμενων του Α' κύκλου σπουδών στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας της Νάουσας κατά το σχολικό έτος 2006-07. Εντάσσεται στα πλαίσια του σχεδίου δράσης για την ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών και την εφαρμογή παρεμβατικών προγραμμάτων με σκοπό την προώθηση της ισότητας των φύλων.

συγκρούσεις, τις ψυχικές μεταπτώσεις και τα ηθικά διλήμματα ως απότοκα στερεοτυπικών αντιλήψεων, παγιωμένης νοοτροπίας και αποκρυσταλλωμένης ιδεολογικής σήμανσης.

Τα κείμενα – ιδωμένα ως φορείς νοημάτων και ιδεολογικής αναφοράς - εξετάζονται και αυτόνομα αλλά και στο μεταξύ τους διάλογο –διακειμενική θεώρηση. Το υλικό διερεύνησης αντλήθηκε από λογοτεχνικά έργα με ομόλογη θεματική, ενώ ως μεθοδολογικά εργαλεία χρησιμοποιήθηκαν η δομημένη συνέντευξη και το ερωτηματολόγιο. Συνειδητά επιλέχθηκε η παρέκκλιση από την αυστηρά φιλολογική προβληματική και το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στην κοινωνική οπτική. Παράλληλα, η προσέγγιση ενισχύθηκε με την προβολή κινηματογραφικών ταινιών και τη συζήτηση. Η ομάδα εργασίας συγκροτήθηκε από εκπαιδευόμενους του Α΄ Κύκλου Σπουδών και συνολικά διατέθηκε επαρκής αριθμός διδακτικών ωρών για την επεξεργασία του θέματος.

Τα κείμενα, που αξιοποιήθηκαν αποσπασματικά, είναι τα ακόλουθα:

• Τα τρία ποιήματα της Σαπφώς «Έρος δ' ετίναξε μοι φρένας...», «Οι μεν ιππήων στρότον...» και «Κατθάνοισα δε κείσι...»

- Η «Ιφιγένεια εν Αυλίδι» του Ευριπίδη (ιδίως η ρήση της Κλυταιμνήστρας, στίχοι 1146-1208)
- Η «Αλεξιάδα» της Άννας Κομνηνής (κυρίως οι εισαγωγικές παρατηρήσεις της ιστορικού)
- Η δημοτική παραλογή «Η μόνα η φόνισσα»
- «Η φόνισσα» του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη
- «Η τιμή και το χρήμα» του Κωνσταντίνου Θεοτόκη
- «Στέλλα Βιολάντη» του Γρηγόριου Ξενόπουλου
- «Βασίλης Κάρλοβιτς Γιούγκερμαν» του Μιχάλη Καραγάτση
- Τα ποιήματα «Γιαλό-γιαλό» και «Ο πληθυντικός αριθμός» της Κικής Δημουλά

Εκτιμήσεις

• Το συναισθηματικό στοιχείο, θετικά ή αρνητικά φορτισμένο, είναι κυρίαρχο στο λόγο των γυναικών. Οι θυμοειδείς εκδηλώσεις διαχέονται. Κλιμακώνονται από την ήπια στοχαστική αναδίφηση (Κική Δημουλά, «Γιαλό-γιαλό») έως την εκρηκτική υπερχειλίση (αντίδραση της Άννας Κομνηνής εναντίον του αδελφού της, αυτοκράτορα Ιωάννη, μετά την έσχατη απόπειρά της για κατάκτηση της εξουσίας και την αποτυχημένη έκβαση του πραξικοπήματος). Οι γυναίκες αγαπούν με πάθος και δραματική ένταση (Ρήνη, Στέλλα Βιολάντη, Βούλα Παλιαδέλη), αντιδρούν οργισμένα και επιθετικά (Κλυταιμνήστρα), μηχανορραφούν (Άννα Κομνηνή), ανατρέπουν κατεστημένες νόρμες (Σαπφώ), φτάνοντας κάποτε στον παροξυσμό και την ανομία (Φραγκογιαννού, μόνα η φόνισσα). Η Σαπφώ με εξαιρετική ευκρίνεια διατείνεται ότι ο πόθος συνταράζει την ψυχή της («Έρος δ' ετίναξε μοι φρένας...») και το ερωτικό δικαίωμα είναι συναρπαστικό σε όλες του τις εκδοχές. Κατανικά οποιαδήποτε άλλη προτεραιότητα ή επιλογή στη ζωή («Οι μεν ιππήων στρότον...»). Κατ' αντιστοιχία και η Κική Δημουλά βιώνει την απουσία του ερωτικής πληρότητας που συνεπάγεται η απώλεια του αγαπημένου προσώπου ως κορύφωση της συναισθηματικής ανασφάλειας («Ο πληθυντικός αριθμός»). Οι αμυντικοί μηχανισμοί των γυναικών προβάλλονται ισχυροποιημένοι. Λειτουργούν ως οι κύριοι μοχλοί της επιβιώσής τους. Τα αισθήματα είναι διάχυτα και οι συμπεριφορές, ελεγχόμενες ή ανεξέλεγκτες, αντικατοπτρίζουν ψυχικές μεταπτώσεις. Η υπαρξιακή τους αγωνία εγγράφεται, κατά περίπτωση, σε διαφορετική ηθική σήμανση.

• Ο λόγος των γυναικών φέρει ακέραια ιδεολογικά γνωρίσματα. Ενίοτε εμμένει και σε ιδεοληπτικές σχηματοποιήσεις (πρβ την άκαμπτη στάση της σφόρας Επιστήμης ή της Στέλλας Βιολάντη και την ηθικολογική τους «μετάφραση» ως προς την έννοια της κοινωνικής αξιοπρέπειας). Το ταξικό κριτήριο είναι καθοριστικός παράγοντας οριοθέτησης. Η πριγκίπισσα Άννα Κομνηνή ή η αριστοκράτισσα Σαπφώ μιλούν με παρρησία από θέση κοινωνικής ισχύος. Και οι δύο έχουν βαθιά πεποίθηση στην αξία του μορφωτικού αγαθού. Εκτιμούν τη διαχρονικότητα της υστεροφημίας. Μάλιστα, η Σαπφώ οικτρεί την άμουση και απαίδευτη γυναίκα, που θα φύγει άδοξα, έχοντας διαγράψει μία ανούσια πορεία ζωής («Κατθάνοισα δε κείσι...»). Η εγκύκλια παιδεία τους ήταν αξιόλογη. Διακρίθηκαν για τις πνευματικές τους αναζητήσεις σε εποχές που οι δυνατότητες για εκπαίδευση των γυναικών ήταν σχεδόν απαγορευτικές. Υπό αυτήν την οπτική εντοπίζονται αναλογίες με τις ποιήτριες Κόριννα, Ανύτη και Εικασία (Κασσιανή) αλλά και με τη φιλόσοφο - μαθηματικό Υπατία. Αντίθετα, οι άλλες γυναίκες υποτάσσονται στις συντεταγμένες ενός ταξικού καταναγκασμού. Οι ηθικές επιταγές μορφοποιούνται σύμφωνα και με το κοινωνικό τους απείκασμα. Στο «Γιούγκερμαν» πχ η Βούλα Παλιαδέλη ασφυκτιά μέσα στη μεμψιμοιρία του μικροαστισμού. Η οικογένειά της την πιέζει αφόρητα να συναινέσει σε έναν ανεπιθύμητο γάμο, με στόχο την οικονομική σωτηρία και την κοινωνική αναρρίχηση. Η Φραγκογιαννού στη «Φόνισσα» του Παπαδιαμάντη είναι εξαρχής το εξιλαστήριο θύμα του κοινωνικού της περιβάλλοντος. Εξαγριώνεται με τη θεσμοθετημένη αδικία της προίκας που κατατρέπει τις οικογένειες με τα «αδύναμα μέρη», τα κορίτσια. Αναθυμάται το δικό της άθλιο παρελθόν, γνωρίζει ότι δεν υπάρχει ελπίδα απαγκίστρωσης και στο σημείο αυτό «ψιλώνει ο νους της» και οδηγείται στη νοσηρή διαστροφή της βρεφοκτονίας. Πιο συνειδητοποιημένη παρουσιάζεται η Ρήνη στην «Τιμή και το χρήμα» του Κωνσταντίνου Θεοτόκη. Καταπιεσμένη από μια δυστυχία όσο και αυταρχική μητέρα -

θεματοφύλακα της κοινωνικής δεοντολογίας - και προδομένη από μία σχέση αδιέξοδη οδηγείται αποφασιστικά σε ρήξη με το κατεστημένο. Επιλέγει να διαφυλάξει την τιμή της ανόθευτη από τον όποιο συμβιβασμό. Το τίμημα όμως είναι ακριβό. Μόνη και ανύπαντρη μητέρα αλλά ελεύθερη πλέον, μια πράγματι αγωνίστρια της ζωής, θα αναζητήσει ένα νέο όσο και αβέβαιο μέλλον. Και όλα αυτά στην Κέρκυρα (και την Αθήνα) του 19ου αιώνα! Ο πεζογράφος ασπάζεται τα σοσιαλιστικά ιδεώδη και εμφορείται από τις αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης και του ανθρωπισμού. Πάντως, συνολικά οι γυναίκες δεν έχουν σαφή συνείδηση της ταξικής τους ταυτότητας.

- Στα περισσότερα από τα κείμενα που εξετάστηκαν η καταπίεση των γυναικών εξεικονίζεται ανάγλυφα. Η αντρική εξουσία παρουσιάζεται αδυσώπητη, ενώ η στερεότυπη αντίληψη για τον κυριαρχικό ρόλο του αρσενικού αναπαράγεται. Οι ίδιες καθηλώνονται άβουλες και ανεύθυνες, υποταγμένες μοιρολατρικά στο πεπρωμένο τους. Ίσως η πιο τραγικά οδυνηρή περίπτωση είναι αυτή της Κλυταιμνήστρας στην τραγωδία του Ευριπίδη. Ο γάμος της με τον Αγαμέμνονα υπήρξε βάναισος και θεμελιώθηκε πάνω στη βία και τον καταναγκασμό. Η ρήση της είναι αποκαλυπτική: ο Ατρείδης την παντρεύτηκε με ικεσία προς τον πατέρα της, αφού προηγουμένως σκότωσε τον πρώτο σύζυγό της, τον Τάνταλο, και το παιδί της. Συμβιβάστηκε με τη μοίρα της, σύρθηκε στο γάμο με έναν άνθρωπο μισητό και αποτρόπαιο, υπήρξε υποδειγματική σύζυγος και μητέρα. Τώρα συνειδητοποιεί ότι είναι το θύμα μίας φριχτής συμπαίγνιας, καθώς ο σύζυγός της έχει μεθοδεύσει τη θυσία της κόρης τους, Ιφιγένειας. Η πλεκτάνη αποκαλύπτεται και η Κλυταιμνήστρα ξεσπά σε έναν καταϊγισμό δίκαιων αιτιάσεων. Ο τραγικός ποιητής απογυμνώνει ηθικά τον Αγαμέμνονα και τον γελοιοποιεί. Αποδεικνύεται η ανεργμάτιστη φύση του, ο κίβδηλος συναισθηματισμός, ο αριθισμός και η αρχομανία του. Η ηρώιδα μεταβαίνει από την τυφλή υποταγή στην εξέγερση². Οι περισσότερες από τις γυναίκες στο λόγο τους είναι ειλικρινείς. Δε μετέρχονται νόθα τεχνάσματα, για να επιβεβαιωθούν.

- Η Άννα Κομνηνή συνιστά αυτοτελώς μία άκρως ενδιαφέρουσα και διαφωτιστική περίπτωση. Η πορφυρογέννητη πριγκίπισσα, πρωτότοκη κόρη του αυτοκράτορα Αλέξιου Κομνηνού και της Ειρήνης Δούκαινας, γεννήθηκε εμποτισμένη με την ιδέα του αυτοκρατορικού ιδεώδους. Εγκολπώθηκε την ύψιστη αξία της κληρονομικής διαδοχής. Η απογοήτευσή της ήταν τεράστια, όταν το τρίτο παιδί του Αλέξιου και της Ειρήνης γεννήθηκε αγόρι (ο μετέπειτα αυτοκράτορας Ιωάννης Κομνηνός) και αυτοδίκαια εξασφάλισε το δικαίωμα της ανάρρησης στο θρόνο. Η Άννα επιχείρησε δύο φορές, με συνωμοτικές διεργασίες, να εκπαρθεύσει τον αδελφό της. Στην τελευταία αποτυχημένη απόπειρα προσπάθησε να υφαρπάξει το θρόνο για το σύζυγό της, τον αφοσιωμένο πλην νωθρό Νικηφόρο Βρυέννιο. Έλπιζε ότι μετατρέποντας το Βρυέννιο σε υποχείριό της θα εξασφάλιζε, ουσιαστικά για την ίδια, την πολυπόθητη εξουσία του κράτους. Η δολοπλοκία όμως αποκαλύφθηκε και τα σχέδια της ματαιώθηκαν οριστικά. Η Άννα Κομνηνή - «η φίλαρχη γυναίκα, η αγέρωχη αυτή Γραικιά», όπως τη χαρακτηρίζει ο Καβάφης στο ομώνυμο ποίημά του - υπήρξε αθεράπευτα φιλόδοξη. Ο Ιωάννης δεν την θανάτωσε, ούτε καν την τιμώρησε. Της φέρθηκε με υποδειγματική μεγαλοψυχία. Ίσως πίσω από την επιείκειά του να ελάνθανε βαθιά περιφρόνηση. Πάντως η Άννα - σύμφωνα με μαρτυρία του Νικήτα Χωνιάτη Ακομινάτου - όταν συνελήφθη, αντέδρασε απέναντι στο δειλό σύζυγό της κατά τρόπο πρωτοφανή. Το υβρεολόγιό της ήταν αιχμηρό. Ανάμεσα στα άλλα κατηγορήσε εξοργισμένη τη φύση που αδίστακτα της στέρησε την εξουσία, επειδή σε αυτήν έδωσε ως γεννητικό όργανο μία τρύπα, ενώ το Βρυέννιο τον προίκισε με ένα μακρύ μόριο! Η παρατήρηση αυτή της Άννας είναι ένα έξοχο επιχείρημα της φροϋδικής ερμηνείας σχετικά με το «φθόνο του πέους» και το «σύμπλεγμα ευνουχισμού», που αισθάνεται μία γυναίκα εξαιτίας της σεξουαλικής υστέρησης, δηλαδή της «φυσικής» υπεροχής του ανδρικού οργάνου. Αιώνες φαλλοκρατίας με εύλογα τα κοινωνικά τους συμφραζόμενα διαμορφώνουν τον κυρίαρχο κώδικα ηθικής. Αποτραβηγμένη πλέον από τη δημόσια ζωή η Άννα Κομνηνή θα αφοσιωθεί στο σπουδαίο έργο της ζωής της, τη συγγραφή της «Αλεξιάδας». Με ευθυκρισία και πολιτικό αισθητήριο καταγράφει τη δράση και τους αγώνες του πατέρα της Αλέξιου για την ανασύσταση της βυζαντινής αυτοκρατορίας κατά το 12ο αιώνα. Είναι η μοναδική γυναίκα - ιστορικός στο μεσαιωνικό κόσμο. Το έργο της διέπεται από αναμφισβήτητα ιστορικά χαρίσματα και φιλολογικές αρετές. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η στάση της ιστορικού απέναντι στους «βάρβαρους» Νορμανδούς και τους δυτικούς Σταυροφόρους. Ως πορφυρογέννητη

2. Αντιθέτως, η Ελένη -στην ευριπίδεια δραματουργία συνολικά- παρουσιάζεται ως το μόνο γυναικείο πρόσωπο που τολμά να σπάσει τα δεσμά της ανδροκρατίας. Η ηρώιδα αναγνωρίζει ως βασικό της δικαίωμα τη δυνατότητα να εγκαταλείψει ένα σύζυγο που ποτέ δεν αγάπησε και απλώς τον δέχτηκε υπό το κράτος της πατρικής εξουσίας (Μενέλαος), για να ακολουθήσει τον άντρα που ερωτεύτηκε (Πάρις). Δραπέτευσε από ένα γάμο συμβατικό και αδιάφορο, επειδή ακριβώς υπέκυψε στην ακατανίκητη δύναμη του έρωτα. Διεκδικεί αυτοβούλως την ελευθερία της επιλογής ή/και της απόρριψης. Η αξιοπρέπεια και ο αυτοσεβασμός δεν (πρέπει να) εξοβελίζονται από το όποιο συμφέρον. Η ενοχή της - αν δεχτούμε ότι υφίσταται - έγκειται, κατά τον ποιητή, στο αχαλίνωτο πάθος και όχι στα δεινά που προξένησε στους Έλληνες και τους Τρώες. Ομοίως και ο Γοργίας, χρησιμοποιώντας την περίπτωση της Ελένης ως «εργαλείο» σοφιστικής εφαρμογής, προσπαθεί να αποδείξει την ηθικά άμεμπτη στάση της ηρώιδας. Στο έργο του «Ελένης εγκώμιον» επικαλείται τέσσερις λόγους, που δικαιολογούν την πράξη της: (1) επενέργησε η μοίρα αλλά και η θεία βούληση (2) την άρπαξαν με τη βία και τη μετέφεραν ακούσια στην Τροία (3) πείστηκε με το λόγο (4) κατακυριεύτηκε από τον έρωτα. Πάντως ο ρήτορας, στο τέλος του λόγου (παρ. 12 κε) μεταβαίνει από την έγκυρη πειθώ στην πειθαναγκαστική θεώρηση. Τέλος, ο Γκαίτε στην ομώνυμη τραγωδία του προσεγγίζει το πρόσωπο της Ελένης εντελώς συμβολικά. Η Ελένη, σημείο αναφοράς του κλασικισμού, παντρεύεται στον «Φάουστ», την κατεξοχήν ρομαντική τραγωδία. Η στέρεη απλότητα και η ψυχρή ομορφιά του κλασικισμού στην ένωσή της με το ρομαντικό πνεύμα συνδιαμορφώνουν το αναγεννησιακό πρότυπο.

βυζαντινή αντιμετωπίζει υπεροπτικά τους ξένους -παρόλο που είναι εμφανής η ερωτική της προδιάθεση απέναντι στον ηγεμόνα των Νορμανδών Μποεμόν Ζισκάρ - και είναι αρκετά σκληρή στην όποια αποτίμηση της ετερότητας. Η γοητευτική αυτή γυναίκα με τον παράφορο ψυχισμό και τα ασίγηστα πάθη αποτελεί ενδιαφέρον πεδίο έρευνας για το σεξισμό και την κοινωνική ταυτότητα του φύλου.

• Τα κείμενα ασφαλώς διαλέγονται μεταξύ τους. Η μάνα η φόνισσα της δημοτικής παραλογής είναι μία Μήδεια σε διαφορετικό πεδίο αναφοράς αλλά με ομόλογη παθολογία. Η «ακρασία» - με όρους φιλοσοφικής θεώρησης και ψυχαναλυτικής ερμηνείας - αποτυπώνεται ως θεμελιώδες συστατικό του διασαλευμένου ψυχισμού τους. Η Φραγκογιαννού και η σίόρα Επιστήμη είναι γυναίκες βαθιά δυστυχείς, επικεφαλής διαλυμένων οικογενειών, ρεαλίστριες και δυναμικές. Η Ρήνη, η Στέλλα Βιολάντη και η Βούλα Παλιαδέλη ερωτεύονται αγνά και υπέροχα, με το πάθος της νεανικής ορμής. Οι συγγραφείς φωτίζουν τα κίνητρα των προσώπων δίνοντας έμφαση στο ηθικό υπόβαθρο και την κοινωνική διάσταση των ρόλων. Η ζωή είναι πρωτευόντως βίωμα, ακριβό και ανεπανάληπτο. Οι ποικίλες εκφάνσεις της αποκτούν ξεχωριστή βαρύτητα και εγείρουν εναλλακτικές εκδοχές ερμηνείας. Εντούτοις αποκαλύπτουν αλήθειες πανανθρώπινες και οικουμενικές. Μάλλον μέσα από το λόγο των γυναικών διατρανώνεται η καθολικότητα. Τελικά κανείς δε φεύγει (δε μπορεί; δε θέλει; δεν ξέρει πώς;) από τις επταγές του είναι του. Οι σίχοι της Κικής Δημουλά είναι καταλύτες : «**Δαπανηρή ιδέα ο βίος! Ναυλώνεις έναν κόσμο για να κάνεις το γύρο μιας βάρκας...**»

• Συνοψίζοντας επισημαίνονται σχηματικά τα καίρια γνωρίσματα της γυναικείας οπτικής:

• Σαπφώ - λυρικός λόγος υψηλής ποιότητας, αριστοκρατική αντίληψη, πνευματική ανεξαρτησία, κριτική διάθεση και παρρησία, εκλεπτυσμένος αισθησιασμός

• Η Κλυταιμνήστρα στην «Ιφιγένεια εν Αυλίδι» - τραγική απελπισία, μετάβαση από την υποταγή στην εξέγερση, ηθική απογύμνωση του ανδρικού εξουσιαστικού προτύπου

• Άννα η Κομνηνή - ατέρμονη φιλοδοξία, παράφορος ψυχισμός, πολιτικό ένστικτο και ιστορική ευθυκρισία, αξιόλογη μόρφωση, στερεοτυπική θεώρηση της ετερότητας, σεξισμός

• Η μάνα η φόνισσα - ηθικός εκφυλισμός, φαυλότητα

• Η «Φόνισσα» Φραγκογιαννού του Παπαδιαμάντη - σωρευμένη οργή, νοσηρή εμμονή, φαναλισμός, ψυχική παθογένεια με κοινωνικά συμφραζόμενα

• Η Επιστήμη (1) και η κόρη Ρήνη (2) στην «Τιμή και το χρήμα» του Κωνσταντίνου Θεοτόκη - (1) συμβιβασμένος ρεαλισμός, δυναμισμός, ετεροβαρής οικογενειακή σχέση ΚΑΙ (2) αξιοπρέπεια, υπευθυνότητα, συνείδηση ταξικής ταυτότητας και κοινωνικού φύλου

• «Στέλλα Βιολάντη» του Γρηγόριου Ξενόπουλου - ηθικές αξίες, νεανικό πάθος, αστική νοοτροπία, αντίσταση στην πατρική εξουσία

• Βούλα Παλιαδέλη στο «Γιούγκερμαν» του Μιχάλη Καραγάτση - καταρράκωση της γυναικείας οντότητας απέναντι στον αντρικό σοβινισμό (πατέρας, αδελφός, μνηστήρας), η γυναίκα υποκείμενο του μικροαστισμού και αντικείμενο συναλλαγής

• Κική Δημουλά - το γυναικείο κοσμοείδωλο μέσα στην (ή πάνω και πέρα από την) έγερση των καθημερινών πραγμάτων, η αναγνωσιμότητα του κόσμου με βηματισμό ανάπηρο, η λεκτική ανακολουθία και η στοχαστική ακεραιότητα

Βιβλιογραφικές αναφορές

• Foley P. Helen, (2003) *Female acts in greek tragedy - Tragic wives: Medea's divided self*, Princeton University Press, Princeton

• Ηλιού Μαρία, (1984) *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική -Κατανομή εκπαιδευτικών ευκαιριών, Εκπαιδευτικές πραγματικότητες, Κοινωνική δυναμική και ισότητα των φύλων*, Εκδ. Πορεία, Αθήνα

• Λεοντσίνη Ελένη, (2005), *Η σπαρτιάτισσα «Ελένη της Τροίας»: Μύθος και πραγματικότητα*, Στο συλλογικό τόμο «Λακωνία: Γλώσσα-Ιστορία-Πολιτισμός», Σπάρτη

• Μαρκόπουλος Θανάσης, (2002) *Κική Δημουλά -Η έγερση των καθημερινών πραγμάτων*, «Φιλολογική», Τεύχος 83, Αθήνα

• Μίντσης Γεώργιος, (1996) *Το «ερωτικό» στοιχείο στην «Αλεξιάδα» της Άννας Κομνηνής*, «Βυζαντιακά», Τόμος 16, Θεσσαλονίκη

• Παγανός Γιώργος, (1983) *Η νεοελληνική πεζογραφία*, Εκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη

• Σκιαδάς Αριστόξενος, (2000) *Αρχαϊκός λυρισμός*, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα

• Χούγκερ Χέρμπερτ, (1994) *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, Εκδ ΜΙΕΤ, Αθήνα

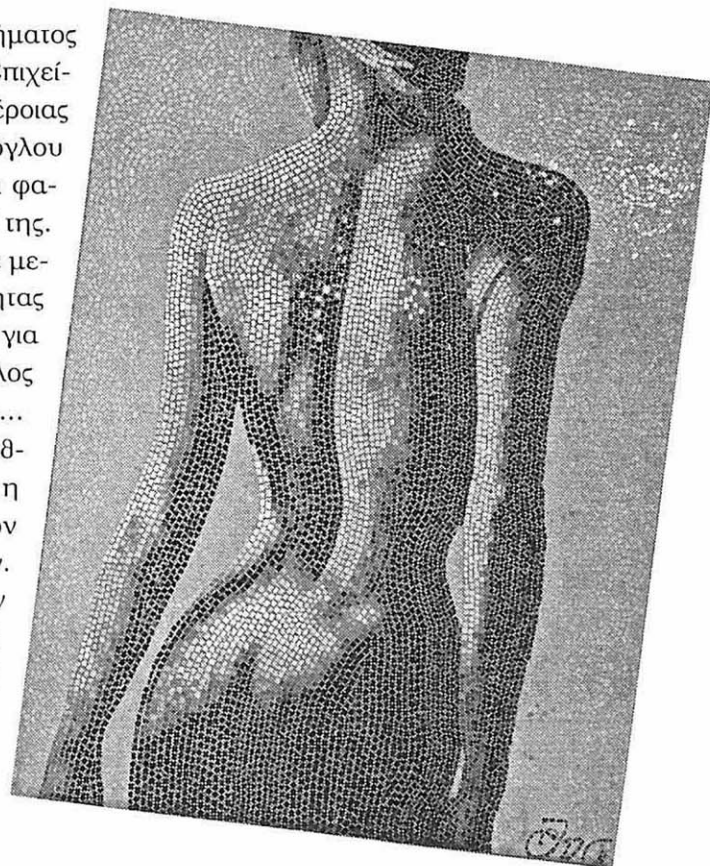
Ψηφιδωτές και γυάλινες δημιουργίες

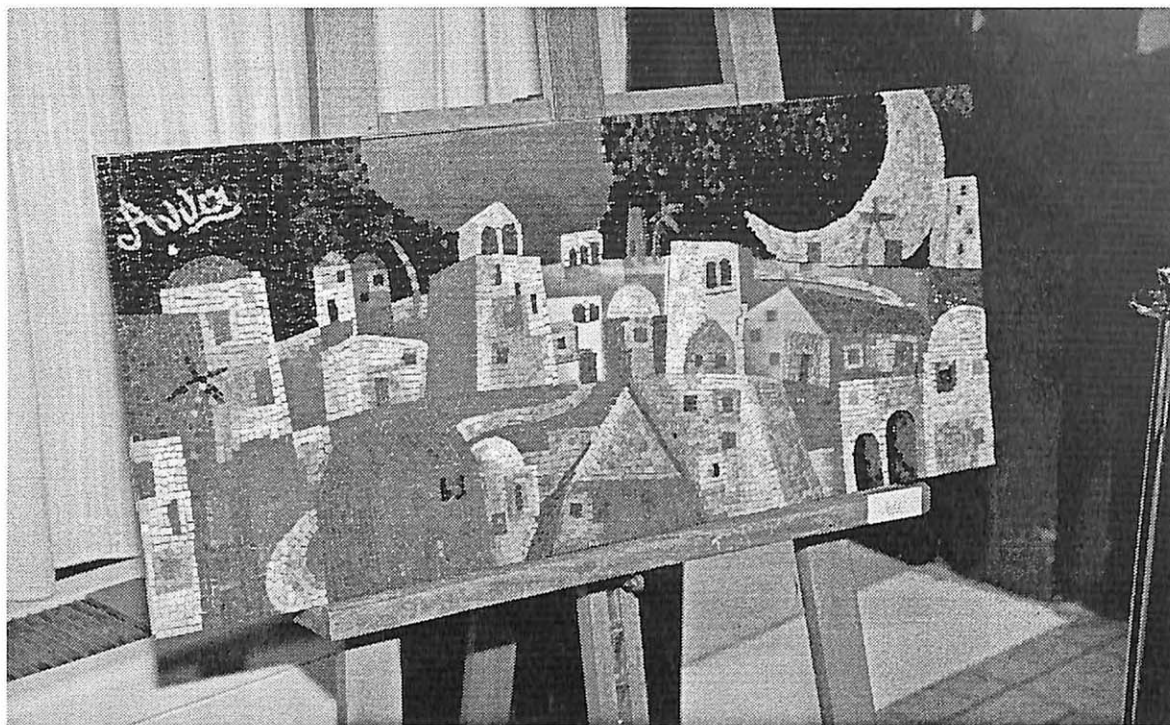
Κωνσταντίνα Αμπατζόγλου
Εκπαιδεύτρια Εφαρμοσμένων Τεχνών

Για τρίτη συνεχή χρονιά οι μαθητές του τμήματος Βιτρό - Ψηφιδογραφίας της Κοινωφελούς Επιχείρησης Πολλαπλής Ανάπτυξης Δήμου Βέροιας με δασκάλα την κ. Κωνσταντίνα Αμπατζόγλου εξέδεσαν έργα που με πολύ αγάπη, πάθος και φαντασία εμπνεύστηκαν και δημιούργησαν μαζί της. Η έκθεση διήρκεσε τρεις εβδομάδες και σημείωσε μεγάλη επιτυχία όχι μόνο από άποψη επισκεψιμότητας κόσμου αλλά και εκδήλωσης ενδιαφέροντος για την τέχνη του Βιτρό και της Ψηφιδογραφίας. Ο τίτλος της έκθεσης «Να ζεις, ν' αγαπάς και να μαθαίνεις»...

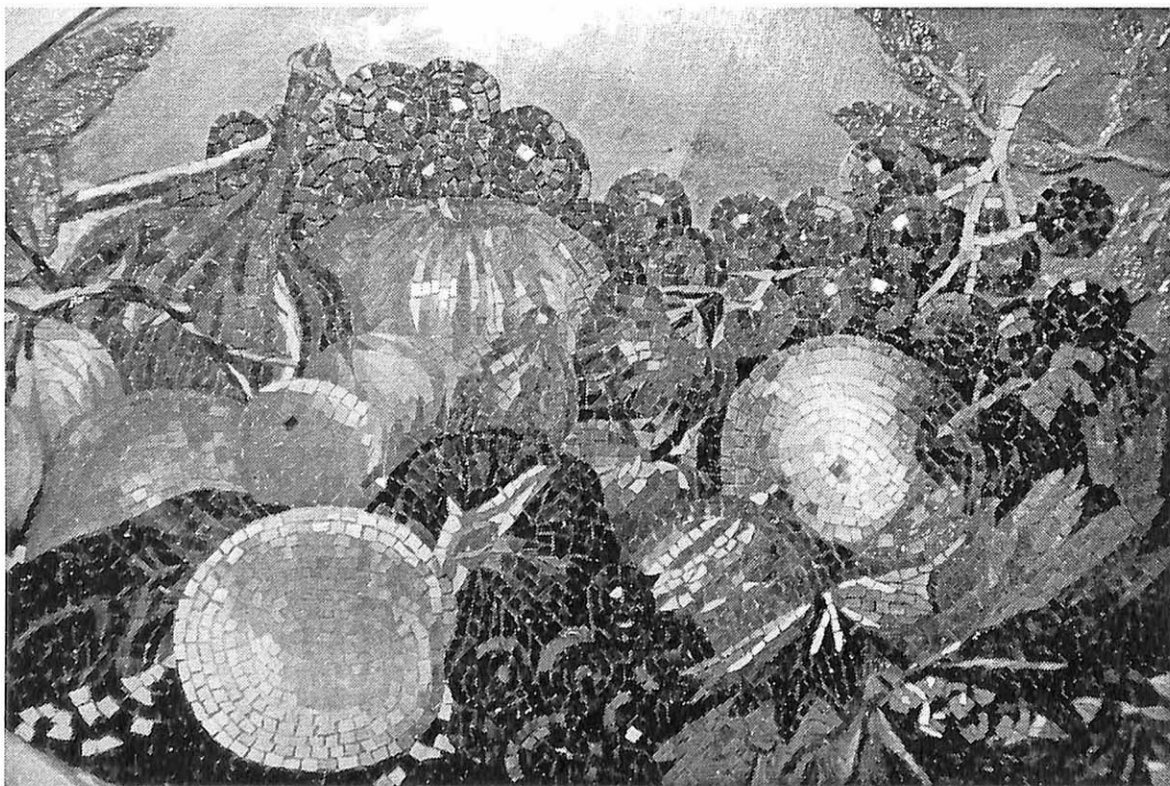
«Στην αρχή βρίσκουμε ένα πολύ δυνατό ερέθισμα, το οποίο στην προκειμένη περίπτωση είναι η εικόνα. Είναι φανερό η διάδοση και το ενδιαφέρον των μαθητών για πλαστική απόδοση των μορφών. Η εντύπωση της πλαστικότητας ενισχύεται με την επιμελή ισοποθέτηση των γυάλινων κομματιών ή μικρών ψηφίδων για τις λεπτομέρειες. Η έντονη πλαστική απόδοση των μορφών ενισχύεται με πλουσιότερη χρωματικότητα. Επίσης διακρίνεται η προσπάθεια απόδοσης βάθους στις παραστάσεις. Αποτέλεσμα των πιο πάνω είναι η μεγαλύτερη ζωντάνια στις παραστάσεις η οποία τελικά δημιουργεί την εντύπωση ζωγραφικού πίνακα.

Τα έργα αυτά, επιφάνειες, λάμπες, ψηφιδωτά, έχουν μεγάλη προσέγγιση στη διαβάθμιση των χρωμάτων, τη φωτισκίαση και την πιστή αναπαράσταση της φύσης. Πιστεύω ότι μπορούν να θεωρηθούν ως γνήσια ζωγραφικά έργα. Όλη αυτή η δουλειά διαπνεόταν από αγάπη – πάθος – φαντα-

σία – συνεργασία - ευαισθησία για τους άλλους και για την τέχνη. «Θέλουμε να μοιραστούμε μαζί σας όλη αυτή τη ψυχική ανάταση που νοιώσαμε» ανέφερε ανάμεσα στα άλλα η δασκάλα του τμήματος στα εγκαίνια της έκθεσης, χαρούμενη και ιδιαίτερα συγκινημένη αφού το άριστο αποτέλεσμα δικαίωσε την επίπονη προσπάθεια. Θεωρούμε ότι ο πολιτισμός μπορεί να πείσει τους ανθρώπους να ζουν αρμονικά.

Οι εικόνες παρουσιάζουν έργα των μαθητών των τμημάτων βιτρό και ψηφιδωτού της Κ.Ε.Π.Α.

ΜΑΤΣΚΑΝΗΣ ΣΥΜΕΩΝ

ΑΓΙΟΓΡΑΦΟΣ

Ηλίας Τσέχος
Ποιητής

Κατόπιν έξι ετών και με πεντέμισι έτη ευλάβειας εργασιών, μας υποδέχεται ο των ποιήσεων ασκούμενος, ο ιερών ζωγράφος, ο υλικός γραφών, ο των προτάσεων άφοβος, Ματσκάνης Συμεών, ο ζων εν Βεροία χρυστός. Επίγειες δομές, έλκοντας υπερβάσεων, ουράνιων δακτυλίων, βουίζοντας κύμα ερυθρό, εν καιρώ μελανό και ζοφώδες αβύσσου, αίρων τας αμαρτίας^ο ανακλώντας προσευχές, τελούν οι χρησμοί 77 πινάκων, 77 αγιογραφιών, επί ξύλου δρυός κρεμάμενες, Παναγία, Χριστός, Άγγελοι, Προφήτες, Πιστοί, επι ξύλου βαρυτάτου, ντομομένου, αρίστων - ακαλέστως - παλαιώσεων και χρυσούχων οριζόντων.

Με χώρες ενδυματολογικά απείρως «ενδεδυμένες» κι άφθαστες, ωραίες χρώσεις δαπέδων, δώρων καρτερίας προσφερθέντων, λόγων επί λόγου, επί θυρών αντικλείδι^ο Ο εκκλησιαστικός πολιτισμός του Συμεών Ματσκάνη - α κ ρ ι β ή ς - σεναριογραφεί, σκινοθετεί, φωτογραφίζει, μοντάρει, διανέμει τα επίγεια στα επουράνια, τα πάθη ως αναβλύζοντες όρκοι αθάνατοι γης!

Πρόσωπα δραμάτων, χαμιλοκαντιλοφωτισμένοι χώροι, άλματα αναγγελιών, βεβαιώσεις αγαλλιάσεων, έλεν βλαστήσεων, αιτούσες ποιήσεις, είναι οι αξύγιστοι κόποι του δημιουργού, πύλες βασιλείου με Λαό βασιλέα^ο Που όταν λιώνει το κερί λιώνει και η πράξη, όπου υμνείται ο άνθρωπος υμνεί και η γη, που όταν η φύση δεν μυραίνει εκπέμπει φθορές, που όταν μία προσευχή δεν είναι μια ζωή, ενώ μία ζωή είναι εκατομμύριες προσευχές, όχι ελεημοσύνες^ο

Ένας άφθαστα ιερός πλάστης ο Συμεών Ματσκάνης,, ξεπροβοδεί ακάθιστους ύμνους, ωδές, πλήρης ευχαριστιών, τίτλος ποιημάτων, ικανοποιημένος τόπος, τρύγος παθών, προφήτης, άγγελος, κόσμου διάσωσας, ουκ έσται τέλος^ο Αναστορώντας, ανυμολογώντας την επισκεψιμότητα μας στη ζωή, την αναχωρήσας χειροποιήτως, τη συγχωρήσας ευλαβώς!

ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2008

(αφιερώνεται στην άγνωστη μητέρα)

Νίκος Μανούδης
Χημικός - Θεατρικός συγγραφέας

Περί Θεάτρων

Πέρασε κι αυτό το θεατρικό καλοκαίρι. Για μια ακόμη χρονιά ανηφόριζα τα όμορφα ζεστά βράδια στο άλσος, πάντα με την προσδοκία να παρακολουθήσω μια αξιόλογη παράσταση.

Πλούσιο το πρόγραμμα, ενδιαφέρον αν και παραφορτωμένο ιδιαίτερα το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Αυγούστου. Παρακολούθησα αξιόλογες και μη παραστάσεις με θετικές και αρνητικές εκπλήξεις. Δεν θα μπω στην διαδικασία της κριτικής γιατί το προσωπικό μου κριτήριο δεν νομίζω ότι καλύπτει το σύνολο. Θα ιολμήσω όμως να να πω πως δεν είδα την καταπληκτική παράσταση. Μάλλον μουδιασμένα ήταν τα πράγματα. Και μάλιστα όπως τις περισσότερες φορές τα πολυπροβαλλόμενα σχήματα δεν ήταν ανιάζια του δορύβου τους. Αντίθετα υπήρξαν παραστάσεις με άγνωστα ονόματα που σεβάστηκαν απόλυτα την τέχνη τους. Πέρα όμως από κάθε σχόλιο αυτές οι καλοκαιρινές νύχτες ήταν μια ανάσα πολιτισμού και ψυχαγωγίας στην πεζή καθημερινότητα μας. Μακάρι να υπήρχε και αντίστοιχος θεατρικός χειμώνας για να μας βοηθήσει να ελευθερωθούμε από τον τηλεοπτικό εγκλεισμό.

Εκείνο όμως που μου έμεινε περισσότερο έντινο από την φευνή χρονιά είναι αυτά που περιγράφω στις δυο παρακάτω εικόνες.

Εικόνα πρώτη: Στα πηγαδάκια πριν την παράσταση.

Σχεδόν πάντα οι ίδιοι άνθρωποι κάθε χρόνο, σχολιάζαμε γύρω από τη θεατρική κατάσταση. Λέγαμε για την απαξίωση των ΔΗΠΕΘΕ από το Υπ. Πολιτισμού, παρακολουθούσαμε τον κόσμο που ερχόταν, άλλοτε αρκετό, κάποιες φορές ελάχιστο, συζητούσαμε ψάχνοντας να βρούμε το «θανάσιμο» μυστικό που φέρνει ή δε φέρνει κόσμο. Με αγωνία και αγάπη για το θέατρο επιχειρούσαμε ερμηνείες μέσα από ένα παιχνίδι ερωταπαντήσεων.

- Ο κόσμος μειράει περισσότερο ή η ποιότητα;
- Το καλύτερο είναι να συμβαίνουν και τα δυο.
- Φέρνουν κόσμο τα τηλεοπτικά ονόματα;
- Σίγουρα, όμως δεν είναι θέατρο να βλέπουμε στην σκηνή από περιέργεια τις «φίρμες» που βλέπουμε το χειμώνα από την πολυθρόνα μας στο γιαλί.
- Επηρεάζει την προσέλευση η καλή και μεγάλη διαφήμιση;
- Σε μεγάλο βαθμό και ιδιαίτερα η τηλεοπτική.
- Φταίει η τιμή του εισιτηρίου;
- Να μη φταίει; Ας πούμε επιλέγοντας πέντε παραστάσεις, δυο άτομα από σαράντα ευρώ μαζεύονται διακόσια ευρώ. Πολλά λεφτά.
- Φταίνε οι πολλές συνεχόμενες παραστάσεις;
- Ίσως είναι κι αυτό, κουράζουν, χώρια που υπάρχουν κι οι υποχρεώσεις της καθημερινότητας.
- Η επιλογή των έργων;
- Είναι κι αυτό ένα θέμα. Έχει γίνει σχεδόν παράδοση το καλοκαίρι να ανεβαίνουν και να επαναλαμβάνονται οι ίδιες παραστάσεις.
- Φταίει μήπως;
- Αλήθεια τι φταίει;

Εικόνα δεύτερη: Το κλάμα του μωρού.

Δεν μπορώ να θυμηθώ σε ποια παράσταση ήταν. Η παράσταση σε εξέλιξη, τα αισθητήρια όλα συγκεντρωμένα στη σκηνή, στη θεατρική δράση. Ξαφνικά ακούγεται κάτι παράδοξο για το χώρο. Κλάμα μωρού. Γυρίζω το κεφάλι μου παραξευμένος και στο μισοσκόταδο βλέπω. Στα ψηλά διαζώματα, διακριτικά και μακριά από τους υπόλοιπους θεατές, μια μητέρα και δίπλα ένα καλάθι μωρού. Η πρώτη αντίδραση ήταν, ξέρετε, του «ενοχλημένου» θεατή που διακόπτει την προσοχή του από την πλοκή. Είχα πέσει, βλέπετε, στη βιαστική ταύτιση του γλυκού κλάματος με τον εκνευριστικό θόρυβο από τα σακουλάκια με τα τσιπς που μετά μανίας αρκετοί «πεινασμένοι» μασουλούσαν ή του «ξεχασμένου; ανοιχτού» κινητού που τραγουδάει την κλήση του. Το κλάμα γρήγορα σταμάτησε στην αγκαλιά της μητέρας και όλα κύλησαν ομαλά.

Η σκηνή με εντυπωσίασε αλλά ξεχάστηκε. Όταν όμως τους ξαναείδα (χωρίς κλάμα) και στην επόμενη παράσταση, η «εντύπωση» μετασχηματίστηκε σε θαυμασμό. Είναι δυνατόν; Μπορεί μια μητέρα να έρχεται στο θέατρο με το κάποιων μηνών μωρό της; Να λοιπόν που είναι.

Η μια σκέψη διαδέχθηκε την άλλη και δεν άργησε να συμβεί μια ολική ανατροπή των διαφορών κλισέ δικαιολογιών που κυκλοφορούν στην καθημερινότητα μας για να αιτιολογήσουν την απραξία μας ή την μιζέρια μας. Ξέρετε του τύπου «Εγώ θέλω αλλά... Δεν γίνεται... Το παιδί πρέπει να φάει...» Κι άλλα τέτοια.

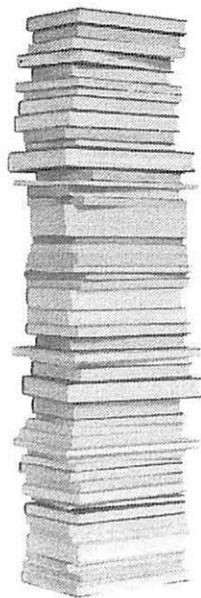
Μετά μου ήρθαν στο νου όλοι οι παραπάνω σοβαροί διάλογοι που κάναμε στα πηγαδάκια, άνθρωποι του θεάτρου και όχι μόνο, με ύφος και γνώση σπουδαία για το τι φταίει στο θέατρο. Μου φάνηκαν το λιγότερο αστείοι.

Μια είναι η αλήθεια. Αν αγαπάς κάτι πολύ, τίποτε δεν μπορεί να σε εμποδίσει να το απολαύσεις.

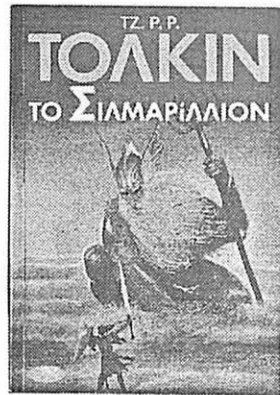
Μετά από κάποια παράσταση κατεβαίναμε δίπλα δίπλα τα σκαλιά με τη μητέρα και το μωρό της. Κοίταξα καλύτερα και είδα ένα χαρούμενο πλασματάκι να κοιμάται ευτυχισμένο νανουρισμένο από θεατρικές ατάκες.

Δυστυχώς δεν τόλμησα να της μιλήσω και να εκφράσω άμεσα το θαυμασμό μου. Το κάνω τώρα. Είστε άζια, άγνωστη κυρία. Να σας έχει ο Θεός καλά εσάς και την οικογένειά σας.

Αυτό είναι το θέατρο...

Τζ. Ρ.Ρ. Τόλκιν, *Το Σιλμαρίλλιον* Εκδόσεις Αίολος

Το Σιλμαρίλλιον, αν και εκδόθηκε τελευταίο και μάλιστα μετά το θάνατο του Τόλκιν, είναι πρώτο χρονικά και σαν σύλληψη από το συγγραφέα και σαν περιεχόμενο. Είναι η ιστορία της Πρώτης Εποχής, στην οποία αναφέρονται κατά καιρούς οι ήρωες του Άρχοντα των Ασχυλιδιών, όπως ο Έλροντ και η Γκαλάντριελ που ζούσαν από τότε.

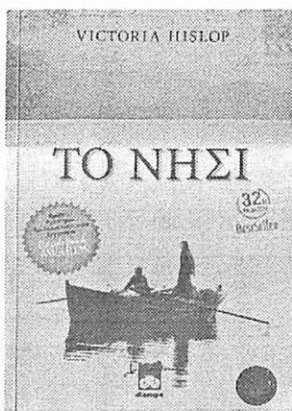
Όποιος έχει διαβάσει τον Άρχοντα των δαχτυλιδιών θα αποκτήσει τώρα μια σφαιρική εικόνα της Μέσης-γης, των λαών της και της εξέλιξης της ιστορίας τους στο πέρασμα των αιώνων. Όποιος, αντίθετα, ξεκινά με Το Σιλμαρίλλιον τη γνωριμία του με τον Τόλκιν, είναι βέβαιο ότι δε θα σταματήσει.

Το Σιλμαρίλλιον είναι η ιστορία της δημιουργίας της Μέσης ιστορία των λαών που έζησαν την ηρωική Πρώτη Εποχή, πολύ πιο παλιά από την εποχή που διαδραματίζονται τα γεγονότα του Άρχοντα των Δαχτυλιδιών (Τρίτη εποχή).

Στο βιβλίο περιέχονται, εκτός από την ιστορία των Σιλμαρίλ, των πετραδιών που έφτιαξε ο Φέανορ, η Μουσική των Άινουρ, η ιστορία των Βάλαρ, η πτώση του Νούμενορ και ένα κεφάλαιο αναφορικά με τα Δαχτυλίδια της Δύναμης και την Τρίτη Εποχή.

Μας διηγείται επίσης πώς ο Πρώτος Σκοτεινός Άρχοντας, ο Μόργκοθ, έκλεψε τα πετράδια και τα έβαλε στη σιδερένια του κορόνα, στο φρούριο της Άνγκμπαντ και πώς ο Φέανορ και οι δικοί του ξεκίνησαν έναν ατέλειωτο και απελπισμένο πόλεμο εναντίον του μεγάλου Εχθρού για να τα πάρουν πίσω.

Στο βιβλίο, εκτός από την πτώση του Νούμενορ υπάρχει επίσης και η υπέροχη ιστορία αγάπης του Μπέρεν και της Λούθιεν.

Victoria Hislop, *Το νησί* Εκδόσεις Διόπτρα

Η Αλέξης λαχταρά να μάθει για το παρελθόν της μητέρας της, Σοφίας, που εκείνη τόσα χρόνια έκρυβε. Ξέρει μόνο ότι η μητέρα της μεγάλωσε σ' ένα μικρό χωριό της Κρήτης προτού φύγει οριστικά για το Λονδίνο. Όταν η Αλέξης αποφασίζει να επισκεφθεί την Κρήτη, η Σοφία της δίνει ένα γράμμα για μια παλιά της φίλη και της υπόσχεται πως απ' αυτή θα μάθει την αλήθεια. Έκπληκτη η Αλέξης, ανακαλύπτει πως η ζωή της οικογένειάς της συνδέεται άμεσα με το μικρό και εγκαταλελειμμένο νησί της Σπιναλόγκας - την πρώην αποικία των λεπρών. Μαθαίνει την ιστορία της γιαγιάς της και της μητέρας της, όπως και τη διάλυση της οικογένειάς της από την τραγωδία, τον πόλεμο και τα πάθη...

«...Το τρίπτυχο πόλεμος- αγάπη-τραγωδία τρέφει τις πράξεις των πρωταγωνιστών και το μύθο του μυθιστορήματος!», Β. Καλαμαράς, *Ελευθεροτυπία*

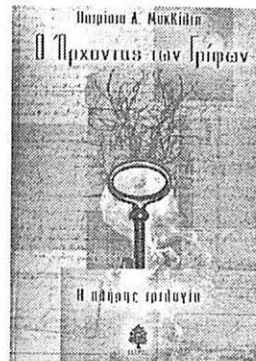
«...Το βιβλίο είναι ένα μήνυμα ζωής, αισιοδοξίας και ελπίδας», Μαρία Δαμανάκη

Πατρίσια Α. ΜακΚίλιπ, *Ο Άρχοντας των Γρίφων* Η πλήρης Τριλογία Εκδόσεις Κέδρος

Οι μάγοι έχουν εξαφανιστεί από τον κόσμο. Όλη η γνώση κρύβεται πλέον σε γρίφους. Οι νεαροί σπουδαστές της Καϊθνάρ ξεφυλλίζουν αρχαία βιβλία ψάχνοντας απαντήσεις σε γρίφους που ταξιδεύουν μέσα στο χρόνο, για αιώνες.

Ο Μόργκον, ο πρίγκιπας του Χεντ, απέκτησε μεγάλη φήμη όταν κέρδισε ένα παιχνίδι γρίφων με το θάνατο, νικώντας το φάντασμα του βασιλιά Πέβεν. Ακόμη όμως δεν έχει καταφέρει να λύσει το σπουδαιότερο αίνιγμα: τι συμβολίζουν τα τρία άστρα που έχει στο μέτωπο του. Τα ίδια άστρα που είναι ζωγραφισμένα στην αρχαία άρπα που έχει στην κατοχή του και σ' ένα ξίφος που περιμένει τον Αστροφόρο να το διεκδικήσει. Σύντομα θα καταλάβει ότι το πεπρωμένο του έχει γραφτεί χιλιάδες χρόνια πριν σαν να ήταν ήρωας αρχαίου παραμυθιού. Ένας ιστός από γρίφους πλέκεται γύρω από το όνομα του: αν πράγματι είναι εκείνος ο Αστροφόρος, ποιος αποφάσισε να του δώσει αυτό το όνομα και να τον παγιδεύσει σ' αυτήν τη μοίρα; Ο μόνος που μπορεί να τον βοηθήσει είναι ο Μέγιστος, ο μυστηριώδης ανώτερος άρχοντας που ζει στο βουνό Ερλενστάτ. Η περιπλάνηση του για να τον συναντήσει θα εξελιχθεί σε μια ριψοκίνδυνη δοκιμασία. Σκοτεινές δυνάμεις παίρνουν τη μορφή των αγαπημένων προσώπων, χωρίς όμως ο ίδιος να μπορεί να εμπιστευτεί κανέναν. Μόνο του όπλο το δίδαγμα από έναν αρχαίο γρίφο: «Δες με την καρδιά σου αυτό που δεν μπορούν να δουν τα μάτια σου και θα βρεις την πόρτα που δεν υπάρχει».

Γιατί πράγματι είναι παγιδευμένος ανάμεσα στο θάνατο και σε μια πόρτα που παραμένει κλειστή για χιλιάδες χρόνια...

ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Παύλου Μελά και Μπιζανίου

Τηλ. κέντρο: 2331078100, 2331078127, Fax: 2331027914

Δημοτική Επιχείρηση Πολιτισμού
Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο

ΧΩΡΟΣ ΤΕΧΝΩΝ

Παύλου Μελά & Μπιζανίου

ΑΝΤΩΝΙΑΔΕΙΟΣ ΣΤΕΓΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ & ΤΕΧΝΩΝ

Αντωνιάδη 19

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ «ΘΕΑΝΩ ΖΩΓΙΟΠΟΥΛΟΥ»

Θ. Ζωγιοπούλου 3, τηλ. 2331024879

ΑΙΘΡΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ «Όλγανος»

Ολγάνου 19, τηλ. 2331028277

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Ιεραρχών 4, τηλ. 2331023880

ΘΕΡΙΝΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ «Μελίνα Μερκούρη»

Άλσος Παπάγου, τηλ. 2331072654

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

Κουντουριώτη 8, τηλ. 2331067308 & 2331026877